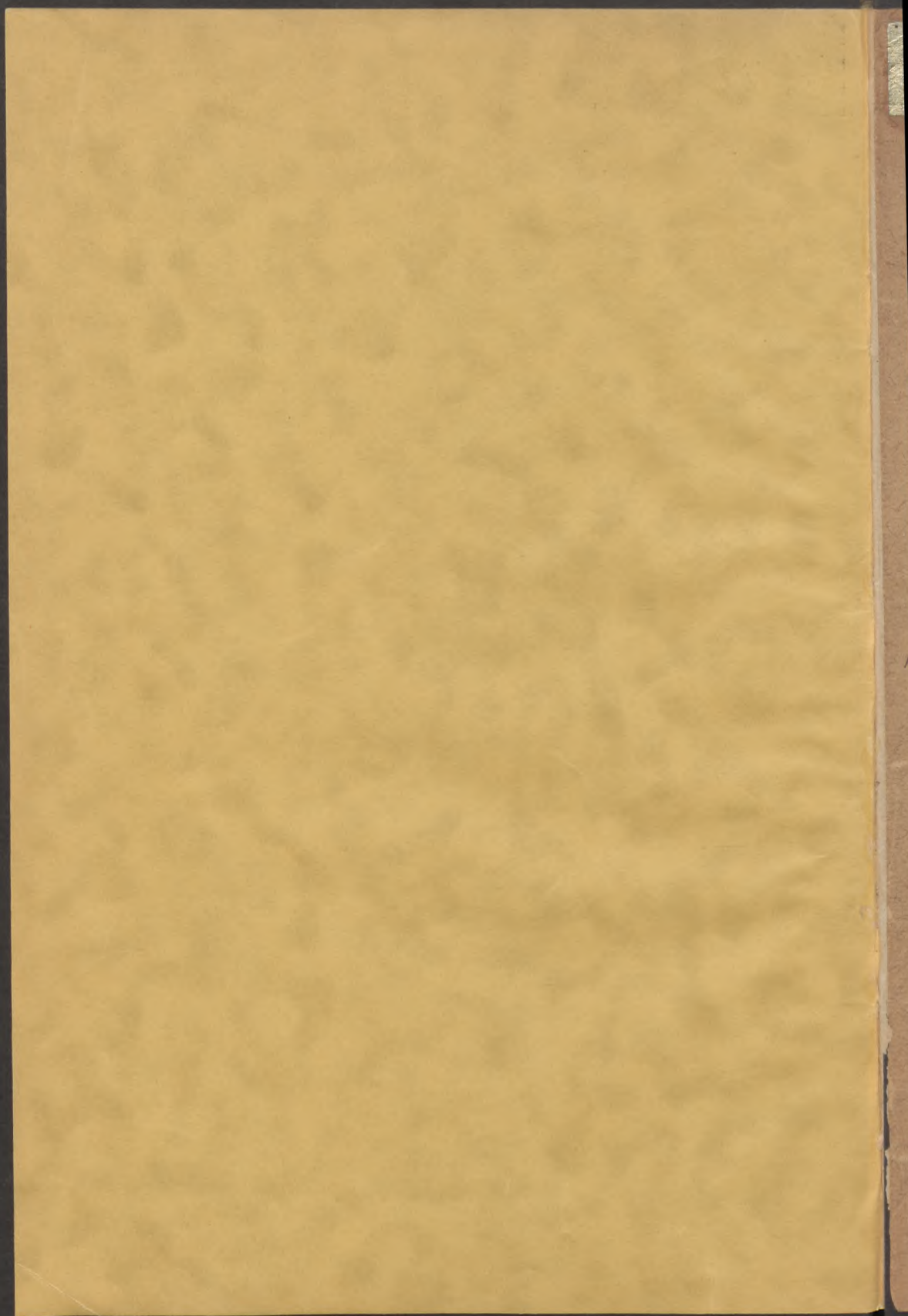

14.966
1

14966

A
**SÁROSPATAKI REFORMÁTUS
FŐISKOLA TÖRTÉNETE**

I. RÉSZ.

IRTA

MARTON JÁNOS

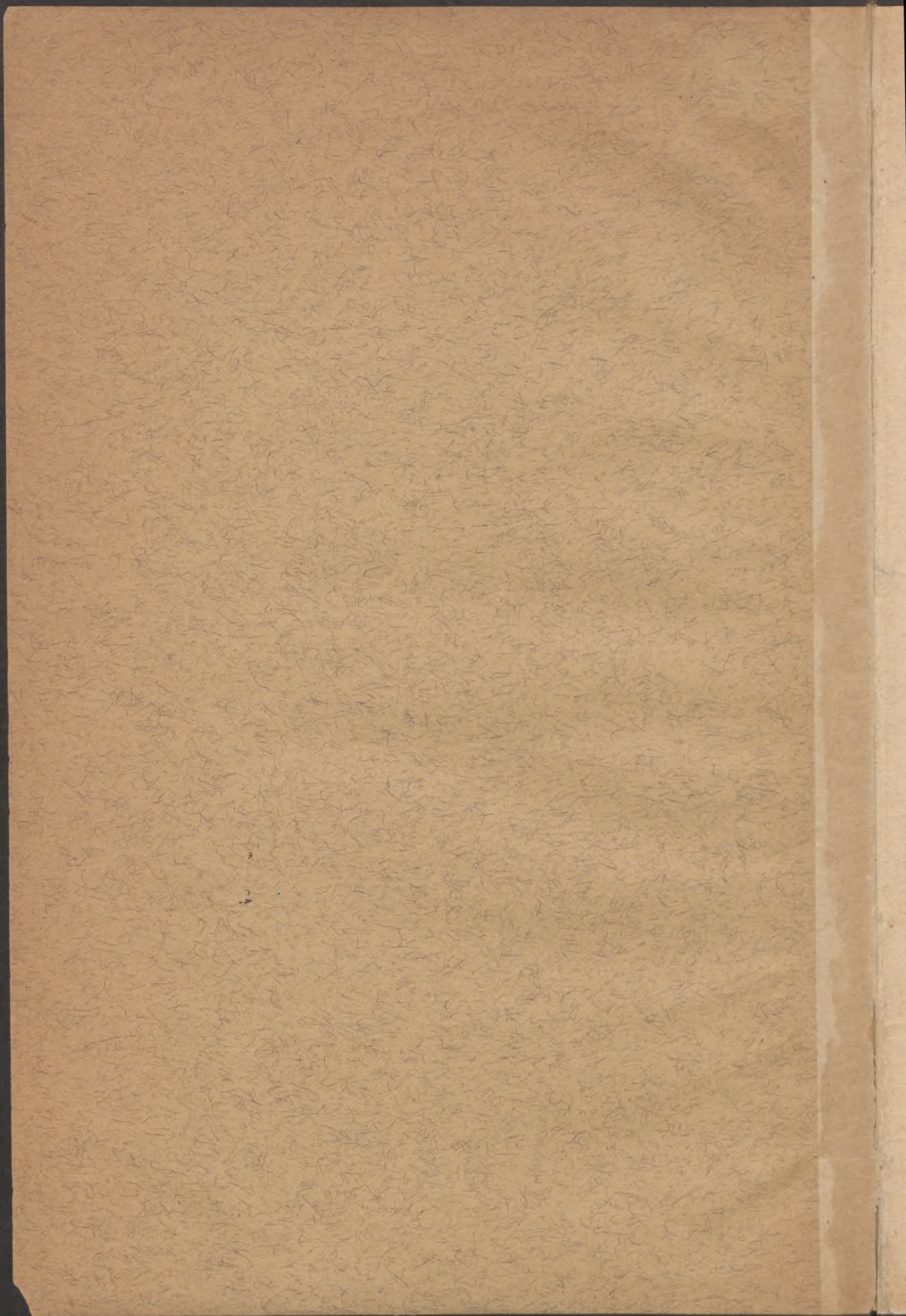
sárospataki református theologiai akadémiai tanár.

Ára 7— pengő.

SÁROSPATAK
NYOMATOTT A REFORMÁTUS FŐISKOLAI NYOMDÁBAN

1931

A SÁROSPATAKI REFORMÁTUS FŐISKOLA TÖRTÉNETE

I. RÉSZ.

I. KORSZAK. Az alapvetés korszaka.
A kollégiummá alakulás, külső és belső meg-
erősödés ideje, a Perényiektől az iskola újra
átnézett és bővített törvényei kiadásáig, 1621-ig.

IRTA

MARTON JÁNOS

sárospataki ref. theol. akadémiai tanár.

SÁROSPATAK

NYOMATOTT A REFORMÁTUS FŐISKOLAI NYOMDÁBAN

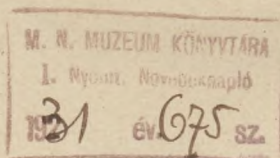
1931

14.966/1

Hung. h.

22.548

Ref. főiskolai nyomda, Sárospatak. — Felelős üzletvezető : Kisfaludy László.

ELŐSZÓ.

Szombathi János óta (1749—1823; sárospataki kollégiumi tanár és könyvtárnok), aki korának, a XVIII. század végének, a XIX. század elejének református történeti felfogásával, különben eredeti forrástanulmányozás és gondos kutatás alapján megírta a sárospataki ref. kollégium történetét (művét, melyet a szerző maga vázlatnak nevez, tanártársai megbízásából 1860-ban az eredeti kéziratból kiadta Erdélyi János *Historia scholae seu collegii reformatorum Sárospatakiensis* címen; magyarra fordította s 1919-ben kiadta Dr. Gulyás József, a fordítást át nézte, javította és jegyzetekkel bővítette Szinyei Gerzson), a főiskolának összefoglaló, a megváltozott történeti felfogásnak megfelelő történetét senki sem írta meg. A Szombathi-féle hagyományt hűségesen őrizte és számos irodalmi műben („Vázlatok és képek a sárospataki főiskola XVIII. és XIX. századbéli életéből, a nemzeti élet keretében.“ *Sárospataki Lapok* 1885-iki évfolyamában. „A sárospataki főiskola Comenius előtt és idejében.“ *Sárospataki Lapok* 1892-iki évf. „A sárospataki ev. ref. főiskola rövid története.“ A sárospataki ref. főiskola 1894—95-ik évi *Értesítőjében*. Több közlemény a főiskola ezévi *Értesítőjében* stb.) évtizedekre terjedő munkássággal, avatott kézzel a részletekben továbbdolgozta, a történeti felfogást is, részben módosította Szinyei Gerzson. S még most sincs itt az ideje, hogy a mai történetírás tudományos színvonalán álló mű vállalkozzék az iskola történetének megírására. Ehhez, egyes kitűnő művek megjelenése dacára, amelyek közül megemlíthjük a Békefi Remig (*A sárospataki ev. ref. főiskola 1621-iki törvényei.* 1899.), Horváth Cyrill (*Adalékok Szombathi János irodalmi munkásságához.* *Sárospataki Füzetek.* 1904. *A Csécsi-világból.* *Spataki Füzetek.* 1905.) és Zoványi Jenő (*Sárospatak reformációja.* *Századok* 1908. A

sárospataki iskola a 16. században. *Ref. Tanügyi Szemle.* 1930. 5. sz. és még számos műve) tanulmányait, a részlet-tanulmányok egész sora, mint amelyeknek az összefoglalást meg kellene előzniök, hiányzik. Az adatkutatás és tudományos feldolgozás terén még tömérdek elvégeznivaló volna, annyiival inkább, mert hazai történetírásunk is sok, idevonatkozólag feltétlenül szükségesnek tartandó mű megírásával adós (pl. Perényi Péter és Gábor élete; váraik és vártartományaik; birtokviszonyaik; stb. *Történeti Lexicon* stb.) és még nem írta meg művét az a protestáns Békefi, akinek iskolatörténetünkben a XVI. század első harmadától a XVIII. századig terjedő hézagot, amely bántóan tátong a Békefi nagy oevres-jei és Fináczyéknak, Kornis Gyuláéknak a XVIII-ik századra vonatkozó standard work-jai közt, kitöltötte volna.

Az élénken érzett nehézségek dacára, ez a mű mégis váltakozott a sárospataki főiskola történetének a mai tudományos követelményeknek megfelelő megírására, mert a mű megírása közben derült ki, hogy időnként az ilyen összefoglalások az egész történet összefüggésének tisztázása szempontjából, mégha a hiányok nyilvánvalók is, szükségesek. Jelzik a tudományos feladatot, sürgetik az elvégzendő munkát, az érdeklődés homlokterébe állítják a kérdést.

Méltányos bírálóat nem fogja ettől a munkától azt kívánni, amit teljes megalégedésre csak sok összedolgozó szakember együttes munkája után lehetne megoldani.

E kísérettel a sárospataki főiskola történetének megírására, úgyszólván az öntudatos, alaposabb, mélyebb és átfogóbb munkájú kezdést sürgetve, a mű I. részét a nyilvánosság elé bocsátom.

Sárospatak, 1931 aug. havában.

SZERZŐ.

Bevezetés.

1. Sárospatak történeti jellege. 2. Külső képe. 3. Lakosainak társadalmi tagozata. 4. Érzéke a korszinvonaltól. 5. Egyházi és iskolai viszonyai a reformáció előtt. 6. A reformáció nyomán megalakul a kollégium. A genius loci a főiskolában él tovább. 7. A főiskola történetének korszakai.

1. A sárospataki református főiskola rendkívüli súlyát nemzetünk és művelődésünk s különösen a magyar reformáció történetében az adja, hogy küldetésszerű magas rendeltetés jutott osztályrészéül. Elindulva több kisebb iskolával, sorsdöntő idők rettentő válságai közt, a Mohács utáni időben, a nagy állami és egyházi összeomlás, általános szertehullás és ijesztő zuhanás közepette nőtt meg hivatására s lett a nyugateurópai emberiség körében már ható, a csodás és legmélyebb megújulás munkáit végző, a keresztyén vallási és egyházi fejlődés történetében más, eddig nem ismert fokot teremtő, minket is megragadó isteni hatalomnak, az Igének egyik küzdő, kezdetben bizony kicsiny, és fogyatékos, gazdag tagozatokat és fakultásokat fel nem mutató, de elválasztott és felelősséget érző, a küldetést a szentséges alázat engedelmisségével szolgáló, s szolgálata fensége által emelt és beragyogott eszköze, a pusztuló és vérző magyarságnak adott s mihamar egyetlenné, nélkülözhetetlenné és drágának érzett kincs; Isten egyik szerszáma s maradt meg omló és chãoszba rogyó világok, özönvízeltöntött és elsodort területek közt szilárd, helytálló földdarabként s indított új, lélekformáló, újjáteremtő hatásokat s végzett felséges szolgálatot. Mint a magyar reformáció egyik eredőhelye és korán egyik szellemi középpontja, kapcsolatban a város falaihoz fűződő és részben azok közt lefolyó, a nemzeti élet egészét befolyásoló jelentőségű történettel egy iskola kereteit jóval túl-

haladó hatást fejtett ki! Élettámasztó erők áradtak ki belőle. A szinte állandósult élet-halálharcban, amelyben nemzeti létünk az utolsó négyszáz év alatt forgott, egyik menedéke, védelme és megtartója lett a létében megtámadt nemzeti léleknek. A lehető legmagasabbat közvetítette annak. A koronként, a theologiai vagy bölcsészeti irányok, paedagogiai és didaktikai elvek szerint változó, más és más eredetű, jellegű, rendszerű, sőt nyelvű iskolai tudás mellett az újra felfedezett és ható evangéliumban örök alapokat nyújtott számára. Mennyei erők hordozója lett; a nemzeti megmaradásnak és ellenállásnak egyik, messzi területeket besugárzó, embereket és intézményeket ihlető lelki hatalma, hitvalló hősokeket és dicsőséges nemzeti nagyságokat kiröppentő fészkek s századok hősi küzdelmeiben megszentelt, örökké ostromolt, sőt fel is dúlt, de végül mégis letiporhatatlan és legyőzhetetlen, erős vár, a nemzeti és evangéliumi gondolat viharok ostromait álló keleti őrszeme. Egyetlen iskola sem múlja felül e hivatás teljesítésében s olykor egyetlen módon teljesítette e hivatást, sőt a legelső volt.

Sárospatak története a XVI. századig szinte preformáció, hogy a főiskola e hivatása kialakulhasson; megadja a külső szükséges, szilárd kereteket és erős, fejlődésképes hátteret.

Sárospatak ugyanis kis fészkek a XVI. században; az később is; de nagyon jellegzetesen és kifejezetten történeti jelentőségű hely. Igazi történelmi talaj.¹ Történeti jelentősége olyan nagy, hogy az a hely külső körülményeivel alig magyarázható. Pusztán földrajzi fekvése, külső viszonyai, terjedelme stb. ezt egyáltalán nem értetik meg. Hiszen közel hozzá Kassa, a „Felvidék kulcsa“² s a kereskedelmi és forgalmi középpont „Észak Velencéje“³ Krakkó felé. Nem olyan, mint Debrecen, mely akkor „Magyarország legnagyobb és leggazdagabb mezővárosa“ (Verancsics). Nem csattan ki az Alföld ösereje benne és nem övezi, mint Debrecen, 170.000 holdnyi határ. Verancsics csak mezővároskának (oppidulum)⁴ nevezi; bár viszont Patak nagy vártartomány középpontja.

¹ Határában Kiss Elek sárospataki főiskolai tanár 1892-ben őskori embertelepre bukkant. L. adalékok Zemplén m. Tört. II. évf. 1., 32., 105. l.

² Szegő Pál: Végváraink szervezete a török betelepítésétől a tizenöt éves háború kezdetéig (1541–1593). 24. l.

³ Szegő Pál: i. m. 19. l.

⁴ Verancsics Antal: Összes munkái. VI. k. 134. l.

Nem püspöki székhely. Ez Patak területére nézve Eger, — a nagytekintélyű hely — amely „ült, mint a nemzetek úrnője, az ő méltóságának királyi székében, a szépség koronájával felékesítve“.¹

Olyan kisméretű, mint Esztergom, melyhez kolostorai nagy számával és telepes népei eredetére is hasonlít², de keleten van s nem fekszik a nagy Duna mellett. Sőt a vízi út e tájon Tokajnál fontos.

Szegeden a város lakosai közt már Nagy Lajos korában 4000 halász van.³ Patakon 1648-ban két bokor halász él. Rendtartásuk módja: „Itt Patakon két rendbéli halászok vannak. Első: magyar szeresi halászok, avagy Réthi; másodszor: gyalmos halászok, vagy szegedi“... A magyar szeresiek „nyoltzann szoktak lenni“. A gyalmos vagy szegedi halászok pedig „hatan vannak“.⁴

1568-ban házai száma után alig emelkedik ki Zemplén-megye községei közül;⁵ hasonló a helyzet 1600-ban⁶ és 1602-ben.⁷

¹ Fejér György: Codex dipl. IV. k. III. r. 34 l. „Sedebat, ut domina gentium, in sede maiestatis suae, diademate pulchritudinis — decorata“.

² Flandriából és Északfranciaországból belgák és vallónok is jöttek hazánkba, kik Magyarország Olaszi nevű városának, Ó-Buda és Sárospataknak lakosságát és Esztergom meg Székesfehérvár latin polgárának egy részét alkották. Hóman Bálint: A magyar városok az Árpádok korában. 47. l.

³ Szendi Pál: Városaink a középkor végén. 28. l.

⁴ Tagosítási perkönyv. (A sárospataki főiskolai és egyházkerületi levéltárban.) 310 l.

⁵ Az 1568-iki összeírás szerint ugyanis a házak száma a következő képet tünteti fel: A házak száma 1563-ban: Tarcalon 180, Sárospatakon 175, Kispatakon 142, Újhelyben 172, Tokajban 163, Tállyán 135, Mádon 120, Liskán 110, Homonnán 100, Tolcsván 95, Bodrogkereszturban 90, Megyasszón 89, Terebesen 87, Nagymihályban 85, Sztropkón 82, Helmeccen 80, Zemplénben 80, Szerencsen 76, Varannón 75, Szinnán 75, Sztapkesinban 70, B-Ujlakon 67, Ublán 65, Leleszen 60, Szécskereszturon 59, Órmezőn 59, Szentesen 57, Battyánban 57, Gálszécsen 55, Szerdahelyen 54, Nagy-Gécsben 50. (Közli az Orsz. Levéltár Dic. Conscriptioi után Nagy Géza. Adal. Zemplén vármegye történetéhez, III. k, 171. l.)

⁶ 1600-ban a házak száma: Rátkán 20, Tállyán 110, Mádon 92, Olasziban 31, Liskán 93, Erdőbényén 50, Kiskényén 12, Bodrogkereszturon 65, Hotykán 23, Petrahón 20, Ardón 25, Kispatakon 120, Sárospatakon 144, Tarcalon 156. (Országos Levéltár, Dic. conscript. 57. kötetéből.)

⁷ 1602-ben a házak száma: Tokajban 71, Tállyán 101, Tarcalon 135, Szerencsen 28, Bodrogkereszturon 50, Liskán 75, Vámosujfalun 16, Erdőbényén 42, Sárospatakon 140, Kispatakon 108, Ardón 20, Petrahón 19, Újhelyen 125. (Orsz. Levéltár, Dic. Cons. 57. kötetéből.) A porták száma a XVI. század folyamán az országos püsztulás következtében csökken. 1495-ben 60%-kal volt több, mint 1553. l. Acsádi I.: A magyar nemesség birtokviszonyai a mohácsi vész után. 41. l.

Nincsenek „lábaa házai“, mint Lőcsének s góthikus-rennaissance stílusú városházája, mint Bártfának. Házai közül Comenius a „faviskók“ eltűnését óhajtja és a „kőből épített házakat“.¹

Nincs négy kilométer hosszú utcája, mint Szegednek.² A XVI. és XVII. századból alig néhány utcájának a neve maradt fenn.

2. Külső képe könnyen megrajzolható a kis váraljai városnak.

Áll a belső városból (oppidum interius). Ez a vár. Terjedelme nem nagy. Divald Kornél szerint a vár erődítményei, a ma is meglévő romjaik bizonyossága szerint, közel 400 m. hosszú s félannyira széles négyszögletes területet zártak körül.³

A belvárosban a nemesek laknak.⁴ Van a száraz híd utca, azután a felső külváros (suburbium superius) és az alsó külváros (suburbium inferius), másként: felső és alsó „hostátt“ és a Héce.

„Kis Patakon“, mely szintén „oppidum“, két utca van: a Magyar szer és a Tót szer.

„A héciek“ és a „hostátiak“ a nagypataki bíró páltzája alatt vannak,⁵ Kispatak csak 1883-ban egyesült Nagypatakka.

3. A felső és alsó külvárosban lakó jobbágyok száma 1648-ban 323.

„Ezekben marhával szolgáló jobbágy vagyon in summa Nro: 40; gyalog szerrel szolgáló Nro: 84; özvegy Nro: 43; kovács 7; szüts 1; kőműves 2; csizmadia 4; kővágó 8; mézszáros 15; lakatos 3; tömlőztartó 1; hadnagy 2; bíró 5; kerülő 12; bányák gazdája 4; bányász gazda 1; hajduk 17; csíszár 1; ötvös 1; borbély 2; harangozó 1; tyukszedő 1; árvatartó 1; kőfaragó 1; nyeregjártó 1; puskás 1; sáfár 1; czirkáló 1; vintzlér 1; kántoros katona 1; csűrös gazda 1;

¹ Comenius—Dr. Gulyás József: A lelki tehetségek kiműveléséről. Magyar Paedagogia, 1930. 143. l.

² Békefi: Emlékkönyv. Dr. Marcinkó Ferenc: Középkori utazók Magyarországon. 125. lap.

³ Divald Kornél: A sárospataki vár. 10. l.

⁴ Tagosítási perkönyv, 337. l.: „Oppidum interius ex integro per Nobilitatem inhabitatur ac propterea a servitute natabiliter exemptum“.

⁵ Tagosítási perkönyv, 342. l.

szakács 3; áts 3; vendégfogadó 1; vásárbíró 1; varga 2; hideosináló 1; virasztó 2; drabant 12; szíjjártó 1; disznópásztor 2; búza vermekkel bánó 1; molnár 1; csordapásztor 1; kovács 2; kertész 1; kántor 1; bodnár 1; sütő 1; taxás 7; exempták 17; puszták 22.

Tota summa personarum Kis Patakiensium utroque ordine facit Nro 55. Marhával szolgáló jobbágyok Nro 17; gyalog szerrel vagyon Nro 28; özvegy 21; a többi hajdu, kí halász, kí varga . . .¹

Egyébként Pataknak idylli szépségű tája van, amely szintén kitűnik „rétjeivel, füvellőivel, mezeivel, kaszállóival, erdeivel, berkeivel, szigeteivel, hegyeivel, völgyeivel, vizeivel, folyóvizeivel, tavaival, halastóival, halászóival, vizeinek, folyásainak malmaival”.² A „Bodrog vize, nemkülönben Sánta, Malagya, Szegi, Szőlóski, Kengyel, Halászfő, Érfő, Felsőág, Alsóág, Mosott Bótér és Kisér nevezetű tavak” a „halászó vizek és tók”.³ „Szava, Sinka, Pogánykút, Sinkatető és Darnó” közös erdők. Más erdők még: a Longh erdő, Told erdő, Tsonkás, Szőlőske, Beregh és Botkó”.⁴

A városhoz közel vannak a „kertek, kender és káposztás földek, szilvások, gyümölcsösök és egyéb appertinentiák”.⁵

Gyönyörű kertje volt Guthi Országh Ilonának, a Perényi Gábor feleségének.

Itt írt „az ur (Dobó Ferenc) Gombos kertjében” a ragyogó tollú Balassa Bálint és a Lorántfy Zsuzsanna kertjében sétálgatva pihent meg a Patakra vissza-visszatérő Rákóczi György.

A hely mezőgazdasági község (commun rural).

Lakosai földet művelnek, halásznak, csikásznak és „ha ideje van, sulymot szednek”. Szőlőműveléssel foglalkoznak. „Az új szőlőt bojtással örökítik.” „Homlétanak.” „Az hordót tatarozzák.” „Bor vásárt tartanak.”⁶ A plébános 1339-ben

¹ Tagosítási perkönyv, 304. l.

² U. o. 2116. l.

³ U. o. 2132. l.

⁴ U. o. 266. l.

⁵ U. o. 273. l.

⁶ Szikszai Fabricius Balázs Nomenclaturájából. Kiadta Melich János. 1906. 36. l.

szőlőt vesz a Királyhegyen.¹ Szőlő van a Cinege nevű hegyen,² Somlyódon és Manduláson. A Megyer hegy csúcsán kőfejtésre bánya van. A malomipar és az építés a kővágást megkívánja.³

Az egyes foglalkozási ágak üzői közt vannak szabók, esizmadiák, mészárosok, halászok.⁴

Az iparosok itt is céhekbe szervezkednek. A „becsületes és tudós borbélyok“ céhlevelében azt találjuk, hogy ezeket „burgereknek“ nevezik.⁵ Egyes Céhszabályzatot Kasásról kérnek.⁶

A borbélyoknál a mesterasztalt, hogy „az keresztyéni mértékletesség megtessék az ily vendégségen is, csak hét tál tisztességes étekben szabják meg.”⁷

4. De bármennyire kisszerű ez a kép, mégis azt lehet mondani, hogy Sárospatak az a hely, mely már a XVI. századig nagy érzékkel bír aziránt, hogy felérjen mindaddig, amiben egy-egy kor élete a legmagasabbra emelkedik. A királyság és a keresztyénség — egyházával (gyülekezetével), kolostoraival és iskoláival együtt, a fejlettebb városi jog és az oligarchikus nagybirtok, amint egymásután feltűntek történetünkben, sorban megjelentek itt s otthagyták formáló kezük nyomát Sárospatak arcán és beleépültek egyre gazdagodó életébe.

Mintha a vidékiességen felülálló, abból kiemelő nagytörténet megszállta volna Sárospatak egyes pontjait.

A legnagyobb trachitsziklára, amely a Beszkidek szelid láncából, a Hegyalja egyik festői csoportozatából kinyúlt a Bodrog partja fölé, ráépült a vár. A közeli Darnó hegyen a prémontreiek apátsága települt meg (ecclesia B. V. M. dicata).⁸ A Patak előtti hegyen, a Szent Vincén a domokosrendűek

¹ Zichy Okmánytár I., 564. l.

² 1679. Adal. Zemplénm. Tört. VII. 282.

³ Tört. Tár 1891. 693. l.

⁴ Tagosítási perkönyv 337. l.

⁵ U. o. 1200. l.

⁶ Szádeczky Lajos: A céhek történetéről Magyarországon. 27. l.

⁷ Szádeczky L.: i. m. 58. l.

⁸ Emliti 1336-ból egy oklevél. L. Adal. Zemplénm. Tört. II. k. 165. l.

(Clastrum Dominicanorum ad sanctum Vincentium)¹, Pataknak a köztudat szerint legmagasabb pontján, a Széldombon a Klára-szüzek, Szent Ferenc leányai (claustrum virginum monialium sanctae Clarae ad sanctam Annam)², a Bodrogbal partja felől nézve erősen kiemelkedő helyen (ma: Rákóczi-utca 15. szám) a ferencrendű szerzetesek (monasterium Franciscanorum ad B. Mariae Virginis),³ velük szemben a ferencrendűek női ágának harmadrendje (claustrum monialium seti Francisci ad spiritum sanctum),⁴ a hécei feljáró dombján (ma: Dobó Ferenc utca 26. szám) az ágostonrendűek (monasterium augustinianorum) építették meg kolostorukat. A domokosrendűek női ága kolostorának helye nem ismert. Horváth Sándor: A domokosrend multjából c. művében ezt a rendházat nem is említi.

A vár Árpádházi királyainké lesz. I. Endre szívesen tartózkodik Patakon, az ország e keleti részén orosz származású feleségével, Anasztáziával. Ma a hagyomány kedves szava azt beszéli, hogy a mostani, művészi szépségű várkápolnává lett az a terem⁵ melyben II. Endre leánya Árpádházi Szent Erzsébet, kinek pataki születése mellett a Laskói Osvát adata tanuskodik.⁶ A vár szinte sziklákból összeöntött fejedelmi lakótornyánál — szakértői vélemény szerint — nincs sehol nagyobb Európában,⁷ V. István székhelyéül szemeli ki.

¹ Horváth Sándor: A domokosrend multjából. „A zárdából már 1238-ban van szó.“ 199. l. 1243-ból is említetik. Fejér Gy.: Cod. Dipl. IV. k. I. 377. l. „Patakon kívül van egy halmocska, melyet tört magyarsággal Szemintzének neveznek. Ezen IV. Béla épített a Dominicanus Szerzetnek egy conventet, vagy levél tartó clastromot. Ez építettett 1254-ben a Szent Vincze tiszteletére (ad honorem S. Vincencii), de ez a klastrom Róbert Károly alatt 1322-ik esztben megégett.“ Sárospatak városának rövid története s eredete. Adal. Zemplén m. tört. II. k. 5. l.

² 1390 előtt épült. Karácsonyi J.: Szt. Ferenc rendj. tört. II. 454. l.

³ Karácsonyi J. műve (Szt. Ferenc rendjének története Magyarországon 1711-ig) szerint 1250—1270 közt tűnnek fel: a soproni, sárospataki, esztergomi, besztercei, nyitrai szerzetesek. I. 21. l.

⁴ A Szent Anna kolostor és a Szent Lélekről nevezett zárdá viszonyát Karácsonyi Jánosnak a ferencrendűek történetét adó nagy műve se tisztázta.

⁵ A vár e része, a Vörös torony később épült. V. István építtette.

⁶ Laskói Osvát: Sermones de sanctis Biga salutis intitol. CXVIII. Tarczai György: Árpádházi szentek. 96. l. — A régi patakiak szintén őrzik ezt az adatot Laskói Osvát nyomán. „1207-ik esztendőben Szent Erzsébeth a 2-ik András, v. Jérusálemi András leánya Patakon született és gyönyörűségben neveltetett fel.“ Laskói szavainak a fordítása. Adal. Zemplén m. tör. II. 5. l.

⁷ Diváld K.: A sárospataki vár, 5. l.

Valószínű, hogy a királyi vár, annak közelsége, a tőle várható nagyobb biztonság vonja ide a betelepülő vendégnépeket s velök kapcsolatban nyeri a hely szabadalmai formulázását, az 1201-iki kiváltság-levelet¹, az egyház az exemptus jelleget² s ő utánuk jönnek a feltűnő változatosságban érkező szerzetesrendek.

A betelepülők olaszoknak nevezett franciák (vallonok), akiknek eredetére Imre király 1201-iki szabadalom-levelében a bíró (praepositus) neve vet világot.³

Hóman szerint⁴ Pataknak ez a kiváltságlevele primitív fokot tüntet fel, de dr. Zsindely István rámutat, hogy már ebben a privilégiális levélben is van olyan pont, amelyben Buda csak 1244-ben éri el Patakot.⁵ És Sárospatak a XIV-ik században, amikor majd királyi (regia civitas, vagy regalis), majd királynői városnak (civitas reginalis, sive reginarum Hungariae) említik, halad a legmagasabb fok felé és 1429-ben Zsigmond király idejében egy időre a szabad királyi városok sorába emelkedik.⁷

Lehet ez a magas kiváltság rövidéletű, de mikor az oligarchikus nagybirtok⁸ kialakul Patakon, mert 1390-ben a Perényiek, majd a család ez ágának kihalta s néhány évi átmenet után 1436-ban a Pálóczyak kapják meg, a régi kiváltságok tudata él és a nagy emlékek magasra ösztönző erejével hat Patakon.

A Pálóczyaké volt csak Zemplénben: 1. Patak vár és

¹ Okmánytár. I. sz.

² Okmánytár. II. sz.

³ Okmánytár. I. sz.

⁴ Hóman Bálint: A magyar városok az Árpádok idejében. 12. l. és 16. l.

⁵ Dr. Zsindely István: Sárospatak városnak jogi és politikai helyzete a XIII. század elején. Adalékok Zemplén vm. tört. II. 129. l.

⁶ Timon Ákos Magyar Alkotmány- és jogtörténetében ezeknek a különböző jogú városoknak a jellegére (751. l.) mondja: „Ezekből a királyi uradalmi városokból befolyó jövedelmeket gyakran a királynék hasznélvezték, midőn a város a királyné tárnokmesterének hatósága alatt állott és királynői városnak, majd ha ismét a király kezelésébe került vissza „civitas regalis“-nak nevezték. Érdekes példája ennek Sárospatak“.

⁷ Okmánytár III. sz.

⁸ „Mind a Perényi, mind a Palóczy familia kemény uralkodó volt és a Patakiakat járomba szerették szorítani.“ Adal. Zemplénm. tört. II. 37. l.

város 2 faluval és pusztával. 2. Újhely vár és város 2 faluval és pusztával és 3. 11 helység Királyhelmece középponttal.¹

A Pálóczyak után még nagyobb birodalmak birtokosa, a Perényi-család keríti kezébe Patakot. Ezek feltűnően nagy politikai, hadi és gazdasági hatalmat képviselnek. Igazi oligarchák, akikkel a királyok is számolnak. A Perényi Imre nádor tekintélye, akinek még nincs köze Patakhhoz, átszáll fiára, Perényi Péterre. Imre nádorról pedig nagyon jellegzetesen azt mondja Szikszai Fabricius Balázs, hogy „majdnem királyi tekintélye” volt.²

5. Ha az egyházi élet e privilégiális városban, mely előbb a királyi várral, majd a nagybirtokkal állt kapcsolatban, részleteiben eléggé nem ismert előttünk s mintha az egyházi nagy személyzetnél s azoknak egymásután következő nemzedékénél a kolostorokat és templomokat körülövező coemeterium elrejtette volna áhitatuk, imádságuk,³ zsolozsmáik tanítóit, lelki békét és üdvösséget szomszujhozó⁴ és nevelői⁵ munkáik nyomát,⁶ amint magába fogadta porló tetemüket,

¹ Csánky Dezső: Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában. I. k. 331. l.

² „Obiit Emericus jam aetate gravis honoribus et dignitate prope Regia clarus” . . . Oratio funebris de vita et obitu . . . Gabrielis Peredii . . . a Basilio Fabricio Zikszai ludimagistro in Sarospatak. A sárospataki főiskolai könyvtár kézíratos másolatának 7. l. (II. Ulászló 33.000 frttal maradt adósa. L. Takáts S. Magyar nagyasszonyok. 69. l.) „Végrendeletében meghagyta, hogy fényes temetésben részesítsék őt s a király is kísérje koporsóját a Dunán át”. Takáts S.: i. m. 70. l.

³ Nincs kizárva, hogy Ráskai Lea ugyanazon Ráskai családból származott, amelyből Patak urának, Pálóczi Antalnak a felesége, Ráskai Magdolna. Az apácák ekkori életét jellemző sorok: „Békesség vagyon a cellában. A cellának küszöbén kívül nincsen egyéb, csak hadakozás. A cellában imádkozzál, írj, tanulj . . . Olvass szent-írást, mondja az a „szerzés”, melyet Ráskai Lea írt 1510-ben a Nyulak szigetén.” Idézte: Horváth János: A magyar irodalmi műveltség kezdetei. 111. l. „Ráskai Leától nem kevesebb, mint 5 kódex maradt fenn.” Horváth J.: i. m. 219. lap.

⁴ ⁵ Előkelő családok sarjai vonulnak a pataki Klarissza-zárdába. Az olnodi Zudar familia két tagjának, Istvánnak és Mihálynak az özvegye, azután Báry Margit, Tolcsvai Uza Margit, Idoi Csirke Perpetua. Karácsonyi János szerint védőszentjekül mint leánynevelőt választották Szent-Annát. (Karácsonyi János: Szt. Ferenc rendjének története Magyarországon 1711-ig. II. k. 219. l.) L. a leleszi káptalan levéltárából idézett okiratokat, amelyekből ezek a nevek vették. Szombathi J.: Hist. schol. seucolla Ref. Sárosp. 6. l.

⁶ Ez év tavaszán a Klarisszák kolostorának helyén, a Széldombon a tulajdonos ásatásokat végzett (a régi kolostor kútjának helyét akarta megtalálni) s 3–4 méter mélységben egy torony lábának boltozatos ívei

a mi szempontunkból is nagy jelentőségű következményekkel jár a következők közül egyik-másik:

a) A kegyúri jog a lelkészi állás betöltésére nézve közvetlenül a mohácsi vész előtt a pataki vár és földesura, Pálóczi Antal kezében volt, aki a *ius praestandi*-t — országunk szokása szerint (*iuxta morem regni*) — gyakorolta. A *ius praestandi* ugyanis a kegyurak azon hatalmát jelentette volna, hogy a megüresedett lelkészi állásokra alkalmas egyént jelölhettek ki. Azonban az egyházi felfogással és kánonjoggal szemben nálunk is más felfogás és gyakorlat alakult ki. Joggal mondja Kollányi Ferenc: „a középkor magyar kegyurai az egyházi állások betöltése körül több joghatósággal jártak el, mint amennyit a *ius praestandi* kifejez. Ők e hatalmat . . . abból a tulajdonságból származtatták, amellyel a hazai felfogás felruházta a földesurakat a birtokaikon létesített egyházakra nézve. E tulajdonságból kifolyólag a földesúr a birtokain alapított egyházaknál teljesen a maga hatalmából akarta alkalmazni és tényleg alkalmazta is az isteni tisztelet végzésére a lelkészt, anélkül, hogy ezt a püspöknek csak be is jelentette volna.¹ Így alkalmazta Pálóczy Antal 1526 Szent Margit ünnepén Ráskay Mihályt pataki plébánusul.²

b) Patakon okmányilag 1521-ből igazolható városi iskola.³

Mivel pedig a Békefi összeállítása szerint Zemplén-megyében Nagymihályon 1335-ben, Lesznán 1423-ban, Tusán 1462-ben, Liszván 1472-ben, Zomborban 1474-ben, Újhelyben 1477-ben, Ardón⁴ 1479-ben, Varranón 1520-ban igazolhatók falusi vagy városi iskolák⁵, Sárospataknak e zempléni helyi-

bontakoztak ki és fehér embercsontok kerültek elő, bizonyára az ott szunnyadó Klarisszák földi maradványai. Az udvaron talán még a XVI-ik századból vannak oly folyóhordta kövek, melyek a régi Patak utcáin voltak láthatók.

¹ Kollányi Ferenc: A magán kegyúri jog hazánkban a középkorban. (1906.) 207. l.

² Okmánytár V. sz.

³ Békefi Remig: A népoktatás története Magyarországon 1540-ig. 407. l. Okmánytár. V. szám.

⁴ Békefi Remig: A kápt. isk. tört. c. műve 462. lapján Ardóra azt jegyzi meg, hogy talán ugocsamegyei helység. Ugyanezen mű XXXV. sz. okmánya szerint, ha Újhely a zemplénmegyei község, amint Békefi annak veszi (358. l.), akkor Ardó is zemplénmegyei, mert az okmányban az újhelyi és ardói rector szerepel.

⁵ Békefi R.: A káptalani iskolák története Magyarországon 1540-ig 357—359. l.

ségek közül kiemelkedő és előbb vázolt társadalmi jellegénél fogva nyilvánvaló, hogy Sárospatakon is évtizedekkel, sőt évszázadokkal előbb fennállhatott¹ ez a plébániai iskola, (*schola parochialis ecclesiae*) amely a XVI. század elejére az akkori idők szükségletei által kívánt városi iskolává fejlődött. Helyéül talán a belvárost lehet megjelölni, ahol 1671-ben a predikátorok háza is állt.²

c) Ugyancsak volt iskola az ágostonrendűek kolostorában. Ebben 1490. körül Kisvárdai János tanított. Itt tanult Szalkai László, a későbbi esztergomi érsek. Az ő kéziratában fennmaradt tankönyvei, amelyek az esztergomi érseki egyházmegye könyvtárában vannak, bizonyítják hogy ebben a kolostori iskolában a quadrivium tárgyait is tanították.^{3 4}

d) A ferencrendű szerzeteseknél a mérsékelt (*fratres conventuales*; provincia S. Mariae; marianus ferencrendűek) és szigorú irányúak (*fratres observantes*; provincia S. S. Salvatoris; salvatorianus ferencrendűek) küzdelmében Patak 1448-ban a szigorú irányzatúaké lett.⁵ Talán a szigorú irányzat hatásának lehet tulajdonítani, hogy a pataki rendház kerületi (*custodia*) középponttá lett.

Volt-e a ferencrendűeknek Patakon iskolájuk, arra nincs adat. Ellenben 1537-ben a hittudományi iskolát az évi közgyűlés ide helyezte.⁶ „A magyarországi Salvatorianus Szent-Ferenc-rendűek közgyűlésének jegyzőkönyvei az 1531—1567.

¹ Városi iskolák a XIII. sz.-tól vannak. Békefi R.: A népoktatás Magyarországon 1540-ig. 27. l. „Budán 1525-ben 7, Pozsonyban 4, Brassón 1543-ban 3 iskolát... látunk.“ Békefi: i. m. 48. l.

² *Narratio historica circa possessionem collegii calv. in N. S. Patak. Adal. Zempl. XXI. k. 47. és Lampe—Ember: Hist. eccl. Hung. 592. l. „parochia, quam compiler hicce cum Venerando quodam suo Collega inhabitat.“*

³ Fraknói Vilmos: Hazai és külföldi iskoláztatás. 145. l. Weiser Fr.: A kath. iskolaügy Magyarországon. A kéziratra mondja: „Incipit — si bene meminicum Astrologia.“ 88. l. Fináczy E.: A renaissance-kori neveléstört. 101. l. Ábel—Hegedüs: Anal. Nova. 503—506 l. „Van benne csillagászat, Cizio Janus, zenei fejezet, Theodotus eklogái, Bernardus de contemptu Mundis, a 168-ik levélből a 258-ikig traktátus.“

⁴ Annak az épületnek, melyet ma az ágostonosok kolostorának tartanak, alapépítményei elpusztíthatatlannak tűnnek fel. A kőfalakról, mint az acélról, pattan vissza az éles csákány. Tüzes vas égetéssel tudták bevezetni a villanyt. A veres világ és cseh támadás idején (1919-ben) ide menekült az utca lakosságának egy része.

⁵ Karácsonyi J.: Szt. Ferenc rendj. tört. I. 59. l.

⁶ Egyháztört. Eml. stb. II. k. 483—489. l.

évekből“ (Egyházt. emlékek stb. II. k. 464—530. l.) megismer-
tetik a pataki kolostort is. Pataki quardiánok: 1531. Csázmai
János, 1533. Csáti Demeter, 1535. Dobszai István, 1537. szin-
tén ő, 1539. Hahóti Albert, 1542. Nagyfalusi Albert, 1544. Dob-
rakutyai Bernát, 1546. szintén ő. 1546-ban a váradi évi köz-
gyűlésen elhatározzák, hogy a pataki rendház elhagyandó,
ha jó módjával megtörténhet;¹ a pataki kerületet megszü-
nítették és az 1548-ik évi közgyűlésen már nincs nyoma a
pataki ferencrendű kolostornak.

e) A domokosrendűek kolostorának köveit a várkastély
építésére használják fel már 1445-ben.² Nem igen rombolhat-
ták le ekkor teljesen. Működnek-e itt, vagy csak egyszerűen
birtokuk van,³ nem állapítható meg biztosan. Később az egri
kimutatás említi, hogy Perényi Péter romboltatta le.⁴ A
kolostor köveit a sárospataki vár építéséhez használta fel.

f) A darnói kolostorhoz tartozó birtok szolgálival hatal-
maskodást követnek a Perényiek szolgálai 1492-ben.⁵

g) A Klarisszák fekvőbirtokul kapták az Abajhomokot⁶
és Törönya falu felét.⁷

h) A ferencrendi harmadrendű nővéreknek a ferencrendi
férfikolostorral szemben kőházat adományoz özv. Pálóczy
Imréné, Rozgonyi Dorottya⁸, aki megtetézte jótékonyágát
még azzal, hogy a leleszi konvent levéltárában levő örök-
valló levele szerint a Sátoraljaujhelytől északkeletre fekvő
Csernahó faluban levő birtokát nekik adományozta.⁹

¹ Egyháztört. eml. stb. II. k. 507. l.: „Item locus de Pathak relin-
quatur, sibmo modo fieri potest“.

² „A sárospataki kolostorból alakított és készített erősség“. Idézve
Karácsonyi J.: Szt. Ferenc rendj. tört. I. 244. l.

³ A pataki domokosrendűek birtokaira 47 frt adót vetettek ki. L.
Csánky Dezső: Magyarország földrajza a Hunyadiak korában I. k. 377. l.

⁴ Okmánytár. XXIV. sz.

⁵ Adal. Zempl. tört. II. 166. l.

⁶ 1398-ban. Karácsonyi J.: A Szt. Ferenc rendj. tört. II. 530. l.

⁷ 1503-ban megerősítették magukat e birtokban. Karácsonyi J.:
i. m. 507. l.

⁸ L. Karácsonyi I.: A Szt. Ferencrend tört. II. r. 556. l.

⁹ „Anno 1503. A néhai nagys. Pálóczi Imre hátrahagyott özvegyé-
nek, idős. Rozgonyi Oswald leányának, Dorottyanak, a nemes úrnőnek
örökvallása, a Zemplénmegyében levő egész csarnahói birtokáról, melyet
annak minden hasznavételével és a borok kilencedével együtt a Szent
Ferenc harmadik rendjének szerzetesnői számára tett, kik Patak váro-
sában a Szent-lélekről elnevezett és ép ez úrnő által a fundamentomtól

6. A középkori egyház életébe a döntő változást Mohács, illetőleg a reformáció hozta. Patak új ura, Perényi Péter a nádorfi, miután Pálóczy Antal a pataki vár és vártartomány ura és családjának utolsó férfi sarja holtan maradt a mohácsi csatamezőn, olyan rendkívüli egyén lesz Patak egyházi és iskolái életében is, mint aminő volt a politikában. Élve és visszaélve egyházi jogaival és hatalmával, az úttörés átmeneti, kemény, nehéz és szokatlan munkáját elvégezte, megteremtette a talajt, amelyen „mélybelátású“ fia, Perényi Gábor könnyen és meglepő sikerrel épített, úgy, hogy a XVI. század hatvanas éveinek közepe táján a kezdetben alsófokú (trivialis) pataki iskola szerte az országba bocsát ki az egyházakban dicséretesen szolgáló lelkészeket és tanítókat s mikor a Perényiek és a korona után az újabb birtokos, az egyházzal és iskolával szemben a Perényiek nyomait járó Dobó Ferenc, a Dobó István fia 1602-ben meghal, olyan országos helyzetet foglal el az iskola, hogy a XVII. század elejére nemcsak irodalmilag megerősödött, hanem erőszakos támadásra is kész és eltökélt ellenreformáció Patakot, mint az eretnekség fő fészket akarja a pataki iskolát (Forgács Ferenc írja 1603 július 3-án: „Patak az egész eretnekségnek a főfészke Felsőmagyarországban; az ördögnek ezt a pataki zsinagógáját le kellene rombolni.“)¹ eltiportatni, viszont a Bocskay István vezetése alatt álló nemzeti felkelés kassai tanácskozása nemzeti szükségességnek itéli, hogy „*Sárospatakon főiskolát állítson az ország és annak megfelelő javadalmazásáról gondoskodjék.*“²

Az iskola lelke csodás összhangban ekkor már egy a nemzet lelkével s megtámadását a nemzet zöme a magyarság joga, élete ellen intézett támadásnak érzi. Sorsa is ezután egy lesz a nemzeti gondolat sorsával. A Bethlen Gábor nemzeti és vallási felkelése a tárgyalandó ügyek közé veszi a pataki iskola ügyét. A két fejedelmi lélek: I. Rákóczy György és Lorántfy

fogva kápolnával együtt építtetett, ama zárdában élnek, mely nyugat felül és átellenben van a Boldogságos Szűz Máriáról nevezett, szintén Szt. Ferenc-rendű kisebb testvérek zárdájával.“ Idézve Szombathi-Gulyás: A sárospataki főisk. tört. 20. l.

¹ Idézve: Takáts Sándor: Régi magyar kapitányok és generálisok. 404. l. „Et quod de Patak dico demoliendum ibi esse diaboli synagogum, idem de Léva et Szerednye sentio.“

² Magyar országgyűlési emlékek. XI. k. 737. l.

Zsuzsánna, akik az erdélyi fejedelemség által a Bocskay és Bethlen örökének megőrzői és biztosítói voltak, az iskolát, amelynek székhelyéről fejedelmi útjuk elindult, a fejlődés hatalmas magaslatára emelték.

Az erdélyi fejedelemség és a nemzeti ellenállás gyöngülésekor, amikor I. Lipót alatt a politikai abszolutizmus a nemzet életgyökereit támadta meg, Báthory Zsófiának sarkai-ból forgatták ki az iskolát, kiűzték otthonából és csak a nemzeti újabb felkelések, a Thököly és II. Rákóczi Ferenc-féle szabadságharc hullámai hozták ismét vissza. De eltiporni már nem lehetett. Sőt változott formában megnőtt lelki birtokállománya. Amíg megalakulása idején a nagybirtok és a hely, a város emeli a pataki iskolát, II. Rákóczi Ferenc szabadságharca után, amikor megpecsételődött Patak sorsa és jobbágyközséggé lesz¹, mindaz a nagy nemzeti, politikai és vallási gondolat, ami Patakhoz fűződött, a főiskolában élte tovább a maga halhatatlan életét. Az iskola történeti nagysága és kiváltságos hivatása kibontakozik. Isten elfogadta a nagy birtokszerző, hatalomvágyó főurak kezdsét, biblia-olvasó fejedelmi egyéniségek, férfiak és nagyasszonyok áldozatokban megdicsőülő életét. Az ő oltárára tett áldozatnak vette adományait és alapítványait. Kopácsi Istvántól és név szerint is alig ismert elődeitől kezdve a tanítómesterek munkája, próféta-lelkek bizó, kezdő, alkotni merő hite, tudósok lángoló buzgalma, kemény feddözése, fáradhatatlan szorgalma, atyai nevelők gondja és szeretete által népet nevelt e helynek. Az Alma Mater népét, a hely fogalommá lett diákságát, mely lelke szentséges pillanataiban mondhatatlan áhítattal borul le nemzedékek egymásután következő során kicsinyeitől legnagyobbjaiig az örök gondolatok előtt, melyeket Isten beleszótt a főiskola történetébe, megdicsőítván magát a kicsinyekben, mikor elhívta közülök a halhatatlan tanítványok sorát, a nemzetébresztő

¹ Patak határában idegen telepesekből épült fel Trautzonfalva és Károlyfalva. Tagosítási perkönyv. 1254. l. A károlyfalviaknak határt nem mutattak, ezt mondták: „amely hegyeket, erdőket itt láttok, azokat nektek is szabad használni.” U. o. 356. l. Adatok Patak megtöréséhez: 1. Perényi Pétert fogságba vetik. 2. Perényi Gábortól hűségesküt kívánnak. 3. 1602-ben, Dobó Ferenc halálakor, német őrseget erőltetnek Patak várába. 4. 1702-ben a vár légbe röpítését rendelik el (csak egy „vigyázó házat” tudtak elpusztítani). 5. Rákóczi Ferenc száműzetése.

Bessenyei Györgyöt, a lánglélek tüzével az irodalom reformátorává nőtt Kazinczy Ferencet s a független, örök magyar lélek incarnációját, Kossuth Lajost. Régi mendikánsok kántálása templomi dícséretté és örökszépségű ódává lett a Tompa Mihály lantján és vitázó theológusok szellemi kezdése — le egészen a legújabb időkig — halhatatlan tanárok, nagy, független tudosok munkájává. Elmulhatatlan dicsősége Sárospataknak, hogy itt alkották meg 1796-ban az első magyar nyelvű tantervet. 1860-ban nemzeti ünnepé lett a főiskola fennállásának háromszázados ünnepélye. Az ősi főiskola századok soha meg nem szűnő viszontagságai, örökös gondjai és állandó nehézségei közt az Istenhajlékok csodálatosságával áll és most, a szörnyű Trianon után is a poraiból megelenedett phónixként törhetetlen erővel lebbenti meg szárnyát. Kéri, vállalja a nemzet megtartásáért nélkülözhetetlen s néki minden erejével végzendő munkát. Őrzi az örökséget. Itt él a hit, hogy Isten az ő Igéje által e helyen népet akar nevelni. Az Ő dicsőségét szolgálják az egyes intézeti ágak az ő nemők szerint.

7. Ez áttekintésnek megfelelőleg a főiskola története a következő korszakokra tagolódik:

- I. Korszak. Az alapvetés korszaka. A kollégiummá alakulás. külső és belső megerősödés ideje a Perényiektől az iskola újra átnézett és bővített törvényeinek kiadásáig 1621-ig.
- II. Korszak. A fejlődés csúcspontján. Anyaiskola. Rákóczy-kollégium. 1621—1661-ig.
- III. Korszak. A külső alapok megrendülése. Bujdosó főiskola. 1661—1704-ig.
- IV. Korszak. Zaklattatások, külső és belső harcok az ősi fészken. 1705—1781-ig.
- V. Korszak. A nemzeti nyelvű művelődés élén 1781—1867-ig.
- VI. Korszak. A modern állami rendszerű nevelés — és oktatásügy kialakulása óta, 1867-től.

I. Az iskola külső történetének körvonalai.

1. A reformáció és az iskola. — 2. Perényi Péter politikai, egyházi és vallási személyisége. Egyéniségének képe új vonással gazdagodott. Az iskolaalapítás. Perényi Péter idejében van prot. iskola Patakon. Ormosdi Székely Klára. Perényi Péter végrendelete. A sárospataki iskola nem kolostori iskolából alakult. — 3. Perényi Gábor. Kopácsi István. Perényi Gábor szigorúan lutheránus. Kopácsiék a helvét szellemű reformációhoz csatlakoznak. Szikszai Fabricius Balázs és Balsaráti Vitus János munkásságának alapvető jelentősége. — 4. Patak a koronáé. — 5. Patak a Dobó-családé. Dobó Ferenc. A felekezeti jelleg nem kétséges. — 6. Zavárok Dobó Ferenc halálakor. Perényi Zsófia. Kevendi Székely Jakab. A Bocskay István szabadságharca. — 7. Lorántfy Mihály Patak ura. — 8. Rákóczy György Patak urává lesz. Az 1618-iki rendszabályok. A Bethlen Gábor szabadságharca. Az iskola 1621-iki törvényei.

1. Mire a reformáció hozzánk eljutott, már megtalálta kapcsát az iskolával. A reformáció ugyanis nem kulturmozgalom. Nem is a sokrétű társadalmi, gazdasági, politikai, nemzeti vagy erkölcsi kérdések megoldása. Lényege magvában vallási jelenség. A legátfogóbb kérdésre, az üdvösség kérdésére ad feleletet. A legmélyebb szükségérzetet, a vált-ságvágyat elégíti ki. Ujra felfedezi az evangéliumot. Az evangélium pedig kegyelem, Istennek a Krisztus egyszeri, tökéletes áldozatáért a bűnös emberen könyörülő szeretete. A középpontban van az élő Isten, aki megigazít, bűnösül igaznak fogad el ingyen, érdemek és cselekedetek nélkül a Krisztusért. A kicsi, jelentéktelen és semmis életeket felveszi és az ő abszolút szuverén akaratának eszközeivé, tervei végrehajtójává teszi, hogy örök dicsőségét manifesztálja a világon —

„az egész világban és az egész emberéletben — tehát nem csupán a hívő egyén életében“.¹ S a reformáció e jellege miatt aztán már nem kultúrellenes, hanem kultúraelmélyítő, nem társadalombomlasztó, hanem a társadalom szellemét megváltoztató, nem nemzet- és erkölcsfeletti, hanem nemzetet és egyéni életet megszentelő hatalom.

A reformációban az emberi lélek újra felfedezte a maga Istenben és Isten által való örök életét. Tovább ment a XIV-ik és XV-ik századnál. Az emberi szellem a XIV-ik és XV-ik században ráeszmélt a maga függetlenségének és szabadságának tudatára a renaissance mozgalmában s kezdte megalkotni az eddigi lekötő hatalmakkal szemben a maga önálló élet- és világfelfogását a humanizmusban s megformálni az emberi tudás műhelyét a humanizmus követelményei szerint átalakított iskolákban. Az emberi szellem felfedezve önmagát, erőit és képességeit, mámoros hévvel tört e képességek szabad kifejtésére.

S amikor azt hitte, hogy a legmagasabbra emelkedett, jött a reformáció s megmutatta az embert az élő Istennel szemben az ő szegény, elvettetett és kegyelemre szorult állapotában, feltárta életének forrásait az ő kijelentett akarátában, az Igében. Szerinte az emberi tudás csak eszköz Isten kijelentett akarata megismerésére. A reformáció iskolája azért vallási érdekű iskola lesz, az evangéliumi szellemet feltáró, ébresztő, ápoló, terjesztő intézmény. Nem a független tudás otthona és műhelye, hanem a vallás „veteményes kertje“, hívőket, egyháztagokat nevelő szerv. A két ellentétes irányzat harcát megvívja Luther és Erasmus és a diadallal előretörő vallási irány iskolájának nagy típusait megalkotja Luther és főleg a két irányzat synthesisét képviselő Melancthon s az iskolaszervezést végrehajtják egyes gyakorlati szellemű férfiak, különösen Sturm János és Trotsendorff Bálint, ez utóbbi maga is kegyes és buzgó lélek, aki nem akart semmi egyebet tanítani, csak amit wittenbergi mestereitől átvett,² de akiről Melancthon mondotta, hogy „tanítómesternek született, mint Scipio Africanus hadvezérnek“.

¹ Révész Imre: A reformáció. 38. l.

² *Precationes reverendi viri Valentini Trotsendorffii, recitatae in schola Goldbergensi ... editae opera Laurentiis Ludovici Leobergensis.*

2. Nálunk Mohács után az ország nagyon széles területein a fizikai lét van kockán. A lelkek megrendülése pedig a lehető legnagyobb. A külső erősségek, az állami élet keretei, az egyház látható szervei összeomlottak. Ekkor az élő Isten lelkétől megragadottak, a reformáció első hirdetői tudtak evangéliumot nyújtani a megriadt és biztonságukat elvesztett lelkeknek.

Patakon az egyházi helyzetben a változásra az ad alkalmat, hogy Perényi Péterben, aki ki tudta vinni, hogy Patakot, a fiúörököst nem hagyó Pálóczy Antal halála után, főleg a Pálóczy-rokon Dobók háttérbe szorításával János királytól donatióként megkapja és ennek birtokában a másik király, Ferdinánd is¹ megerősítse, egy rendkívüli egyéniség került Patak élére. A Perényi Péter politikai képe, jelleme minket nem érdekelne, ha az az óriási hatalom,² összerzett vagyon³ (15 hadilag felszerelt várnak és egész sereg fegyveresnek kenyéradó ura volt⁴) és politikai befolyás, melynek birtokába jutott, a római egyházzal szemben elfoglalt magatartása, majd a reformációhoz csatlakozása folytán nem befolyásolta volna a reformáció ügyét. Bizonyos, hogy Perényi Péter könnyen félreérthető és hamar elítélhető személyiség, ha kora viszonyaiból kiragadjuk. De a kor egyik legerőteljesebb és egyik legnagyobb egyénisége, sőt a Habsburgokkal kezdődő magyar sors tragikus hőse, ha nehéz és küzdelmes kora gyötrelmes viszonyai közt szemléljük. Ijesztően hálátlan János királlyal szemben, akivel családja is régi összeköttetésben van és aki donatiói mellett az erdélyi vajdaságban is utódjává teszi s valóban a politikai megbízhatatlanság kimetszett szobra volna, ha nem látnánk meg a

1574. Azokat tanította ... „quae propter usum necessarium in Ecclesia et utilitatem in communi vita a praeceptoribus suis Vitebergae publice tradita accepisset, docere in schola sua vellet“.

¹ 1527. júl. 7.

² Atyja is oly büszke, hogy siklósi hercegi címét, melyet 1517. szeptember 27-én kapott, sohasem használta, „többnek tartván annál az ő nádori méltóságát.“ L. Takáts S.: Magyar nagyasszonyok. 67. l. és l. a 13. l. 2. jegyzetét.

³ „Perényi Péter birtokai: Zemplénmegyében 32 községgel 190 $\frac{1}{2}$ porta, Hevesmegyében 264 porta, Borsodmegyében 11 község 61 $\frac{1}{4}$ porta. A Perényi-család birtoka 1554. körül 214.104 kat. hold Felsőmagyarországon.“ Lukinics Imre: Erdély területi változásai. 20. l.

⁴ Bottka Tivadar: A Dobók. Új Magyar Múzeum. II. 161.

haza megmaradása miatt kétségektől veresett lelkét, mellyel még a szemmel látható következetlenség, sőt árulásszámba menő pártváltoztatás árán is mindent megpróbál.

Könnyű rámondani, hogy önző és pártos. De a mélypillantású Salamon Ferenc megláttatta, hogy e kor embereinek önzése életérdekük: „Az az önzés, az a magánérdek, mely e kor egyeseiben rút kinövéseket mutat, nagyrészt elválhatlan volt a közérdektől.”¹ „1526 után nem a pártoskodás idézte elő a veszélyt, hanem a veszély érzete osztá meg a nemzetet.”² Nem légüres térben élnek a szereplők. Valóságos hús- és véremberek. A legfinomabb önzés, számítás és vele a megvesztegetés fegyvere ott van a három kitűnő testvérnél, V. Károly-, Ferdinánd- és Máriánál is, akik a hatalom, fenség és úgy látszó megközelíthetlenség fellegvárából vezetik az ügyeket megvesztegetésekkel. (V. Károly a császárválasztásnál a német választó fejedelmekkel szemben alkalmazza ezt az eszközt, Máriáék, Ferdinándék II. Lajos király halála után átgondolt politikai haditerv szerint a magyar urakat.) A Géwai és Jászay Pál okmányai után a kor embereinek a veséjébe lehet látni. De hiba volna a vese mellett a lelküket figyelmen kívül hagyni. Perényi Péter lelkének inkább ügye a haza megmentése, mint I. Ferdinándnak, aki végre is csak arra tesz — különösen kezdetben — szűkös eszközökkel, a császártól nagyon egyéni érdekei szerint támogatott kísérletet, hogy több ország kerüljön hatalmi szférájukba. Perényi a vérmezők forгатagába kerül. „Hazájáért a legnagyobb veszélyekkel sem vonakodott szembeszállni, s fáradoalmakat, vagyonát és végre életét sem kímélve.”³ Hősies lelkű és vitéz, akit Iratosi János a XVII. században a Toldi Miklóso, Kinizsi Pálok sorában említ, akik „testi áldásai voltak Istennek a mi nemzetünkön”.⁴ Már Mohácsnál a sereg bal szárnyát vezette. S tudott annyit ártani a vesz-

¹ Salamon Ferenc: Magyarország a török hódítás korában. 77. l.

² Salamon F.: i. m. 76. l.

³ „Pro salute Patriae gravissima quaeque non recussavit adire pericula, nec laboribus, nec opibus, nec denique vitae suae parcendo.” Oratio de vita et obitu... Gabrieli Perenii... a Basilio Fabricio Zikszai. A sárospataki kézirat másolat. 8. l.

⁴ Iratosi János: Az emberi élet boldogul való igazgatásának módjáról.

tett mohácsi csata után a töröknek, hogy császári okmány nevezte „átkozottnak”.¹

Személyes bátorsága és vitézsége mellett Perényi a makacs, fáradhatatlan, folyton munkás, örökké tervező és újra meg újra kezdeményező politikai akarat, amilyenell a nagyobb és tisztább súlyú Bethlen Gáborig, talán még Martinuzzit sem véve ki, történetünkben nem találkozunk. A politikus Bethlen Gáborral még abban is rokon, hogy a törökkel is tudott kapcsolatot találni olyan képtelen és végképen nem előnyös helyzetben is, mint amilyenbe ő jutott a törökkel, mikor 1529-ben Kajdácsnál elfogatva, fogolyként szolgáltaták ki. Szétesnék egész jelleme és az üres hatalom és dicsőségvágy elvont képe lenne, ha nem feszülne ott elhatárolásaiban a nagy motiváló gondolat: a nemzeti egység. A nemzet életérdeke előtte, hogy egy király legyen. Menekülés másként nem lehet. Király gyanánt, ahogy a nagy politikai történetíró, Andrassy Gyula mondja²: „önmagára is gondol e nagyhatalmú főúr”.³

Amely terület a birtokába kerül, ott azonnal lázasan épít. Nemcsak Patakot teszi erősséggé, mely a két király összecsapásainak tűzvonalába juva, csaknem teljesen elpusztult,⁴ hanem dolgozik a Dobó István dicsősége elé is. Mihelyt elfoglalta Egert, azonnal építi Eger várát⁵ és a „Sándor“-bástya, melynek elnevezését ismeretlennek tartják,⁶ nyilván-

¹ Thury József: Török történetírók. I. 352. l.

² Gr. Andrassy Gyula: Zemplén vármegye monografiája. X. l.

³ A konkrét adatok összeállítását és mérlegelését a saját felfogása előadásával I. Tárczy Árpád: Perényi Péter politikai magatartása, különös tekintettel pártváltoztatásaira. A sárospataki ref. főiskola 1929–30-ik évi Értesítőjében.

⁴ 1534-ben kéri Kassa város bírájától és tanácsától, hogy neki Patak városának megerősítésére ahoz értő embereket küldjenek, mert „oppidum nostrum assiduis depredationibus fuerit vexatum et pene desolatum”. Egyháztört. eml. II. 331. l.

⁵ Ma a vár a kapujánál van ez a felirat: „Haec nova constructio hujus arcis coepta per spectabilem et magnificum Petrum de Perén comitem perpetuum Cottus Abaujváriensis, tavernicorum regalium magistrum, summum cancellarium Regisque et Regni Hungariae capitaneum generalem circa festum Georgii. A. D. 1542.” Békefi: Emlékkönyv Dr. Nagy Béni: Eger ostroma 1552-ben. 252. l.

⁶ Dr. Nagy Béni: i. m. 251. l. „A Sándor-bástya és Sándorvár elnevezésének eredete ismeretlen. Némelyek Saadrini Ferencre vonatkoztatták, aki állítólag Eger védelmében résztvett.”

valóan a Perényi Péter építómesterének, a Patakot is építő és díszítő művésznek, Vedáni Sándornak a műve.¹

Ha Szekfü Gyula a nagybirtok e korbeli nemzetvédő szerepét megállapította s azt mondja, hogy: „ha valamely hatalmas kéz letörölte volna a nagybirtok osztályát, még a legdekadensebb török császár lova is végiggázolt volna Magyarországon“,² továbbá, hogy „az államot helyettesítő nagybirtokot a védelem szüksége termelte ki; ez az új nagybirtoknak szociális és morális értelme“,³ ítéletében legalább is következetlen, amikor Perényit Egerrel kapcsolatban „bitorló“-nak⁴ nevezi. János király tehetetlensége felett érzett mennyi elfojtott keserűség törhetett ki Perényiből, akiben anyja révén⁵ a Báthoryak lobogó és szenvedélyes vére forrt, mikor János király halála hírére vad örömtombolásban tört ki, meghuzatta az összes harangokat és tele hordókkal itatta a bort.⁶

És Ferdinánddal szemben is betöltötte annak a tudata, hogy az ő váraik, vagyonuk és életük (t. i. a nagybirtokosoké) a nemzetmegtartó és országvédő erő és elég vakmerő volt ahhoz, hogy a nyugati királlyal szemben is különállásra törekedjék. „Büszkén kijelenti, hogy ő a két király közt neutrális úr és tényleg úgy is látszik, hogy az ellenkirályoktól független állásra törekedett“,⁷ — mondja Szekfü Gyula. Ahogy már Istvánffy feljegyezte, hogy mind János király, mind Ferdinánd hatalma alól kivett — sui juris princeps — akart lenni.⁸ „Nála a személyi és az országos érdek szinte naív összekapcsolódásban jelentkeznek“.

¹ Herzog József: Magyar Művészet. 1926. 242 l. „Vedani (Wedany) Sándor kir. építész és képfaragómester (murator, lapicida, latonus, magister muratorum). . . Munkássága a Perényiek váraira, különösen Sárospatak várára és városára, valamint Füzér, Terebes és Eger várára terjedt ki. A legutóbb említett várban a nyilván róla elnevezett Sándor-bástyát emelte. 1560 óta állandóan Patakon lakott...“

² Szekfü Gyula: Magyar nagybirtok. Magyar Szemle. 1928. 307. l.

³ Szekfü Gyula: Magyar történet. Tizenhatodik század. 171. l.

⁴ Szekfü: Magyar történet. Tizenhatodik század. 121. l.

⁵ Még tájékozottabb íróinknál is előfordul, hogy anyjának Kanihsay Dorottyát mondják. Báthory István nádor testvére, Báthory Borbála volt az anyja, Kanizsai Dorottya pedig a mostohája.

⁶ Verancsics A.: Összes munkái. VI. k. 134. l.

⁷ Szekfü Gyula: i. m. 195. l.

Istvánffy: Hist. R. Hung. 111. l.

Különös, de nagyobb jogrendet akar biztosítani, mint amit az áldatlan tusák közt a két király nyújtani tud. „1542 tavaszán megkötö a sárospataki ligát Bebek Ferencsel, Báthory Andrással és Györggyel, Drágffy Gáspárral, Ráskay Istvánnal és a három Homonnayval, — ez a szerződés a legmagasabb ponton, már királytalan magaslaton mutatja a nagybirtokosoknak állami funkciót teljesítő hatalmát, mert benne meg-egyeznek egymással, hogy a két király közt folyó harcokban egymás várait kölcsönösen visszaadják, ami nem kevesebbet, mint a királyi donatiojog megkerülését és tagadását jelentette; egymás ügyeiben országos bíróság helyett saját familiárisaikból delegálnak bíróságot, melynek ítéletét kötelezőnek ismerik el magukra, itt megint a király legfőbb bíróságát sértik meg; ha őket szövetségen kívüllevők megtámadnák, akkor ez ellenzőiket előbb közösen nyugalomra intik, ha pedig ez nem használna, insurrekcióba lépnek ellenük, mindez anélkül, hogy a király személyére a szerződésnél bármikép tekintettel lettek volna.”¹ Szükséges volt, hogy Ferdinánd 1542 októberben elfogatta, mert e nagy és féktelen magyar elégedetlenségének kitörése akkora hatalom birtokában, amellyel ő és társai rendelkeztek, veszedelmes lehetett volna, főleg miután Perényi hadvezéri intései, amelyeket egy korai gróf Zrínyi Miklósként a császári hadvezéreknek adott, hiábavalóknak bizonyultak. Emberileg is mélyen megrázó, hogy a XVII. század nagy magyar elégületlenjeinek, a Nádasdy- és Zrínyi Péterék útját előlegezve, a magyar önálló gondolkozás és érületmód vasrvert rabjaként kellett bevonulnia bécsűjhelyi börtönébe, ahol bírói ítéletet nem nyerve, hiába zörgetett az igazságszolgáltatás vaskapuján és felörlődött.

A Perényi Péter szellemi képe egy magyar renaissance személyiségé. Bizonyára idegen nevelői voltak, mint a gyermekkorában erdélyi, majd váradi püspökké (1514—1526) lett testvérének, Ferencnek, akinek latin leveleit, amelyek — sajnos — nem maradtak fenn, Calcagnini szerint: „a muzsák minden díszét, a gráciák minden báját egyesítették magukban“, akit annyira megbűvölt a klasszikai mult igézete, hogy „megelégette a hadi dicsőséget², meg a főpapi

¹ Szeffű Gyula: Magyar tört. Tizenhatodik század. 195—196. I.

² Vonatkozás a Dózsa-féle pórlázadás alkalmával tanúsított vitézségére.

dísz: az ősműveltség szülőföldjére, a klasszikus emlékek levegője után vágyott, Rómába, minden ember hazájába, Olaszországba készült költözni, de útjában állomás kellett tartania a Dunántul, Mohácsnál.“¹

Atyja is levelezésben állt a humanista tudóssal, Bembo bibornokkal. Budai palotájuk a Zsigmond téren ott feszült az égnek a „friss palotára“ néző homlokzattal.² A szellemi légkör, amelyben nőtt, az a humanista légkör lehetett, amely sógorát, Thurzó Eleket³ is lekötötte, akinek a humanisták világhíres feje, Erasmus egy művét ajánlotta. Ez a légkör hathatott vallási és egyházi gondolkozásmódjának kialakulására. Az eddigi felfogással ellentétben, hogy t. i. Sziládi Áron szerint 1528-ban,⁴ Karácsonyi János szerint 1533 után,⁵ Zoványi Jenő szerint a harmincas évek folyamán valamikor⁶ tényleg átállott protestánsnak, rámutatunk arra, hogy egyházi és vallási téren feltűnően következetlen, megoldhatatlanul ellenmondásosnak látszó nyilatkozatai, magatartása és tettei nagy hányadukban érthetők lesznek, ha őt jóideig a renaissance keresztyénség hívének tekintjük. Ismeretes, hogy ez az irány az egyház szervezetének, istentiszteleti rendjének és tanainak támadása nélkül, az egyház belső életének emelése által akart az egyházi viszonyokban változást. Hangoztatja az evangéliumot, anélkül, hogy elhagyná a régi intézményes egyház kereteit. Így beszél a hír a II. Lajos feleségéről, Máriáról, hogy az „evangélium“ barátja. Jóllehet, mi sem áll távolabb tőle, mint a római egyházból való kilépés. S Luther, amint ismeretes, zsoltárfordításokat ajánlott neki. II. Lajos udvarában Lutherről beszélgetve, azt mondták, hogy a „lényeket tekintve, Erasmussal halad egy úton.“

¹ Beöthy Zsolt: A magyar irodalom a mobácsi csatában. Akad. Ért. 1900. 38. l.

² Fogel József: II. Lajos udvara. 5. l.

³ Perényi Péter első felesége, Thurzó Elek utóljára kir. helytartó, Thurzó Szaniszló és János püspökök nővére: Thurzó Margit volt. Második felesége a Thurzó Elek feleségének, Ormosdi Székely Magdolnának nővére, Ormosdi Székely Klára volt.

⁴ L. Sziládi Á. R. M. K. T. V. k. 296. l.

⁵ L. Karácsonyi János: A magyar ker. története. 108. l.

⁶ Zoványi Jenő: Kisebb dolgozatok a prot. tört. köréből. 51. l.

⁷ Zoványi Jenő: A reformáció Magyarországon 1565-ig. 38. l.

A Thurzó-püspökök: János, a boroszlói és Szaniszló, az olmützi püspök, akik a rokonságnál fogva is bizonyára ismeretesekek Perényi Péter előtt, megmaradnak a régi egyház keretei közt és olyan typust képviselnek, amely nem Erasmusé, hanem Lutherék becsülését is kivívja. Thurzó János halálakor Erasmus a Thurzó Szaniszlóhoz intézett levélben kiemeli az elhunyt lelkületét, fájjalja, hogv benne az egyház egyik díszét veszítette el,¹ Luther Márton pedig a Spalatinhoz írt levelében a kor összes püspökei közt a legjobbnak nevezi.²

A politikus, hadszintereken mozgó, birtok- és hatalomvágyó Perényi bizonyára — t. i. amennyire a szükös adatok birtokában erről beszélhetünk — vallást és egyházat az intézményes egyház kereteinek síkjában tekint. Előttünk jóideig az egyházpolitikus áll és nem az üdvösségért esengő lélek. A kor renaissance gondolatainak megfelelőleg kinő a római egyházból, de nem hagyja azt el. Amikor a veszprémi országgyűlési meghívóban (1531 máj. 18), melyet legelsőnek Perényi Péter írt alá, a hit megvédéséről van szó, nyilván a régi egyház emelésére gondol.³

Főpapi székek betöltésénél olyan jogokat igényel magának, mint aminőket a Mohács előtti nemzedék, atyja is usurpált. Az egyházi téren érvényesülő renaissance magyar úr tehát és nem a reformáció következetlen híve, amikor 5 éves fiát, Gábort 1537-ben váradi püspökké nevezteti ki,⁴ másik fiának, Ferencnek pedig megszerzi az egri püspökséget,⁵ 1540-ben Miklós nevű fiának a váci püspöki egyházmegyét.⁶ És érthető, hogy Patakon 1537-ben mégis rendszeresen misét

¹ „Hisce temporibus non omnes episcopi sunt, qui mitras gerunt... mihi acerbior eius viri mors, quod tantum ornamentum Ecclesiae mors praematura terris eripuisse“. Wenzel Gusztáv: Thurzó Zsigmond, János, Szaniszló és Ferenc, négy egykori püspök a bethenfalvi Thurzó családból 1497—1540. Bp. 1878.

² Wenzel G.: i. m.: „Episcopus Wratislaviensis obiit, omnium Episcoporum huius saeculi optimus“.

³ „... nos favente Deo intererimus ac... ea tractaturi sumus, quae ad mutuam concordiam, et unionem huius Nationis Hungaricae, defensionemque Patriae, et conservationem Fidei nostrae videbuntur“. Kovachich: Supplementum. III. 138.

⁴ Emléktört. Emlékek a magyarországi hitújítás korából. III. 122. l. Kinevező okmánya visszamaradt a királyi irodában. L. Bunyitay V.: A váradi püspökség és története 393. l.

⁵ Egyháztört. eml. III. k. 149—150. l.

⁶ Egyháztört. eml. III. k. 488. l.

szolgáltatnak,¹ s 1543 táján egy Tamás nevű plébánus említetik,² s a ferencrendiek csak 1546-ban gondolnak arra, hogy elhagyják Patakot, ha módját tudják ejteni s maga Perényi 1531-ben Lorettóban járt.³

Talán túlzás volna azt állítani, hogy Gálszécsi István énekeskönyvének (1536) és Benczédi Székely István *Istenes énekeinek*⁴ Perényinek való ajánlása s a kiadás költségeinek fedezése Perényi által, párhuzamba volna állítható Luther zsoldárfordításainak Mária királynénak való ajánlásával, de az is nyilvánvaló, hogy e művek megjelenésekor különálló, a római egyháztól elvált, a reformáció elvei szerint szervezkedett gyülekezetek még nincsenek nálunk s nincsenek olyan számmal, hogy azok szükségleteinek kielégítésére énekeskönyv kiadására kellett volna gondolni. Perényi eljárása legalább is nem tudatos és nem is tartozott tudni, hogy már 1545-ben Erdődön, utána számos más zsinaton kezdődik a külön egyházzá szervezkedés munkája s a külsőségekben milyen ingadozásokkal és kevésbé radikálisan. Végezhetett egyházi irodalmi pártoló munkát. És megvédelmezhetette a zordonan feddőző Siklósi Mihályt,⁵ (Bölcs Frigyes is védelmezte Luthert, jöllehet még a kath. kegyesség formái közt élt és nem tudta, hogy hová vezet a Luther mozgalma) az ellene bőszt felindulással támadók ellen, amíg a feddőző szó esetleg a süllyedt viszonyok és erkölcsök ellen irányult, de úgy

¹ Egyháztört. eml. III. k. 206, 207, 210. l.

² Wagner: *Analecta*. Scep. II. 244. Személyére S. Szabó József törekedett világosságot deríteni. Debreceni és sárospataki papok a reformáció századában. 42. l.

³ Egyházt. eml. II. k. 506—507. l. Okmánytár VIII. sz. Ebben az okmányban azonban valóban semmi említés nem történt arról, hogy ide „zarándokolt“ volna. Részletes életrajz pontos adatai döntenék el, hogy nem más célból jelent-e itt meg s fogadta ünnepélyesen a doge. Kifejezetten meg van mondva pl., hogy Kanizsay László, Vas megye főispánja „causa devotionis et solvendi voti sui ad ecclesiam beatissimae virginis Mariae de Loreto peregrinandum proficiscitur“. — Kanizsay János, a Dorottya fivére szintén elzarándokolt Rómába és a lorettói templomhoz, hogy *fogadalmát* teljesítse (1512-ben). — Takáts Sándor: Magyar Nagyasszonyok. 58. l. Perényi 1539 okt. 18-án Ferdinándtól arra kért engedélyt, hogy Olaszországba gabonát szállíthasson. Egyháztört. eml. III. 409. l.

⁴ Bod Péter: Magyar Athenás, 258. l. Benczédi Székely István magyarra fordította az Ekklezsiának régi deák Himnus nevezettel való énekeit. Nyomatott Krakkóban 1538. Vagyon ajánlva Pirinyi Péter nagy urnak.

⁵ Debreceni Ember Pál: *Hist. eccl. ref.* 664. l.

látszik, mihelyt tanbeli eltérés jelentkezik a régi egyházzal szemben, véget ér a Perényi Péter megértése s a nagy Dévai Bíró Mátyásnak úrvacsorai felfogása miatt el kell hagynia Perényi udvarát,¹ valamint a lutheránus felfogást képviselő Dobai Andrásnak² és Stöckel feljegyzése szerint Perényi elfogatja az újhelyi papot.³

Egyenesen meglepő formájában juttatja ezt az álláspontot Perényi kifejezésre 1540 aug. 19-én, amikor t. i. I. Ferdinánd nyilatkozatot ad ki Perényi kérésére arra nézve, hogy őt vallási meggyőződése miatt háborgatni nem fogja s ez a nyilatkozat általánosságban szólva, elvárja Perényitől, „hogy igaz és jó keresztyén gyanánt fog viselkedni, amint azt az Isten és a mi igaz és katolikus hitünk iránti kötelesség megszabja és követeli.”⁴ Perényi ezzel megelégszik és kijelenti, hogy megnyugszik „a király válaszában, mivel nem kívánta, hogy valami új szektát ápoljon, vagy alapítson, csak-hogy megelőzze az ellene áskálódók irigy vádjait, amellyel ellene a királynál fellépnének.”⁵ Perényinek ez a nyilatkozata kétségtelenül megállapítja, hogy reformgondolatait még ekkor a régi egyház keretei közt gondolta el. De itt is „neutrális úr,” mint a politikában és ellenfelei cselszövéseivel szemben szabad kezét akar magának biztosítani. Egyben

¹ Egyháztört. eml. III. k. 466. l.

² Régi Magyar Költők Tára. II. k. 442. l.

³ Frankl V.: Révay F. fiainak isk. 56. l. A Dobai elbocsátásának és az újhelyi pap elzárásának magyarázatára nem lehet azt felhozni, hogy az úrvacsorai tanban már ezek is a helvét felfogás felé hajlottak.

⁴ „Ad articulum primum, ubi petit assecurari per Majestatem suam, ne a religione sua prohibeatur; concedat Maiestas sua, uti (!) se gerat verum et bonum christianum, ut cuiusque erga Deum pietas fidesque nostra vera et catholica dictare et postulare videtur.”

E. E. III. 470. l.

⁵ „De responso Maiestatis V. benigno super religione (gratias agit: kitörölve) contentus est; et dixit hoc sibi concedi non optavisse, quod novam aliquam sectam alere vel instituere vellet, vel saltem, ut invidiae et accusatione emulorum suorum, que pro honore apud Majestatem V. contra eum fieri possent, obviaret.”

E. T. E. III. k. 478–479. l.

Felfogásunk szerint Perényi e szavai nem magyarázhatók abból, hogy „mindig azt hirdették a reformáció hívei, hogy ők nem alapítanak új egyházat, hanem ellenkezőleg a régit akarják visszaállítani,” — ahogy Zoványi Jenő (Kisebb dolg. a prot. tört. köréből. 54. l.) gondolja. Itt erről a gondolatról nincs szó.

túlzókna nyilvánulnak azok a megjegyzések, amelyek róla, mint „pessimus haereticus-ról” szólnak.¹ Ezek nem igazolhatók.²

A kíméletlen egyházi birtokfoglalások, amelyekkel szemben a kárvallottak a Perényi nagy hatalma miatt tehetetlenül álltak, független magatartása az egyháziakkal szemben s bizonyára az általa az egyháziakon gyakorolt erős kritika teszi Perényit, főleg az anyagi érdekeikben sértettek előtt félelmetessé és gyűlöltté. Az egri püspöknek, Frangepán Ferencnek van része a Perényi megbuktatásában. De jellemző, hogy a püspök a pápától óhajt felmentvényt kéretni egyes irregularitások alól, amelyeket elkövetett s „amit legfőképen óhajtana abban áll, hogy Öszentsége oldozza fel őt minden irregularitás alól, amelyet esetleg magára vont Perényi Péternek és a többi hozzá hasonló lutheránusok elfogatásakor, akik az egyháziakat üldözik és az egyházi vagyont szétosztják. Bár némelyek abban a véleményben vannak, hogy erre nem lenne szüksége, mégis óhajtaná lelkiismeretét megnyugtadni.”³ A püspök lelkiismeretére nézve a velencei követ azonban azt véli, hogy a haza és a lutherizmus feletti aggodalmán túl az is ösztönözte, hogy az egri püspökséget visszaszerezze.⁴

Viszont nyilvánvaló, hogy Perényi e renaissance keresztyéniségével s annak a hangoztatásával, hogy ő Krisztusban és Krisztusnak hisz,⁵ Krisztus által az evangelium szerint vallja a keresztyén hitet,⁶ a küszöbön áll, melyen könnyen átléphet a reformáció meggyőződéses hívei közé, amelyek közé nem emel se egyházi birtokok rablása,⁷ se az egyházi viszonyoknak és nézeteknek még oly erős bírálata sem.

Döntő bizonyíték van a Perényi vallási meggyőződésének megérlelődésére bécsi fogsága idejéből. Az a bibliai

¹ Egyháztört. eml. III. k. 300. l. A Szerémi bárdolatlan kitétele (Emlékirata. 172. l.) inkább Szerémire lesújtó.

² Kiváló érzékűnek találom dr. Révész Imre megjegyzését, aki, mivel Perényivel külön nem foglalkozott, a Perényi szószerint vehető, masszív úrvacsorai felfogása mellett, azt kérdezi, hogy így igazán nem lehet tudni, miben állhatott így „eretneksége”? Dr. Révész Imre: Dévay Bíró Mátyás tanításai. 176. l.

³ Egyháztört. eml. IV. 121. l.

⁴ L. Egyháztört. eml. IV. k. 96. l.

⁵ Egyháztört. eml. III. 459. l.

⁶ Egyháztört. eml. III. 465. l.

⁷ A budai várkapolnát Miksa rabolja ki. Szekfü Gyula: i. m. 248. l.

concordantia, amelyet Hirschvogellel együtt ír,¹ a reformáció legmélyebb gondolatait tartalmazza. Közzéadjuk az Okmánytárban e concordantia verseit. További kutatás, s a latin szöveg és méginkább a magyar szöveg² felfedezése s a források feltárása fogja tisztázni, hogy mennyi része van Perényi Péternek e versekben, főleg ha a magyar verseken átütne az ő egyéni vallásos élménye és tapasztalata s kiderülne, hogy politikai bukása után, fogságában, földi erősségeinek összedőlten, eláradt lelkén a mennyei kegyelem s pártos, büszke, hatalomvágyó és erőszakoskodó szíve az Örökkévaló kezébe került.

A kutatás itt szép feladat előtt áll. A Perényi Péter vallásos személyisége feltárható lesz. Sokképen megítélt és sokrétű személyisége már is új gazdagságot nyert. Most annyi nyilvánvaló, hogy a concordantia összeállítói szerint Krisztus mindnyájunkért az igazi áldozat (3. versszak, 7. sor) megkereszteltetett a mi bűneinkért (7:4), a kereszt az élet fája (16:8); ha nehéz, hordjuk türelemmel (17:1, 2); aki elveszti itt az életét, annak Isten örök életet ad (18:2); Isten a hit által megvigasztal minket (24:3); aki hisz és megkeresztelkedik, idvezül (26:1, 2) stb. E mélyen biblikus gondolatok a Confessio Augustana irénikus szellemét lehellik, a terjedelmes műből a polemia teljesen hiányzik. Az összeállítók az üdv szentélyének békességét éreztetik. Nem pusztán „olasz izlés“ van itt, hanem hívó hangulat.

Ezek után elesik azoknak a felfogása, akik Perényit még a mohácsi vész előtt, vagy közvetlen azután a reformáció híve gyanánt fogják fel és ezidőre teszik az iskola alapítását. Mint az *Iratosi* Jánosé, aki szerint az 1523-iki vallásügyi törvényt „Kopátsi István, Siklyósi Mihály sáros-

¹ Harsányi István: Perényi Péter eddig ismeretlen munkája. Sárospataki Ref. Lapok. 1918. 32–33. sz.

² Bód Péter írja (Magyar Athenas, 221. l.), hogy „mikor Német-Újhelyben fogságban tartatnék, az Ó és Új Testamentomi Historiákat képiro által igen szépen lefestette; maga pedig szép magyar versekbe foglalta a Historiákat, azok mindazáltal, hogy közönséges haszonra bocsáttattak, semmi jele nincsen“. Budai Ferenc írja ugyanerről: „a Páduában tanult Sztárai kapatta ötét az olasz izlésre és ékességre, melybe ő annyira beleszeretett, hogy azután mindég tartott maga mellett olasz izlésű férfiat. A tömlőc unalmait azzal édesítette, hogy az Ó és Új Testamentomi jelesebb historiákat összeszedegette, azokat egy olasz festővel lefestette, maga pedig azoknak alájok verseket irogatott, melyekbe a históriákat foglalta be“. Magyarország. polg. Lexicon. III. 93.

pataki és ujhelyi tanítók és azoknak patronusa, Prinyi Péter ellen, Gál pap s Radán Balázs Debrecenben s azoknak patrónusa, Török István ellen“ hozták¹ s a Pápai Páriz Ferencé, aki Rudus rediviviumában majdnem szószerint ezeket mondja. Igazolatlan a Debreceni Ember Pál (c. 1524),² a Füleki András (c. 1530),³ Csécsi János (c. 1524)⁴ felfogása, a Bertalanffy Pál jezsuita atya nézete,⁵ és az addigi történeti feldolgozások eredményét elfogadó Szombati János tanítása, aki szerint az 1530. év körül alapított (Hist. scholae seu coll. R. S. 57. l. circa annum 1530).

A Szombathi és mások tekintélyére támaszkodó hagyományos felfogása ellen, amelyet irodalmilag Szinyei Gerzson nagyszámú irodalmi feldolgozásban képviselt, a történeti kritika módszerével Zoványi Jenő intézett megsemmisítő támadást. Utoljára a Ref. Tanügyi Szemle 1930. 5. számában megjelent tanulmányában (A sárospataki iskola a 16. században).

¹ Iratosi T. János: Az ember életének boldogul igazgatásának módgyáról. 1641. A 13.

² Lampe—Ember: Hist. eccl. Hung. 589. l. „Fundata videlicet amoenio in loco ad decursum fluvii Bodrogii et tota quanta ad delicias Musarum composita est schola in Oppido Saros-Patak haud ita longe post hujus Reformationem, quae inchoata est sub Illustri Heroe Petro Pereni (Prinyi) circ. Ann. 1524. per Reformatores, viros eruditos *Stephanum Kopatzí, Michaelem Siklosi*, continuata sub ejus Filio Gabriele Pereni...“

De az 595-ik lapon ezeket írja: „*Stephanus Kopacsi*, magnus Hungarorum Reformatör, primus scholae fundamentum posuit, cca Ann. 1550.“

³ Füleki András: „Hinc natum quod duo magni heroes ex dicta familia Perényi, Petrus et Gabriel, collegium Sárospatakiense reformatum fundant et exaedificant, circa annum Christi 1530. rectore collegii Stephano Kopátsi, magno reformatore.“ 19. l.

⁴ Csécsi János a Registrum Historicumnak a tanári névsort összeállító részében írja: „Stephanus Kopátsi, unus Reformatörum Hungariae ab anno circiter 1524. illustris herois Petri Perényi et oppidi Patakiensis reformatör, et primus pastor, et scholae Patakiniae ab anno 1531 crescentis moderator.“

Máshol, a sárospataki iskola rövid történetében, amely a Patakon levő iskolai törvénykönyvhöz van csatolva, így nyilatkozik: „Első kezdetét vette ez a nemes iskola Krisztus után az 1550. év körül.“ Szombathi—Gulyás: A sárospataki isk. tört., 78. l.

⁵ Bertalanffy Pál jezsuita atya előadása 1759-ből: „Történt, hogy Perényi Péter, régi nemességű férfiú, aki már Luthert és más tévtanokat szívesen befogadott, a sárospataki uradalmat, mely Palóczi Antalé volt, aki II. Lajos királlyal Mohácsnál minden örökös nélkül veszett el, magának foglalta el sbt. És mivel (hogy itt csak Patakról beszéljek) a zárdáknak és a szerzetes rendeknek esküdt ellensége volt, azért midőn látta, hogy a pataki monostorból már néhányan hitöket elhagyták és

9.7 A történeti valóság szerint az, hogy: „a sárospataki iskola nem olyan módon keletkezett, mint a protestáns iskolák legtöbbje, hogy t. i. észrevétlenül alakult át katolikusból. Ezt Szikszainak feltétlenül hiteles elbeszélése szerint egészen újonnan, úgyszólván a semmiből teremtette Perényi Gábor. A katolikus iskola valami okból, amint a jelek mutatják, alighanem a ferencrendi kolostor feloszlásával együttesen, megszűnt, még pedig ebben az esetben 1546. június után. Minthogy pedig 1548. januárjától atyja halála következtében Perényi Gábor szabadon rendelkezhetett, valószínűleg ekkor, nem pedig már 1547-ben pótolta a hiányt és pedig részben az érezhető szükséglet és quasi jogfolytonosság szempontja alatt, részben Melanchthonnak még atyjához intézett sürgetése folytán ugyancsak triviális iskolával. helyül a még nem régen is ott tanyázott Klarissza-apácák zárdáját választotta, melynek vagy az épülete lehetett alkalmasabb, vagy a helye megfelelőbb a ferencrendiekénél. Egyelőre ugyan meglehetősen kezdetleges állapotban volt az iskola, amennyiben az 1549-től tényleg ott működött Kopácsi István a lelkészi hivatal mellett vezette az iskolát is és ez okvetlen így történt a megelőző évben is elődjénél.”¹

Eddigi áttekintésünk és nyert eredményeink után nem fogadhatjuk el a Zoványi Jenő felfogását, különösen azt a véleményét, hogy a sárospataki iskolát Perényi Gábor alapította.

Zoványi Jenő másik művében (Sárospatak reformációja 1908.) bővebben fejtegeti ezt a kérdést. A következőket mondja:

9.9 „Most már az a kérdés, hogy mikor tette ezt Perényi Gábor? Az atyja utolsó fogságba jutásakor, 1542-ben még csak tíz éves gyermek semmiesetre sem tehette, de aligha tehette volna a következő években is, míg visszahozhatta atyját a fogságból. Azok az okok, melyek óvatosságra bírták atyját a reformáció terjesztésében, fennállottak bizonyára

új tévtanokat követtek, a többiek azután erőszakkal üzte ki és azoknak minden jogába és minden birtokába Kálvin követőit vitte be, akik mint maguk vallják, már az 1550-ik évben nyilvános iskolákat nyitottak.“ Szombathi—Gulyás: A sárospataki iskola tört. 35. l. Megvan a jelzett Narratio Zemplénmegye levéltárában. Megjelent az Adalékok Zemplén megye tört. XXI. 47. l.

¹ L. Zoványi J.: i. m. 174. l.

távollétében is és reá is irányadónak kellett, lenniök, legalább egy ideig. Lelki világa fejlődésével, elméje élesbedésével, látóköre tágultával az egyébként is önállóságra utalt gyermek bizonyára hozzászokott lassanként, hogy a saját elhatározásai szerint járjon el és cselekedjék. Atyja visszatértének reménye egyre halványulván, elképzelhető, hogy nem sok tekintettel kezd lenni a Ferdinánd király reformációellenes hangulatára és törekvésére s az előbb kiméletben részesített szerzetesekkel és apácaikkal szemben mind több eréllyel lépett fel a serdülő ifjú. Ennek tapasztalata indította rá a ferencrendi barátokat, hogy 1546-ban már elhagyni készültek Sárospatakot s 1548-ban már valóban oda is hagyták végképen. Elhagyott kolostorukat aztán leromboltatta Perényi Gábor.¹ Ennek az elfogadhatónak látszó lélektani indokolásnak azonban egy nagy baja van. T. i. történeti adatokkal áll ellentétben. Perényi Gábor, akit atyja 1537-ben, öt éves korában váradi püspöknek akart megtételni és el is készítette a kinevezést, 1548-ban, 15 és fél éves korában (szül. 1532. aug. 9-én, atyja meghalt 1548. jan.-ban) nem az az önálló egyén, aki több, mélyebb, határozottabb és messzelátóbb lenne atyjánál s a megújhodott evangélium ügyét mindjárt, kezdetben ugyan triviális, de fejlődésképes és hamar nagy lendületet vett iskolával tudta volna megalapozni, „az 1546. és 1548. évet is magában foglaló három év valamelyikében.“ (Zoványi J.)

Tényleges adatunk van rá, hogy Perényi Gábor az atyja halálakor éppen olyan fejletlen és nevelés alatt álló ifjú volt, mint mások 15 és fél éves korukban. Nevelője az olasz származású Péter, (okmánytár XIX., XX. és XXI. sz.) aki a septem artes liberales tárgyait tanította és mint erkölcsmester működött mellette s akit Perényi Péter Itáliából hozatott fia mellé Gyalui Torda Zsigmond útján.

Ez a nevelés klasszikai irányú, az olaszok és nem a wittenbergiek iránya felé tájékozódó volt. Jóllehet voltak mellette kegyes férfiak is,² akiknek nevét — sajnos Szikszai

¹ Zoványi J.: i. m. 58. l.

² Oratio de vita et obitu Gabr. Pereni . . . a Bas. Fabricio Zikszai 11. l. „In tota adolescentia Viros pios, honestos et eruditos magna cum cura et delectu conquisitos, doctrinae, institutionis, vitae et morum magistros semper habuit . . .“ 11. l.

Fabricius Balázs nem említi. De hogy mennyire nem volt befejezve a nevelése, kitűnik onnan, hogy az atya halála után gondos anyja, Ormosdi Székely Klára Ferdinánd udvarába küldte¹ — az ott növekvő főrangú ifjak közé.

Patakon az ügyeket Perényi Péter fogsága alatt vezette a felesége, Ormosdi Székely Klára. Erősnek és szilárd lelkűnek kellett lennie, hogy a hatalmas férj bukása után egész világuk össze ne omoljon. Ennek a nehéz időnek asszonyai tudták azt teljesíteni. Perényi Péter familiárisainak meghagyta, hogy úrnőjüknek úgy engedelmeskedjenek, mint neki.² És irányította az ügyeket Perényi Péter. Számos levelet intézett alkalmazottjaihoz. S azok hűséggel álltak a megpróbált család mellett. Perényi Péterhez fogsága alatt érkezik el a Melanchthon levele, (l. Okmánytár. XVI. sz.) amelyben szeminarium felállítására buzdítja. Ez a levél azt bizonyítja, hogy a magyar reformáció hívei bíznak Perényiben és fogsága dacára reménységgel fordulnak felé. Melanchthon azt írja Perényinek, hogy munkái tetszenek Istennek. S ha most azok gyümölcse nem látszik is, majd meglátják az utódok és látja Isten. Meg kell állapítani, hogy Perényi Péter életében működik evangéliumi szellemű iskola Patakon. Zoványi Jenő elfogulatlanul s a tényeknek általa gyakran meglepő világossággal kiemelt módján írja, hogy „az 1549-ben Sárospatakra hívott Kopácsi már olyan tantárgyakat tanított, melyek nem elemi, hanem középiskolai szerű intézetre vallottak s az erről emlékező forrás (Szikszaí Fabricius Vazul gyászbeszéde Balsaráti [Bassarági] János felett) még csak *célzást sem tesz rá, hogy Kopácsival kezdődött volna ez az állapot*. Legelfogadhatóbbnak látszik mindenestre az 1548. év, amelynek januárjában meghalt Perényi Péter s így teljesen szabad kezét nyert az immár tizenhatodik évében járó s atyját áldozatkészségben messze felülmúló Perényi Gábor.“ A nagybányai Kapcsos könyv valóban más-ként szól arról, hogy mit tett Kopácsi István Nagybányán: „legelsőbbben is Veress Mihályt, akkori plébános 11 káplánjával együtt reformálta s azután a népet“.³ Patakon megkez-

¹ „Missus est postea in aula Ferdinandi caesarii a Matre Clara Zekelia praeclarae nobilitatis et virtutis femina, parente iam extincto ...“ i. m. 12. l.

² Egyháztört. Eml. IV. 110. l. „Dominae tuae ita servietis, ut mihi“.

³ Idézve Thurzó F.: A nagybányai főiskola. 2. l.

dett munkát folytatott tovább. És Perényi Péterről az eddigi adatok után már nem elégséges annyit mondani, amit Zoványi tanít, hogy „óvatos, önző és haszonra törő, politikus még a vallás ügyében is.“ (i. m. 51. l.) Amint a politikus lelkének mélyén ott élt a hazájáért élni-halni kész magyar, úgy a renaissance-keresztyénség elvilágiasodásán és római katolikus ellenességén túl elért Perényi kezéhez a megtartó kegyelem megtapasztalása és végrendelete örökségül hagyta fiának az evangélium védelmét. Így igazolható a régieknek a szokásos kitétele, hogy Perényi Péter az, aki a pataki iskolát „fundare coepit“.

A Kopácsi Patakra menetele pedig nem közvetlenül a Perényi Péter halála után történt, hanem 1549-ben. Ez kapcsolatban állhatott annak az 1547-ben említett „*magister Michael concionator*“-nak az életében előforduló változással, akinek a nevét egy kassai adat, amelyet most érvényesítünk, (l. Okmánytár. XVII. sz.) fedte fel.

Erről az elődről, aki „a lelkészi hivatallal vezette az iskolát is“, Zoványi is beszél. (Prot. Tanügyi Szemle. 1930, 174. l.) A nevét nem tudta. Most ez a név tisztázottnak vehető és bizonyára Siklósi Mihály, aki már a siklósi udvarban ott működött a 17. századi hagyomány szerint.

Egyébként a Zoványi többi adatai megállnak. De a történeti tény az, hogy 1528—1543-ig, a pataki plébánusnak kinevezett Serédi Gáspártól az 1543 táján említett Tamás papig, semmi történeti adat nincs a sárospataki egyházra és iskolára.

Teljesen meggyőző érveléssel tisztázta a Kapi Miklós-féle levelet (Okmánytár. XV. sz.) Zoványi Jenő. Az 1602-re datálható. A pataki iskola ekkor foglalja el azt a helyet Felsőmagyarországban, ahogy a levél feltünteti.

Az 1539-iki okmány (Okmánytár. XI.) a „schola reformata“ vagy azt jelenti tényleg, hogy „átalakított vagy kijavított iskola“, ahogy Zoványi magyarázza (Prot. Tanügyi Szemle. 1930. 168. l.), vagy az egész okmány hamis, amelyet „a református iskola“ szó használata árul el.

Igaza van Zoványinak abban, hogy nem szerzetesi iskola alakult át Patakon a protestantizmus iskolájává. A Kopácsi István neve a Szt. Ferencrend történetében nem fordul elő (l. Karácsonyi János két kötetes nagy művét). A ferencrend

körében nem él az a hagyomány, hogy ferencrendi guárdián lett volna a pataki prot. iskola első rektora. Van ilyen hagyomány az ágostonrendiekénél. Fuxhoffer¹ *Monasteriologia regni Hung.* 2. k. 260. l. lapján azt állítja, hogy Perényi Gábor a régi monostort az új hit iskolájává alakította s annak hitehagyott priorját az iskola első rektorává tette. Ezt a hagyományt pedig a hiteles történeti adatok alapján lehet mérlegelni. Perényi Gábor idejében 1549-től Kopácsi István tanít Patakon az egyházban és az iskolában.

Teljesen megmagyarázhatatlanul áll, hogy miképen alakult ki a Kopácsi István ferencrendi guardiánságáról való hagyomány. Ha nem működött volna tanítóként Siklóson, lehetne arra gondolni, hogy ágostonrendű szerzetes volt valamikor.

Újabb adatokra van szükség a pataki egyház és iskola 1528—1547-ig terjedő történetére. És újabb adatokra aziránt, hogy jöttek Siklósról, továbbá a Siklós közelében fekvő Kopácsról és a Siklós várhoz tartozó Sztáráról² Sárospatakra Kopácsi István, Sztárai Mihály és az általunk érvényesített új adat szerint Siklósi Mihály, akinek eddig csak újhelyi lelkészsége volt igazolható.

Perényi Péter végrendelete — sajnos — nem ismert.³ Szikszai Fabricius Balázs írja, hogy Perényi Péter a végrendeletében szívére kötötte fiának, Gábornak, hogy a tisztább tan, mely akkor már országszerte mindenütt elterjedt, pártfogásába vegye és az evangélium tanítóinak az ellenfél minden üzelmei ellen való oltalmazását az ő példája szerint folytassa.⁴ Lehetett abban a sárospataki egyház és iskola anyagi ügyeire vonatkozó rendelkezés is. Az a kiváltságlevél.

¹ Fuxhoffer: „(Gabr. Per.) enim vetus augustiniarorum monasterium in scholas novitiae religionis convertit ac Priorem factam apostatam primum licaeo dedit Rectorem“.

² Csánky Dezső: Magyarország tört. földrajza a Hunyadiak korában. II. k. 649. l. Sztárát 1494-ben a baranyamegyei Soklós várához számították.

³ Eredménytelen volt a kutatás utána. A leleszi konvent levéltárában Szabó Adorján konventi főnök szíve közlése szerint nincs. Az Országos Levéltárban és a Nemzeti Múzeum Perényi-levéltárában nem volt található. A bécsi magyar Történeti Intézet igazgatója, dr. Angyal Dávid a bécsi Staats-archív és a Hofkammerarchívban végeztetett utána kutatásokat, de siker nélkül.

⁴ *Oratio fumebris de vita et obitu. Gabrielis Perényi.* 10. l.

amelyet Miksa király 1572-ben Sárospatak városának adott,¹ egy pontjában kimondja: „Igazságosnak ítéljük, hogy az egykor Perényi Péter és Gábor által megszabott jövedelmek az egyház szolgáinak megadassanak,“ A Dobó Ferenc végrendelete² a sárospataki lelkészek javadalmainak 17. század eleji jegyzéke³ és az I. Rákóczy Ferencsel kötött egyezmény⁴ következetes egyformasággal tünteti fel, hogy a Klarisszák Abajhomok birtoka, nagytoronyai birtokuk jövedelme és a ferencrendű női tertiariusok csarnahói birtoka a sárospataki első-lelkész javadalmául szolgált. Az iskolát így legalább kezdetben valószínűleg, mint kegyurak első-sorban a Perényi-család tagjai tartották fenn. Milyen kötelezettséget teljesített Perényi Péter és milyen kötelezettségnek a teljesítését rendelte el végrendeletében, nem állapítható meg.

Hogy a Perényi Péter által esetleg teljesített és utódja által teljesítenni kívánt kötelezettségről Szikszai hallgat, megérthető, mert bármennyire a legfontosabb a sárospataki iskola XVI. századbéli történetére nézve az a négy beszéd, amelyet Szikszai Fabricius Balázs (Perényi Gábor, Perényi Gáborné Ország Ilona és Balsaráti Vitus János felett) és Kassai Császár György (Szikszai Fabricius Balázs felett) tartott, ezek mégis halotti beszédek, amelyekről részletes történeti felsorolásokat nem várhatunk. Adataik néhány részletben megigazításra is szorulnak. Pl. Szikszai Fabricius Balázs szerint Perényi Gábor a templom építtetője, sőt az előadása olyan, mintha előbb még templom sem lett volna Patakon. Azt mondja: „Hogy pedig a papi szolgálatra való nagy tekintetből, a gyülekezeti nyilvános összejövetelek végett valami tisztességes helyet is alapítson; ebben a Sárospatak városban, ahol gyakrabban tartotta udvarát, saját költségén, eme vidékhez mérve sok pénzbe került és pompás templomot emelt.⁵ Pedig tudjuk, hogy az építést már Perényi Péter elkezdette.⁶

¹ L. Okmánytár. XXVIII. sz.

² L. Okmánytár XXX. sz.

³ L. Okmánytár XXXI. sz.

⁴ L. Okmánytár XXXII. sz.

⁵ Oratio funebris de vita et obitu Gabr. Perényi.

⁶ L. levelét a fogságból Végh Antalhoz, sárospataki várnagyához. Egyháztört. eml. IV. k. 109. l. „Ceterum aedificationem ecclesiae non dimitattis, tecturam etiam provideatis.“

És bármennyire alapjától kezdve építették Perényiék a templomot, mégis csak újjáépítés lehetett az, a régi templom helyén, amelyben a *ius sepulturae* címén ott pihentek az előbbi kegyurak, a Pálóczi-testvérek hamvai.

Éppen így tulságosan kiemeli a Perényi Gábor szerepét Szikszai Fabricius Balázs beszédének a Zoványi által döntőnek vett részében, ahol Szikszai ezeket mondja: „Gyászolják a pannoniai egyházak igen kegyes dajkájokat és pártfogójukat, mikor éppen a vallásra tartozó dolgoknak legszomorúbb állapotában fosztattak meg tőle. Szomorúság emésztí azt az iskolát, melyet ez a kiváló jószágú főúr az ezekben a néhol nagyon nyomorúságos időkben szétzilált és megzavart oktatásügynek mintegy hajótöréséből össze kezdett gyűjteni.“¹ Perényi Gábor itt is folytat munkát tovább, iskolafejlesztést visz tovább, oktatásügyet helyreállít, a maga részéről feladatot teljesít, mint történt az a templomépítésnél, ahol nagy érdemét senki kétségbe nem vonhatja.

3. Perényi Gábor az egyházi és vallási helyzetet tekintve, teljesen más nemzedékhez tartozik, mint atyja. Perényi Péfer bizonyos tekintetben késői egyéniség volt, a Mohács előtti Magyarországhoz tartozott. A királyi hatalom felől is voltak olyan gondolatai, amelyek az erélytelen II. Ulászló és a gyermek II. Lajos korában elmehettek. Egyháziilag is jobban oda volt kötve a magyar állammal sokszoros kapcsolatban álló római egyházhoz, amelynek, főbb püspöki székeit olykor családjának tagjai, testvére, rokonai töltötték be. Azért lehetett az ő elszakadása a római egyháztól, annak intézményeitől és gondolataitól lassan végbemenő. Mire Perényi Gábor Patak önálló ura lett, a reformáció új nemzedéke nőtt fel, amelynek már nem a katolikus egyháztól való elszakadás volt a problémája. Már a felekezeti egyházak kialakulásának ideje, a lutheri irányzattal szemben a helvét szellemű irányzatnak, sőt még az antitrinitarius irányzat felmerülése is megkezdődött. Kezébe vette a régi egyház javait.² A tertiaris apácákét, akiknek átalakított rendházába ment át a prot. iskola,³

¹ Oratio fun. de vita et obitu. Gabr. Perenyi. 10. l.

² Okmánytár XXIV. sz.

³ Ugy látszik, hogy ez a régi városi iskolában nyílt meg. Bod Péter azt mondja, hogy a kollégiumnak állandó fundust Perényi Gábor-

a klarisszák, domokosrendűek, prémontreiek, ferencrendűek javait Patak, Ujhely és Helmec tizedével stb., és bőséges segédforrásokhoz jutott.

A pataki iskolára nézve igazi történeti talajon állunk azzal, hogy 1549-ben erdódi és nagybányai működése után ide kerül Kopácsi István. Patakra jövetelének körülményei nem ismeretesek. Kopácsi kettős állást tölt be. Lelkésze a gyülekezetnek és az iskolában tanítómester. Nagyön jellegzetes, hogy már Kopácsi alatt olyan fokra emelkedik az iskola, amelyen még 1619-ben is említetik, hogy t. i. előkészít külföldi egyetemekre. Kopácsi tanítványa, akit magával hoz Erdődről és Nagybányáról, Balsarát Vitus János, Sárospatakon, miután a bölcsélet elemeiben s a latin és görög nyelvben olyan előmenetelt tett, hogy külföldi akadémiák tudós professzorainak hallgatására indulhatott,¹ Patakról Wittenbergbe ment. Kopácsi szolgálatait Perényi Gábor ház- és birtokadományozással jutalmazza. Kopácsi István nem volt éles theologiai személyiség. Reformátori buzgalma és feddhetetlensége után emlegethették „sanctus ille senex” elnevezéssel. Békés, szelid lelke nem zárkózott el a reformációnak a lutheri iránytól különböző felfogásától s 1559-től a helvét szellemű reformáció képviselői közt találjuk, azokon a tanácskozáson és zsinatokon, amelyek ez évvel a tiszántúliak és erdélyiek bevonásával tartattak. Ez a nagyarányú egyházi tevékenység és az esperesi tiszt vitele miatt adhatta át másnak az ötvenes évek végén az iskolaigazgatói tiszt viseletét. Talán Czeglédi Ferencnek, aki leányát, Erzsébetet feleségül vevén, vejévé lett. (Ez nem igazolható.) Sőt a szűkebb tiszáninneri rész is tartott 1561-ben és 1562-ben Tarcalon zsinatot, amelyen a helvét szellemű reformáció elfogadása keresztülment. A Perényi Gábor közvetlen közelében a lelkészek most megint egy fokkal tovább voltak a fejlődésben, mint a földesúr. Perényi Gábor — amint ismeretes — keményen megmaradt a szigoruan lutheránus irány mellett. Ugy tátszik, hogy ezért távozott el Patakról Kopácsi István is² és eltávozott az 1562 óta

tól Balsarátí eszközölt ki. L. Magyar Athenás 27. l. Szikszai Fabricius Balázs is beszél a Perényi Gábor feletti beszédében: „domicilium certum”-ról, requiem constantem-ről. 20. l.

¹ L. Okmánytár XXII.

² Zoványi Jenő: A reformáció Magyarországon 1565-ig. 419. l.

az iskolánál működő Szikszai Fabricius Balázs is Kolozsvárra iskolaigazgatóul. (1564 május 22-én hívták meg.)¹

A Szikszai Fabricius Balázs visszajövelete Patakra az iskola XVI-ik századbeli történetében a legfontosabb. Szikszai ugyanis nemcsak a legnagyobb tanítómestere a pataki iskolának e korban, hanem az egyedüli tanítómester, aki életét kizárólagosan ennek a munkának, a tanításnak és tudománynak szentelte s állását nem ideiglenesen töltötte be, mint anynyian, addig, amíg lelkészi állást nyertek. Igazi nagy klasszikus képzettségű tudós, fáradhatatlan szorgalmu nevelő, képzett theologus, iskolaszervező és iskolapolitikus. Az 1560-tól kezdve Sárospatakon Perényi Péter udvari orvosaként működő Balsaráti Vitus Jánossal együtt, akinek nővérét, Margitot vette feleségül, kiformálják a pataki iskola szellemi képét és nagy befolyásukkal megerősítik anyagi alapjait. Azok a beszédek, amelyeket Szikszai Fabricius tartott, feltárják, hogy a haza romlása, családok pusztulása, a művelődés megrokkanása, a pusztulás terjedése fölött az aggodalom ott égett e tudós nevelőmester lelkében, „mintha e szomorú idők gyászos nyomorúságainak megsiratására“ ő volna teremtvé és a vállát a nevelői munka végzésével, irodalmi művekkel és tervekkel gátúl vetette a romlás elé. Feddő szava ébresztgette a sziveket. Feddőzött a némtörődömség és köztudatlanság felett. Égette a szégyen, hogy nem magyarok, hanem idegenek és külföldiek írták meg nemzetünk történetét. Követelte, hogy a tudósoknak szolgáltatassák ki a történet megíráshoz szükséges adatokat. Kárhoztatta a lesúlyedt, lélek- és áldozatok nélküli magyar életet. Kemény szavak jönnek a nagy alkalmak lélekébresztő óráin az ajkára, az örök magyar tanár lelkiismeretrázó beszédei: „A főurak, akik ennek a siralomra jutott országnak a romjai közt megmaradtak, kötelességeikről megfeledezve, semmivel se törődnek kevésbbé, mint azzal, hogy a meg nem vesztegetett vallásnak és a a felsőbb tudományoknak a birtokállománya épségben adasék át az utókornak, Cyclopaik is Centaurjaik táplálására

¹ Feltűnő, hogy a Kassai Császár György emlékbeszéde nem hozza fel a Szikszai Patakról való ideiglenes távozásának okai közt a nyilvánvalóan felmerült felekezeti ellentétet, amely tényleg nem is volt olyan éles, hogy Szikszai vissza ne jöhessen Patakra az iskolához.

inkább áldoznak és adakoznak, mint a tudományok ápolására“.¹

Tanította a tantárgyak egész sorát: grammatikát, retorikát, dialektikát, geometriát, zenét, poétikát, fizikát és teológiát.² Valóban őt lehet annak tekinteni, aki „a gimnáziumát a nehezebb tudományok bőséges fejtegetésével gazdagította és ugyanazokhoz a tudományokhoz ékesszólásának nagy dicsőségével csatolta a theologiai szaknak teljes fényét“.³

Ők találták meg a módját annak is, hogy a Perényi Gábor lutherizmusával, aki végrendeletében is vallást tesz a lutheri tan mellett,⁴ nem jöttek ellentétbe. A magas állásokba eljutott Perényi Gábor élete különben nyugodtabb volt, mint atyjáé. Oldalán élt felesége Guthi Országh Ilona, Guthi Országh László és Pekry Anna leánya, a temesvári hősnek, Losonczy Istvánnak, akihez anyja első férjének halála után nőül ment, mostoha leánya és testvére Guthi Országh Borbálának, az Enyingi Török Bálint fia, Ferenc, Debrecen ura feleségének. Róla a tudós eszközeivel olyan képet fest emlékbeszédében⁵ Szikszai Fabricius Balázs, mint amennyire az élet vonásaival mutatja be a XVI. század nagyasszonyait Takács Sándor.

Mint a XVI. század asszonyához illik, alaposan ismerte egyháza tanait, amelyre Kopácsi István, akinek egyházi tanításait mély áhítattal hallgatta, külön tanította. Lelkületén

¹ Idézve a Perényi Gáborné Országh Ilona felett tartott beszéd-ből. Magyarra fordította Szinyei Gerzson. Sárospataki Ref. Lapok. 1918. 145. l.

² Oratio de vita et obitu... Bastlii Fabricii Sziksoviani. A Georgio Caesare Cass. „Ex te tamquam uberrimo omnium doctrinarum et artium fonte, sive Grammaticum, sive Rhetoricum, sive Dialecticum, sive Geometricum, sive Musicum, sive Poeticum, sive Oeconomicum, sive Politicum, Physicum et Theologicum. quiquid ad ullam eruditionis partem pertinet, assidue pueri, adolescentes et senes hauserunt, ex te avidissimam doctrinae sitim explerunt et ingentia prata ingenii limpidissimo Theologiae et Philosophiae flumine irrigarunt. Ergo tot eruditi homines ex tua institutione sunt profecti, quot fere nunc scholis et ecclesiis laudabiliter praesunt Pannonicis, imo quot solide doctos homines nostra agnoscit patria.“

³ Idézve Zoványi után: Prot. Tanügyi Szemle. 1930. 174. l.

⁴ L. Okmánytár XXIII.

⁵ Oratio nes cluae funebres, quarum prior de vita el obitu... Gabr. Perényi... posterior de vita et morte... Helena Országh... scriptae et habitae a Basilio Fabritzio Syksoviano Ludi Magistro in Sárospatak. Anno Christi 1567. D. July 28. et anno 1569. tert. Non. jun.

teszi a tudós Szikszai azt a megfigyelést, hogy a női nem hajlamosabb a kegyességre úgy, hogy ha kellő tanításban nem részesül, a buzgalom babonáskodásba ragadja őket. Guthi Országh Ilona a ker. tan alapjait pontosan megtanulta. Olvassa a szentírást, különösen a történeti részeket és az evangéliumokat. Végzi magános imádságait férjének és háza népének nagy csodálatára, különösen midőn a családi bánat fellege ül házasságukra azért, hogy nincs gyermeke; mint a bibliai Anna, fohászkodott. Férje iránt engedelmes, szeretete nem színlelt. Nem sértegette és nem pörölt, noha elbetegedett és ingerlékeny férje gyakran türelmetlen és kíméletlen volt vele szemben. Az egyetértés és szeretet éltette. Arc kifejezése, járása, magatartása kedves és megnyerő. Otthon-ülő volt, aki csak a templomba s gyönyörű kertjébe járt kedvelt virágai közé s néha férjével a szomszéd várakba és városokba. A jótekonyságban nem fárad el. Megvendégeli és felruhazza szegényeit. A beteg asszonyoknak enni küld. Az elhagyott gyermekeket gondjaiba veszi. Nem a rabja a női hiúságnak és a szertelen s idegenből jött divatnak. Szerény és jó ruhái vannak. A szentírás tükrében nézi magát; Sára, Erzsébet, Anna és Mária példájához szabja életét. Tud hallgatni és béketűrő. Férjével együtt imádkozik. Elhunyt férjének márvány emléket emel és két év múlva az ifjú nő halott férje után elköltözik. Az iskolát édesanyja szeretettel karolta fel.

Érzelmesebb formában a Lorántfy Zsuzsánna képét tünteti fel.

4. Perényi Gábor korán elhalt, 1567-ben, 35 éves korában. Vele a Perényi-családnak nádori ága kihalt. Patak a korona kezére szállt vissza. Ekkor volt gondviselésszerű a Szikszai Fabricius Balázs és Balsaráti Vitus János vezetése. Bizonyára személyes tekintélyükkel és nagy összeköttetésükkel kivitték, hogy a szepesi kamara felterjesztésére¹ Miksa király teljesítette a tanuló ifjúság kérelmét, amelyben a királytól a Perényi-féle adományok megerősítését kérte. Miksa 1569 okt. 25-én kiadott rendeletében utasította a kamarát a megerősítő levél kiadására, melyet a kamara ki is

¹ Ekkor még a kir. kamara nem követi azt a törvénytelen utat, mint később, Rudolf idejében. Így talán még korai „a kir. kamara kapzságáról“ beszélni. Szinyei Gerzson: A sárospataki főiskola XVI. és XII. századbéli fekvéségei. Sárospataki Ref. Lapok 1912. 424. l.

adott. Perényinek az adományai: Erdőbényén ház és négy szőlő, az ardói malom szombati jövedelme, (továbbá Csecsey Jánostól hagyományozott szőlő a sátoraljaújhelyi Fekete-hegyen) és a tanuló ifjúság számára élelmezésül a vártól negyedévenként 4 hordó bor, 40 köböl búza és 4 oldal szalonna.

Igy a Perényi-család kihalta után is a pataki uradalom biztosította az iskola fennmaradását.

5. Az iskola életének szellemi és anyagi keretei ekkorra kialakultak. A felekezeti jelleg ekkor Perényi Gábor halála után korlátozás nélkül helvét irányzatú. Végre a korona engedett a Dobó-család régi törekvésének és Patak birtokába juttatta őket. Ennek az időpontját tisztázta Takáts Sándor¹. 1573 dec. 28-án kötött a megegyezés a szepesi kamarával, amely szerint a Dobó-család 80,000 frt-ért megkapta Patakot. Birtokosai lettek: özv. Dobó Istvánné, Sulyok Sára; Dobó Istvánnak két gyermeke: Ferenc és Krisztina és Dobó Domokos fia: Jakab. A korona akarata volt, hogy Patak ne osztassék meg és egyedüli ura Dobó Ferenc legyen. Dobó Ferenc alatt Patak a részletekben csak Takáts Sándor tanulmányából ismert fénykorát éli. Atyjától örökölt hadvezéri híre, mintaszerű gazdálkodása,² nagy vagyona (hét vára és vártartománya volt) magasra emelte Patak tekintélyét és Dobó Ferenc tudatosan tört arra, hogy Sárospatak a felsővidék egyházi és szellemi középpontja legyen. Könnyen elérhette ezt a célt, mert az alapok erre megvoltak.³

¹ Régi magyar kapitányok és generálisok. 402. l. Zoványi Jenő még 1930-ban írja: „Az bizonytalan, hogy mikor lett Dobó Ferenc Sárospatak ura“. Prot. Tanügyi Szemle. 1930. 175. l.

² Sárospatak uradalom az ő kezén az előző 20,000 frt helyett évi 66,000 frt-ot jövedelmezett. Takáts J. i. m. 384. l.

³ Medgyesi Pál: Szent Atyák Öröme 1640. c. művében (14. lap) így ír Dobó Ferencről: „Az boldogul ki-múlt Dobo Ferentznek is ditsi-retes actait ki győzne számlálni? Hogy egyéb külső hasznokra való szolgáltatit el-hadgyam? Csak edgyet emlétek az isteni-tiszteletről és az igaz Vallásnak gyarapodásáru való buzgóságos nagy gondviselése felől. Szavahihető betsületes öreg embertül hallottam, hogy edgykor, ez az Urban nyugvó Dobó Ferentz, amaz hires neves Léki Pásztort Deretskei Ambrust Varadrul S. Patakra által vitette vólt, á végre hogy Tanétó-janak megfogadná és akarattya ellen és ha egyébként nem lehetne (mint hogy tsuda erőszakos az Isten igaz Fiainak, Leányinak ez dologban való buzgóságuk) megmarasztaná. Annyira rajta is vala, hogy az Szent Lélek hasznos Edénye különben magát meg nem menthetné, hanem magának az Urnak bölts iléletire kellett támasztani, itélné meg

6. Így a pataki iskola megizmosodása a XVI. század utolsó negyedében is következetesen haladt. A tanítómesteri székbe a külföldről hazakerült ifjak legtanultabbjai kerültek és az iskola olyan hírnévre tett szert, hogy a feltámadó ellenreformációnak számolni kellett vele s Patakkal szemben az „Austriaca domus“-is bizalmatlan volt.¹ A támadás akkor következett be, amikor már Dobó Ferenc meghalt (1602 szept. 15-én) s öröke körül a korona zavarokat okozott. Dobó Ferenc gondos végrendelettel intézkedett örököseire nézve.² 1602 január 28-án kelt végrendeletében összes javai örökö-sévé boldogult nővérének, Krisztiának árváját, a költő Balassa Bálint fiát, Jánost tette. E rendelkezéssel igazi atyafi-ságos érzületéről is tanúbizonyságot tett.

ha Patakon (holot Istennek hála az Ecclesia jó karban volna) lenne-é hassnosb az ő maradása; avagy pedig Váradon, mely helyben még az Isten Serege jobb részént tsak Tsetsemői állapotban volna, és az ő ki-költözése után igen félő lenne, hogy az Isten gyülekezetiben gonosz farkasok ne oládkodnának, kik az nyáynak nem fognának kedvezni? Mellyet hallván az istenfélő Ur; nem tsak nem tartóztatta az Isten Szolgáját, hanem indetota is, hogy tisztí mellé igen is vissza menne, mert úgy mond, nem hogy az Isten Anyaszentegyházát olyan szük-séges állapottyában Lelki Pasztorától kívánnam meg-fosztatni, de inkább magátul is oda az töresse bostátanám az Ör-állót.

¹ Takáts S. i. m. 406. l.

² A Dobó-család leszármazási táblázata:

Upory László				
Ákos nemzetségből				
1448				
Upori Borbára				
Kaplan nemből való Czékey János neje				
1498				
Czékei Márton	Zsófia	Petronella	Gertrud	Kátai Mihályné
† 1511	Dobó Do-	Losonczy Bánffy	Gerendi Lászlóné	
	monkosné	Péterné		
Dobó Ferenc	László István	Domonkos	Katalin Anna	
	† 1511—1572		Zeleméri Kamarás	
	Sulyok Sára		Jánosné	
János Miklós	Ferenc Krisztina	Anna	János	Miklós
† 1560 †	† 1602			
	Balassa Bálintné	Perényi Istvánné	Borbára	
	Balassa János	Perényi Zsófia	Loránfy Mihályné	
	† 1602	† 1605	Zsuzsánna Mária	
		I. Rákóczy Györgyné	Rákóczy	
		Zsigmondné		

L. Új Magyar Múzeum. 1860. II. 161. Botka Tivadar: A Dobók.

Balassa János krakkói tanuló korában, 1602 ápr. 22-én meghalt, amire újabb végrendelet tétele vált szükségessé. Ez a második végrendelet 1602 ápr. 22-én kelt. Ebben Dobó Ferenc megosztotta a vagyonát. Felerészben hagyta atyai nagybátyjának a leányára, Annára, illetőleg ennek a Perényi Istvánnal való házasságából született leányára, Zsófiára, akit Dobó Ferenc nevelt fel, a végrendelet írásakor özv. Forgách Jánosnéra, akinek Kevendi Székely Györggyel való első házasságából, Jakab nevű fia maradt. A birtok másik felét hagyta atyai nagynénjének, Annának Zeleméri Kamarás Jánostól származó gyermekeire. Zeleméri Kamarás János egyik fia, Miklós elvette Henyei Margitot s egyetlen leányuk, Borbála nőül ment Lórántfy Mihályhoz. Rokonain kívül megemlékezett Dobó Ferenc a sárospataki egyházzól és iskoláról. Az iskolának hagyta a Perényi-féle adományokat; azután adott bor- és húsmérési jogot.²

Dobó halálának hírére a törvénytelen gondolkozású és eszközeiben nem válogatós Rudolf és elvetemült kormánya rávetette magát a Dobó örökségre. Vérlázító igazságtalansággal bántak az örökösökkel. Végre Perényi Zsófia Patak és Léva uradalmáért 646250 forint lefizetése után³ hozzájuthatott Patakhoz.

S közben a rekatholizációt vakmerő elszántsággal vivő Szuhay István a kassai templom elvétele után eltökölte a sárospataki kollégium megsemmisítését is. 1604. febr. 13-a előtt a Rudolf helyett kormányzó Mátyás főherceghez beadványt intézett és Istentől adott alkalomnak nyilvánítja, hogy a „pataki kálvinista szemináriumot“, amelyet a pataki uradalom előző zálogbirtokosai, akik csak zálogbirtokosok és nem tulajdonosok voltak, a hozzátartozó kath. kolostorok és egyházak birtokainak jövedelméből alapították, elvegyék és helyébe kath főiskolát alapítsanak.⁴

¹ Okmánytár XXX.

² A Csécsi-féle Registrum Hist. szerint.

³ Takáts S.: i. m. 429.

⁴ A bécsi udvari kam. levéltár ez okmánya a nyert értesülés szerint elveszett. A beadvány idevonatkozó része idézve Károlyi Árpád: A huszonkettedik articululus c. értekezéséből. Budapesti Szemle 1889. 183. „Nec sane praetereundum est divinitus data occasio suis Maiestatibus, illud etiam calvinisticum seminarium Patakiense, ex proventibus monasteriorum et aliorum ecclesiarum contra divinum numen et auctoritatem caes.

Igy a pataki iskola sorsa szempontjából is indokolt volt a Bocskay István szabadságharca és érthető, ha a felkelő magyarok, mikor a felkelés sikere után az 1606-iki országgyűlésen kívánságaikat előadhatják, 9 pontból álló folyamódásuk harmadik cikkében azt kérik, hogy „*az ország Sáros-patakon főiskolát állítson s annak megfelelő javadalmáról gondoskodjék.*”²

A Bocskay szabadságharca Patakot is megmentette.

7. 8. Perényi Zsófia 1605-ben meghalván, fia Kevendi Székely Jakab rövid idővel utána 1608-ban szintén, a Bocskay szabadságharca után következő kissé alkotmányosabb időszak lehetővé tette, hogy a szepesi kamarával 1608 nov. 10-én kötött egyesség Zeleméri Kamarás Borbálát, Lorántfy Mihály feleségét juttatta Sárospatak és Lednice birtokába. 1608—1614-ig Lorántfy Mihályé Patak, aki látta a szerzetesek növekvő hatalmát és a reformációt fenyegető veszélyt. Feladatát teljesítette.¹ (Meghalt 1614 szept 14-én²). Két leánya közül az egyiket Zsuzsánnát 1616 ápr. 18-án Rákóczi Zsigmond fejedelem egyik fia, György, a másikat Máriát 1620 ápr. 27-én a másik fia, Zsigmond vette el feleségül. Miután azonban Rákóczi Zsigmond 1620 dec. 26-án meghalt és utána rövid idővel felesége, Mária

Maiestatis per priores possessores dletae civitatis Patakiensis solummodo inscriptitis et pignoratitios sen fendorios erectum; cuius loco facile celebre aliquod collegium fundari possit in medio quasi et umbilico totius serperioris. Hungariae loco et amoeno et oportuno.“

² Magyar országgyűlési tárgyalások. XI. k. 737. l.

¹ Medgyesi Pál Szent Attyák Öröme 1640. c. művében így ír: (I. íven 11. lap.) „Az idvözült Lorántfy Mihály Uram, az Nagod édes Attya, Hazaszeretetinek és az isteni igaz tisztelethez való jó voltának boldog emlékezetiben ma is él az istenfélők között. Bizony a' Sáros Pataki keresztyén Urak, edgjül edgyik kiváltkeppen-való Gyámok és Oszlop nevet erdemlenek az Anyaszentegyházban, mert ha egyéb emlekezetes dolgokat nem tselekedtenek volna-is, mindazáltal annak az ottlevő Edgyházi szép és szükséges Veteményes kertnek, az Scholának (mellyből eleitül fogva külső és leg-főképpen belső szolgáltra való derék emberek szokták ki-származni) mindnyajan Szallas és' Nyugodalom-adói, jobb reszent Oltalmi, Taplálói is voltak. Mennyben örvendező édes Anyáru-való Eleivel penig Nagod, ha ditsekedni illendő volna, kivel nem veteckedhetnek? Amaz két boldog Lelkekben Dobo Istvanban és Dobo Ferendzben (mely Dobo Nemzet a Sáros Pataki Jozságnak a' mint Istvanfi megjegyzette, eleitül fogva-való igaz örökös Urai voltak) mitsoda ditseretre való dolgot nem találunk fel? Ha ki igaz nemzetességet, istenes jó nevedést, szolgáltra-való termetességet, Oroszlani vitéz bátor szívet, Hazához-való igaz szeretetet, a' mellett való teméntelen sok faratságot, vér-ki-ontást & c. kíván.“

² Szepesi László Máté Krónikája. 145.

elhalálozott, Lorántfy Zsuzsánna lett a Dobó, Zeleméri Kamrás és Lorántfy uradalmak örököse.

Kezük munkája nyomban meglátszik Patakon. 1618-ban rendszabályokat hozattak az ifjúság és polgárság viszonyának szabályozására. Az 1618. év húsvétján összeütközés támadt a borkimérésből kifolyólag a diákok és polgárok közt s Szűcs Lukács városi hadnagy (tribunus oppidanus) egy tanulót lelőtt.¹

A Bethlen Gábor szabadságharcában Rákóczi György nagy szerepet visz. Az 1619-iki pozsonyi országgyűlés éppen úgy, mint előbb a Bocskay István szabadságharca alatt a kassai, foglalkozik a pataki iskolával. Kívánják, hogy „a sárospataki schola, táplálására való jövedelemmel és felette szükséges épületekkel s házakkal öregbítessék, hogy minden rendeknek gyermeki abban tűrhető költséggel az Akadémiában való tanulásra készíttethessenek és tápláltathassanak és abban leendő tanítómestereknek elegendő számok tisztességes fizetéssel tartathassanak“.²

De legfontosabb a kollégium belső életére vonatkozólag az, hogy Rákóczy György rendeletére az iskola előljárósága kiadja az 1621-iki iskolai törvényeket.

¹ Szombathy J.: Biogr. Prof. Magyar fordítása. Sárospataki Füzetek 1864. 876. l.

² Zsilinszky Mihály: A magyar országgyűlések vallásügyi tárgyalásai. II. k. 188. l.

II. Az iskola belső történetének adatai.

Az 1621-iki törvények. — a) A törvény kéziratai. — b) A törvény forrásai. Ujabb források. Egyezőségek. — c) Nevelési eszmény. Vallásos és erkölcsi nevelés. — d) Tanrendszer és tanítási módszer; tantárgyak; tankönyvek. — e) Tanulók iskolai tisztségei. — f) A tanulók és fegyelmezésük. — g) Az iskolai hatóságok.

Az 1621-iki törvények.

A sárospataki iskola legrégebb törvényei nem maradtak fenn. Az 1621-iki törvények már az előző törvényeket dolgozzák át és bővítik. Ezeket a törvényeket nagyértékű és ma is szinte nélkülözhetetlen tanulmány kíséretében kiadta művelődéstörténetünk nagy buvára Dr. Békefi Remig.

a) A törvény kéziratai.

Az 1621-iki törvények eredeti kézirata nincs meg. Békefi az 1621-iki törvényeknek 3 kéziratot példányát említi.¹

Ezek közül kettő XVII., egy XVIII. századi. A XVII. századi egyik példány Marosvásárhelyen van, ahová a bujdosó pataki kollégiummal került a Gyulafehérvárról való kényszerű távozás után 1716-ban. Olvasható a pataki iskola anyakönyvében a sajátkezűleg aláíró tanulók névsora előtt. A 96—129. oldalakon vannak a törvények ilyen címmel: „Leges scholae Sárospatachinae“. A másik XVII. századi kézirat Sárospatakon a 28. sz. kéziratú könyv elején van. És a harmadik kézirat zemplén vármegye levéltárában, a

¹ Békefi Remig: A sárospataki ev. ref. főiskola 1621-iki törvényei. 5. és 6. l.

sárospataki kollégium 1757-iki vizitációjára vonatkozó iratok közt. (Ad. loculo 100. Nr. 435.)¹

Békefi összevetette a marosvásárhelyi és sárospataki példányt és megállapította, hogy: „a marosvásárhelyi és sárospataki lényegileg egy és ugyanaz. A főeltérés a primarius tanulók, a contrascriba és a könyvtárnok és esküjét tartalmazó részekben van; mert ezeket a marosvásárhelyi törvények vagy sehogysem, vagy másként tartalmazzák, mint a sárospataki kézirat.”²

A két kéziratot Szinnyei Gerzson sárospataki tanár s főkönyvtárnok segítségével kiegészítette, a marosvásárhelyi szövegnek a lapok sérülése folytán hiányos szövegét kipótolta s az így helyreállított szöveget — egy-két hely nem volt helyreállítható — kiadta s függelékben közölte azokat a részeket, melyek az eredeti, 1621-iki törvényeket kibővítik.³

Minden különösebb vizsgálat nélkül megállapítható, hogy a marosvásárhelyi kézirat a régebbi, a sárospataki már bővített.

Azonban a marosvásárhelyi kézirat sem az eredeti példány. A sárospataki iskola anyakönyvébe van beírva. Semmi kétség nem merülhet fel aziránt, hogy ennek szövege az eredetivel megegyező.

A Békefi által felsoroltakon kívül más kéziratai is vannak az 1621-iki törvénynek.

1. A sárospataki főiskolai könyvtárban a 88. és 111. sz. kéziratok könyvben.
2. A sárospataki főiskola és a tiszáninneni egyházkerület levéltárában külön füzetben.
3. Ugyane levéltárban egy kéziratok könyvben.

A XVIII. század végéről van még egy érdekes példány. Egyetlen hatalmas, vastag papírlapon az összes törvények rövidített szövegü leírása. Aláírta Óri Fülöp Gábor.

Ezek a kéziratok értékes változatot nem nyújtanak a Békefi által kiadott szöveghez. Sőt a másolatok szokványos hibáit mutatják.

¹ Békefi R. i. m. 6. l.

² Békefi R. i. m. 5. l.

³ Az Okmánytárban e törvények kiadását egyebek mellett az is kívánta, mert a Békefi műve már nem kapható.

b) *A törvény forrásai. Újabb források. Egyezőségek.*

Már Szombathi János rámutatott ezeknek a törvényeknek egy forrására, az Alsó-Palatinátus iskolai törvényeire. „A tanítás módszere — mondja Szombathi' — és az erkölcsökről való törvények kétségtelenül a heidelbergi rendszerhez hasonlítanak, amit mindenki észrevesz, ha a pataki iskola törvényeit és szokásait összeveti azokkal, amelyek az *Institutio iuventutis in paedagogiis illustribus inferioris Palatinatus* c. tanrendszerben megvannak, melyeket Molnár Albert is közzétett Heidelbergben 1621. 8. görög—latin—magyar szótárával együtt; ez a kettő néha a szavakban is egyezik.“ S jegyzetben mondja: Például vessük össze a sárospataki iskola törvényeit (V., VI., IX., XIII., XIV., XV. és XVIII. törvény) és a pfalzi *Institutio* XXVII. fejezet 2. §. (Molnárnál 59. l.). Ugyanott a 3. §. 1. fejj., 18. §. 4. l. I. fejj. 13., 17., 6. §. 3. és 4. l., XXVII. fejj. a tanítómesterek kötelességéről a II. törv. 60. l.

Molnár Aladár² arra mutat rá, hogy ezeket az alsó palatinátusi törvényeket nem a Molnár Albert szótárának függelékéből ismerhették a patakiak, mert a Molnár Albert szótárának előszava később kelt (1621. márc. 10-én), mint a sárospataki törvények megerősítése. (1621. jan. 8.)

Békefi szerint az 1621-iki törvények forrásai: 1. a sárospataki iskola régi törvényei (az 1621-iki törvények azok átdolgozását és kibővítését adják); 2. e régi pataki iskolai törvények egyik forrása a *wittenbergi egyetem* 1586-iki törvényei és 3. az Alsó-Palatinatus iskolai törvényei. Műve II. fejezetében (44—47. l.) jegyzetben szembeállítja az egyező vagy hasonló helyeket, hogy közvetlen szemlélet alapján bárkinek alkalmá nyíljen meggyőződni észleletei eredményéről.

A forrásokat illetőleg vizsgálatának eredményét így foglalja össze: „A sárospataki régibb — XVI. századi — törvények forrása a wittenbergi egyetem törvényei voltak. Az 1621-iki törvényekhez azonban — a wittenbergi és a régi

¹ Szombathi János: *Hist. scholae* 153—154 l. Dr. Gulyás J. fordítása. 206. l.

² Molnár Aladár: *A közoktatás története Magyarországon a XVIII. században.* 416. l.

sárospataki törvényeken kívül — különösen felhasználták az Alsó-Palatinatus iskolai törvényeit is“.¹

A fenti fejtegetéseket még kiegészítjük a következőkkel: 1. a wittenbergi egyetem törvényeinél nemcsak az 1586-iki törvényekre tanácsos rámutatni. Ugyanis könnyen az a vélemény alakulhat ki, hogy a sárospataki régibb — XVI. századi — törvények így csak 1586 után jöttek létre.

Azonban már Melanchthon 1523. évi rendtartásában van olyan pont, amelynek megegyezése a sárospataki egyik törvénnyel nyilvánvaló.

A Melanchthon 1523-iki rendtartásának 1. pontja így hangzik:

1. Quisque studiorum causa se huc confert, primum omnium apud rectorem nomen suum profiteatur.²

A pataki iskolai törvényeknél a *Leges de constitutione et functione scholae Patavinae alumnorum* — szakaszában az első törvény ez;

„Quisque ... in hanc nostram scholam studiorum, confiniendorum gratia ... venerit, ... primarium rectorem adito ...“

Az 1545-ik évi „*Leges academiae Witebergensis de studiis et moribus auditorum*“ első törvényének³ gondolatai megegyeznek az 1586. évi wittenbergi törvények első pontjával.

Ebből az következik, hogy ezeknek a gondolatoknak az átvétele a sárospataki régi törvényekbe 1545 után már lehető volt.

¹ Békefi R. i. m. 8. l.

² Friedensburg, W., *Urkundenbuch der Universität Wittenberg*. Theil I. 128. l.

³ Friedensburg 10., i. m. 256. Cum in quolibet vitae gradu prima deliberatio esse debeat, an vitae genus, quod ingredimur, deo placeat, ut a deo auxilium peti possit, primum sciant studiosi, mandatum dei esse, ut conservetur doctrina, in qua se deus vere patefecit et per quam vocat et colligit aeternam ecclesiam. id sine litterarum cognitiore fieri non potest. ideo primum discant studiosi, hanc militiam discendi literas deo placere, et ad hunc finem referant sua studia, ut deus celebretur et doctrina evangelii et aliae artes utiles ecclesiae et communi vitae conserventur et a deo auxilium et gubernationem petant. nam in tantá humanae mentis imbecillitate ut iudicia recta sint et studia et concilia foelicia, opus est deo gubernatore. sic igitur inchoent studia pia mentes, ut has preces repetant assidue: fac cum servo tuo secundum misericordiam tuam et justificationes tuas doce me 1586.

2. Beledolgoztattak továbbá az 1621-iki törvényekbe az 1618-ik évi rendszabályok a következőképpen:

a) Az 1618-ik évi rendszabályok I. pontja lesz az 1621-iki törvényben a *Leges de moribus* XIV. és XV. törvénye.

b) A II. pontja lesz a *De officiis rectorum* közt a IV. törvény.

c) A III. pont változtatva a *De officio rectoris* XXI. törvényét adja.

d) A IV. pont lesz a *Leges de moribus* XIII-ik törvénye.

e) Az V. pont változtatva lesz a *Leges de moribus* XXIV-ik törvénye.

f) A VI. pont lesz a *Leges de moribus* XII-ik törvénye.

g) A VII. pont változtatva lesz a *Leges de moribus* VI-ik törvénye.

3. Rájöttünk arra, hogy a sárospataki iskola régi törvényeire hatottak a bártfai iskola Stöckel Lénárd-féle törvényei, amelynek címe: *Leges scholae Bartfensis* (Kleine Nachrichten von den Lebensumständen und Schriften evang. Prediger. I. 332—341. l.)

a) A bártfai iskola törvényeiben a II. törvényben a következőket találjuk: „... Quodsi quis necessitate aliqua coactus abesse cogitur, id prius Magistro significet.”¹

A sárospataki 1621-iki törvényekből a *Leges de constitutione et functione scholae Patachinae* alumnorumban, a IV. törvényben ezek vannak:

„Quae si quando inciderit necessaria et inevitabilis vel rectori scholae, vel conrectori . . . res indicator.”

b) A bártfai törvények I. pontjában van a következő:

„Aliquid etiam ex sacris historiis ad intendendum timorem dei et pietatem legatur, priusquam ad reliqua studia accedatur.”

A sárospataki törvényekből a *Leges de const. et funct. scholae Patachinae* alumn.-ban a III. törvény így kezdődik:

„Ex codice Sacrorum Bibliorum mane et vespere unum vel alter caput quotidie diligenter scholastici legunto . . .”

c) A bártfai törvényekben az V-ik azt mondja: (Arra hivattunk): „ut quasi lumen simus quoddam toti Reipublicae et ecclesiae, qui ceteris hominibus . . . praeluceamus”.

¹ Klein: i. m. 333. l.

A sárospataki törvényekben a *Leges de const. et funct. scholae Patach. alumn.* VI. pontjában ez van:

„... Ordo scholasticus praelucere debeat reliquis ordinibus.“

A sárospataki törvényekben a *De officiô rectoris*-ban az I. törvény a wittenbergivel megegyezôleg azt mondja, hogy a tanítás és a tanulás munkái Isten dicsôségeire irányulnak (ad hunc finem docendi et discendi labores referunt).

d) A bártfai törvények V. pontja szerint a tanulmányi összejöveteleknél:

„cum conveniunt scholastici ... tractent suam quisque discens sententiam, idque modeste, non contentiose“.

A sárospataki törvények *de const. et func. scholae Patach. alumn.* XII. pontja szerint a vitatkozásokra kijelölt:

„placideque et amice, resolvendas paratus accedito“.

e) A bártfai törvények XIII. pontja szerint:

„nemo scholasticorum ullius sibi pueri instituendi curam vendicet, iniussi magistri. Magna etiam cura iniicitur magistro, qui cum rationem pro quolibet scholastico reddere debeat, quomodo id praestabit, si ignorat, quis quemque et quam bene instituat“.

A sárospataki törvényekben a *De officio paedagogorum*-ban az I. törvény ez:

„Pueros privatim docendos, insciis praeceptoribus, nemo suscipito: eorum enim, qui gubernacula scholae tenent, officium est scire et cognoscere, qui et quales sint in schola, quid et quomodo discant doceantve“.

f) A bártfai törvények XV. pontja szerint a tanulók fizetnek a téli fűtésért, a kitört ablakok becsináltatásáért és fizetnek a fűtőnek („praeter has pensiones singuli tempore hyemis conferre debent. Quantum ad emptionem lignorum et reparationem fenestrarum constituet magister. Et calefactori nummos sex“).

A sárospataki törvényekben a *de moribus* XXVI. és XXVII. és XXVIII. pontja szerint, akik naponként a fűtéshez fát nem visznek ..., megfelelő összeget fizessenek, továbbá fizessenek a kitört ablakok megcsináltatásáért és a fűtőnek (... sub initium hyemis ad commune auditorium calefaciendum singuli bonum plastrum lignorum curanto, aut certe aequivalens pretium pro ratione temporis solvunto. (XXVI.

törvény.) Pro reparatione fenestrarum singuli singulos numos perdunto . . . (XXVII. törvény). Calefactori pueri quidem minores binos, caeteri vero maiores, nobiles atque ignobiles statis temporibus ternos persolvunto“ (XXVIII. törvény).

g) A bártfai törvényekben az Aliae leges cím alatt megtiltatnak a születésnap és a kibúcsúzási lakomák, mert az ifjúság ártalmára vannak.

(. . . omnia quidem conventicula potandi caussa instituta caveri volumus, imprimis vero illa, quae magis sunt aliis sumtuosa, cuiusmodi in natalibus celebrandis et valedicendi caussa fieri solent“.

A sárospataki törvények De moribus VI. pontja szerint:

„Conviviorum et symposiorum publicorum, valedictorium, seu exituum celebrationem . . . severe interdiciamus. . . sic quoque dies natalitios . . . serio prohibemus“.

h) A bártfai törvényekben a De poena violatae legis II. pontja szerint:

„Inter edendum vero verba inania vel gesticulationes scurriles aut rixae dimoveantur“.

A sárospataki törvényekben a De moribus V. pontja szerint:

„cibum modeste ac decore consummentes, urbanis et honestis sermonibus, iisque latinis sese oblectando“.

i) A bártfai törvényekben a De poena violatae legis III. pontja szerint:

„Post horam nonam nemini extra scholam vagari licet.“

A sárospataki törvényekben a De moribus IX. törvénye szerint:

„Diserte etiam mandamus, ne quis limen scholae post cantum vespertinum excedat extraque scholam vagari prae-sumat.“

A hasonlóságok, vagy éppen megegyezések alapján megállapítható, hogy a sárospataki régi iskolai törvényekre a bártfai iskolai törvények is hatottak. És a nagy Stöckel Lénárd dicsősége a sárospataki iskolára való hatása által, amelyet bizonyára a Stöckel iskolájában tartózkodó Szikszai Fabricius Balázs közvetített, még szélesebb körűnek veendő fel, mint eddig felvették.¹ Más oldalról sok valószínűséggel

¹ Szelényi Ödön: A magyar ev. nevelés története a reformációtól napjainkig. 50. l.

mondható, hogy a régi sárospataki törvények alkotása így a Szikszai Fabricius Vazul műve lehet.

Sőt, amennyiben az 1621-iki törvények a régi és különböző eredetű törvények átdolgozása folytán jöttek létre, ennek eredménye a különböző korú építési stílusok összezavarása lett és az első épület alaprajzának elfedése. Az 1621-iki sárospataki iskola már nagy fejlettségű és magas tanulmányi rendszert mutat, az első alapvonalak meg sem látszanak. A hangsúly a törvények szerkesztésénél bizonyára arra esett, hogy a magától értetődő régi végzése mellett, az újabb vívmány domboríttassék ki és öntessék formába.

A bártfai törvények alkalmasak arra, hogy a sárospataki iskola régibb formáját, a tanulmányi és nevelési rend kezdetlegesebb alakját is szemlélhessük.

Békefi rámutatott arra, hogy az alsópalatinatusi törvényekhez képest a sárospataki 1621-iki törvény a „rector“ és „praeceptor“, szavakat és az ő kötelességüket „ugyanazon cím alatt, egymástól meg nem különböztetve, sőt teljesen összekuszálva tárgyalja: míg az Alsó-Palatinatus törvényeiben mindegyiknek a jogát és kötelességét szabatosan körvonalazva találjuk.“¹ A „praeceptor“ Sárospatakon *nem osztálytanító*,² mint máshol, pl. az Alsó-Palatinatus iskoláiban. A praeceptor Sárospatakon, (nem igazolt ennek a szónak a használata, hogy tanár, mivel 1621-ig a professzor szó nem fordul elő, ellenben használják az iskolamester, a mester, főmester, rector, conrector, collega, megszólításnál: a mester uram, mestruram szavakat) az iskolamester általában. Nem zavarja tehát össze a sárospataki 1621-iki törvény a rector és a praeceptor fogalmát. Sárospatakon az iskolamester egyik latin neve: praeceptor, mint a bártfai iskola is az iskolamestert e néven is ismeri (anélkül, hogy valamilyen osztálytanítóra gondolna, aki nincs ebben az iskolában). A bártfai törvény II. pontja említi az iskolamester e nevét: „nam qui ad voluntatem dei se totos comparare debent, ii in omni genere officiorum, sua sponte, quae deo, parentibus, praeceptoribus, — — — „debent“.

És a bártfai iskolában a tanerő, az iskolamester neve

¹ Békefi i. m. 9. l.

² Békefi i. m. 12. l.

magister (III. törvényben: „id prius *Magistro* significet“), sőt ludimagister (XI. törvényben: — „Declamandi . . . statuta . . . in potestate *ludimagistri* erit . . .), amint régen Szikszai Fabricius, a pataki iskolamester, mint ludimagister adja ki írásait.

A bártfai törvény az iskola *egy* kormányzásáról beszél (XIII. törvény): — „quam vera gubernandae scholae ratio postulabat. Est enim dictum de omni gubernatione: *Ὁρξ ἀγαθὸν πολυκοιτηρία, εἰς κοίτηνος ἔστω* . . . Sicut enim episcopus in ecclesia, dux in militia, sic magister in schola, omnium partium *cura-tor* esse debet“.

Szikszai Fabricius is ilyen terminológiával beszél arról, hogy Kopácsi István „ad gubernationem ecclesiae Rivulensis“, majd „ad regimen ecclesiae Patakiensis“¹ — hivatott meg.

Mert nincsenek tulajdonképeni osztályok a Melanchthon-féle iskolákban, hanem csak csoportok, ezeknek a munkája nem tárul elénk a sárospataki 1621-iki törvényekből. Ellenben előttünk van a bártfai iskola törvényeiben. A tanulóknak 3 csoportja van.

A legelső csoportban a gyermekek tanulnak olvasást, írást és kis kátét.

Ezeknek befejezését tudtul kell adni az iskolamesternek, (tehát a tanítást az ezzel megbízott, a tanításban segédkező tanulók végezték)² mire a tanulók fellépnek a második csoportba. Itt tanulják a grammatikát és olvassák Terentium.

A harmadik csoportban (prima classis) latin és görög frókon kívül tanulnak retorikát, poetikát és tanulják a számtan elemeit.³

¹ Szikszai Fabricius Balázs: *Oratio funebris de vita et morte Viti Balsarati*. D. 2.

² Sárospatakon a de const. et off. collabor. 9. pontja szerint a collaboratorok: Diebus Mercurii et Saturni hora sexta matutina catecheticam institutionem plane et perspicue propenere et vel ipsa catecheseos Heidelbergensis praecepta latine et hungarice a pueris exigere, vel in locorum scripturae ad fidei articulos et catechismi questiones accomodatione eos diligenter pro captu cuiusque exercere.

³ Bártfai iskolai törvények szerint. (XIV. törvény): „Cum autem pueri lectionem et scriptionem assecuti fuerint, et catechesim puerilem edidicerunt, volumus, ut etiam hoc indicetur magistro, ac deinde mittantur in secundam classem ad examen grammaticam et praecepta artis cognoscenda Terentio . . .“ Az V. törvény szerint: „Sint ergo colloquia de rebus grammaticis, aut dialecticis, aut rhetoricis, aut philosophicis, aut de natura rerum, aut moribus, aut theologicis“.

Bártfán a legfelsőbb osztály írásbeli gyakorlatai kerülnek a mester kezébe.¹ Az alsóbb osztályokban ezt a munkát a tanításban segédkező tanulók végzik. A sárospataki 1621-iki törvényekben a De constitutione et officio collaboratorum 6. pontja szerint a tanításban segédkező tanulók (collaboratores) adják ki hetenként a magyar vagy latin stílusgyakorlatok anyagát.²

Szenczi Molnár Albert is páratlan történeti becsű megjegyzésében, amelyeket a korabeli iskolai viszonyokról 1604-iki latin-magyar szótára előszavában mond, azt adja elő, hogy külföldön a tanulók osztályokba vannak elrendezve s az egyes osztályokat tanítják az osztálytanítók (magistri et praeceptores). Nálunk pedig még a híres és nagyobb iskolákban is legfeljebb két tanítómester van, akik a tanulókat („primanos, secundanos, tertianos quos vocent“) egyes órákon tanítják, a kezdőket pedig az ő tanulóik által taníttatják.³ Ugyancsak az iskola egyik alsóbb fokát láthatjuk annak a megmagyarázásában, hogy mennyire szükségesek a hallott anyag elsajátítása végett az ismétlések, amelyek alkalmas és nem gyanus helyen végzendők.⁴

c) *Nevelési eszmény. Vallásos és erkölcsi nevelés.*

A XVI. és XVII. század iskolája nem független iskola, nem egyedül a tudás és ismeretszerzés otthona. Amint az iskolát létrehozta az újonnan felfakadt evangéliumi hit és amint az új iskola fenntartója a felekezeti egyház, úgy nevelési eszményében is a középpontban a vallási eszmény áll.

¹ Leges schol. Bártf. : IV. : „Et primae classis scripta ad ludimagistrum referantur.“

² De const. et offic. collab. b) „Materiam styli exercendi lingua hungarica vel etiam latina singulis septimanis exhibere.“

³ L. Szenczi Molnár Albert Naplója, levelezése és irományai. Kiadta Dézsi Lajos. 37. l.

⁴ Leges schol. Bártf. III. pont: Cum audire nihil prosit, nisi audita repetas, id quoque scholastici sciant, sui muneris esse, ut in locis aptis, non suspectis ad repetendum conveniant.

IV. pont. Quae legendo, audiendo et repetendo percepta sent, ea memoria mandata ad usum transferri oportet, ut colloquendo, scribendo et agendo exerceantur. Sermo igitur omnium latinus sit. Et quamquam stylus quotidie in usu esse debet, optimas dicendi artifex et magister: tamen singuli octavo quoque die aliquid scripti sui emendatoribus offerre debent. Et primae classis scripta ad ludimagistrum referantur.

Világosan megmondja a törvény, hogy minden munkánál azt kell kérdezni, hogy mik az Istennek tetsző cselekedetek. Semmibe se szabad fogni, csak ami mellett isteni tanubizonyosság szól; hogy igaz legyen az Ige: „Lábaimnak világossága a te Igéd, Uram stb.“ Isten minden bölcsesség kiapadhatatlan forrása; tőle kell kérni segítséget, megtartást és előmenetelt nyilvános és magán, állandó, buzgó esedezésben. Tudja meg azért az iskola minden polgára, bárminő rangú, méltóságú és rendű legyen, főmester és mester, tanítók és tanulók, nagyok és kicsinyek, nemesek és nem nemesek, hogy az az iskola tetszik Istennek, amely az egyházban és államban szükséges ismereteket adja elő, buzgón megőrzi és terjeszti.¹

Az iskolai társaságba felvett tanulónak elméjét a kegyességre kell fordítania, a vallástant megtanulni és életét tisztes erkölccsel ékesítenie.² A szentírásból este és reggel egy-egy fejezetet olvasnak.³ Az étkezésnél imádkoznak.⁴ Vasárnap az istentiszteleten megjelennek, a predikációt figyelmesen meghallgatják, a dicséreteket frissen, odaadással éneklük, magán és nyilvános könyörgésben buzgón imádkoznak az iskola működésének sikeréért stb.⁵ A temetéseken (nagy és kis temetés) a beosztás szerint résztvesznek.⁶

A lelkiismeret és az isteni parancs szerint mindenki iránt azzal a tisztelettel és engedelmisséggel viseltetnek, amivel tartoznak.⁷

Megtanulják a keresztyén hit főtételeit, az apostoli hitformát, az uri imát, a keresztség és úrvacsora szereztetési ígéit, asztali áldásokat, reggeli és esti imádságot előbb magyarul, azután latinul.⁸

Ugyancsak nagyok és kicsinyek tanulják meg a Heidelbergi kátét, mert nincs rútabb dolog, mint ha a keresztyén nevet vallók nem ismerik a mennyei tudományt, amely Krisztus egyházának sajátja s amely nélkül üdvözölni nem lehet.⁹

¹ Leges schol. Saarospat.: De off. rect. I. Lex.

² Leges de const. et funct. scholae Patlach. Alumn. II.

³ U. o. III.

⁴ Leges de moribus, V.

⁵ U. o. V.

⁶ U. o. VIII.

⁷ Leges de moribus. I.

⁸ De officio Paed. IV.

⁹ De officio rect. prim. in specie, III.

Aki az egyházlátogatás előtt a hittanban előmenetelt nem mutat fel és a szent Irással komolyan nem foglalkozik, súlyos ítéletnek teszi ki magát.

d) *Tanerők; tanrendszer; tantárgyak; tankönyvek.*

Az iskola élén áll a rector, conrector, rector prlmarius (főmester, főtanító). Mellette van a conrector, lector, collega (a második mester.) Az iskolamesterek e neveken kívül didascalos, praeceptor és ludirector néven fordulnak elő.

Tanítómester, rector vagy conrector helvét hitvallású, kegyes, becsületes, jóhírű, külföldi akadémiát végzett, megbízható tanultságú, a filozófiában jártas, a szentséges theologia tanulmányozásához szükséges nyelvekben otthonos egyén lehet, aki munka- és tudománykedvelő, kedveli az erényeket és emberszerető. Alkalmaztatásához szükséges, hogy tekintélyes és orthodoxus egyének ajánlják, az előljáróság, pártfogók, a zempléni egyházmegye seniora és a pataki lelkészek meghívják, felfogadják, megerősítik, megfelelő tekintéllyel felruházzák és ott tartják. Ha az iskola ügyei úgy kívánják és üresedés van, a társrector a rector primarius helyére lép elő.¹ Alkalmaztatása után a rector vagy a conrector átolvassa a törvényeket és azoknak aláír.² A rectorok az előljáróság, a pártfogók és azok orthodox utódai, a zempléni egyházmegye seniora és a pataki egyház lelkészei, valamint az egyházi és világi előkelőségek iránt illő tisztelettel és minden igaz és megengedett dologban engedelmességgel tartoznak.³ A tanítómesterek egymással kölcsönös egyetértésben éljenek; családjukat bölcsen vezessék s az iskolába, ha künn laknak, idejekorán jöjjenek.⁴

A kölcsönös megszólástól, rágalmazástól és beárulástól tartózkodjanak, a tiszteletadásban egymást megelőzzék és atyafiúi szeretettel szeressék.⁵ Ha valamelyikük hanyagságból vagy gondatlanságból valamit hibásan cselekszik, előbb magánúton, barátilag és szeretetteljesen figyelmeztessék egy-

¹ De off. rect. II.

² U. o. III.

³ U. o. IV.

⁴ U. o. V.

⁵ U. o. VI.

mást. Ha ez nem használ, köteles a figyelmeztető az ügyet, a közérdek megóvása céljából, a felsőbbekkel, elsősorban a pataki lelkészekkel közölni.¹

Az új tanuló a rectorhoz megy, aki hivatja a társrectort s a jelentkezőt megbízható egyének ajánlása és bizonyítványai alapján együtt az iskola polgárai sorába felveszik és számára vagy maguk vagy az iskola seniora által lakást jelölnek ki.² Az iskolamestereknek törekedniök kell, hogy a tanulók szeressék s egyben tiszteljék őket. Az iskolamesterek nyílt homlokáról emberies jóindulat és a tanulók iránti atyai jószág sugározzék, a tanulók vidám arcáról pedig szeretet és tisztelet.³ A tanítás menetében a kiszabott rendhez tartsák magukat.⁴ A theológiát és bölcsészetet az egyház és a közélet szükségleteinek megfelelőleg tárgyalják. Ne elégedjenek meg a polemikus előadással, a rendszert fejtsék ki és terjesszék elő.⁵ Az előadásokat ne hanyagolják el. A kényszerű mulasztást idejekorán jelentsék be, hogy a hiányzó mulasztását tisztársa szorgalma pótolja.⁶ Idegen vendégek miatt ne vesztegessék el a tanítási időt, botrányos példával másoknak ne ártsanak, tekintélyüket ne kisebbsítsék, meghívás esetén is, kötelességükről ne feledkezzenek meg.⁷

Az esti könyörgéseken jelen legyenek.⁸ A rector primarius kötelességeit külön törvénytörvények szabályozzák. Ő a törvények őrzője és hű őre; a törvények egy példányát az iskola senioránál tartja, hogy az kéznél lévén, az új tanulóknak elolvasásra odaadható legyen és az iskola ezáltal is helyesebben kormányoztassék.⁹ Ő osztja be ismétlésre a tanulókat; az egész iskola felügyelete és gondja, a közvagyon nyilvántartása, a peres ügyek intézése, az egész coetus egybehívása, a szavazatok számbevétele, más iskolákba a rectorok kihelyezése, a collaboratorok és nevelők alkalma-

¹ U. o. VII.

² U. o. VIII.

³ U. o. IX.

⁴ U. o. X.

⁵ U. o. XI.

⁶ U. o. XVI.

⁷ U. o. XVII.

⁸ U. o. XIX.

⁹ De officio rectoris primarii in specie.

zása és az iskola igazgatása az ő vállain nyugszik. Azonban mindezeknek a végzésére társrectort (conrectort) vesz maga mellé, akivel együtt közösen ügyeljenek a fegyelem megtartására. A beszédek és költemények kijavítását, az esetleges vétkeseknek a törvények szerinti megítélését és megbüntetését együtt végzik.

e) *Tanrendszer és tanítási módszer, tantárgyak, tankönyvek.*

Tanrendszerről — sajnos — az 1621-iki törvények nem beszélnek.

A XVII. század későbbi vitái miatt azt kell feltételezni, hogy az a hagyományos keretek által eléggé megkötött lehetett, amelyen az egyes tanítómester nem változtathatott. Nem lehet megállapítani, hogy miért nem vették át az Alsó-Palatinatus iskolai törvényeinek a tanrendszerre vonatkozó elvi részleteit is.

Tanították az u. n. „instrumentalis“ tantárgyakat (disciplina), így a latin és görög nyelvtant, a héber nyelv szükséges elemeit; a poetikát, retorikát, logikát, valamint a görög és latin remekírókat, a szónokokat és költőket, Demosthenes, Isocrates, Plutarchos, Cicero, Homeros, Theognides, Vergilius, Ovidius, Horatius stb. műveit.

Ezeknek a tanításánál a cél a latin és görög nyelv elsajátítása, irodalmi műveltség szerzése volt; főleg azért, hogy a theologia és a józan bölcselét forrásait tanulmányozhassák.¹ Láttuk azonban, hogy Szikszai Fabricius Balázs tehetsége és tudása szerint hány tárgyat tanított.

A latin nyelvet élő szóban és írásban naponta gyakorolni és használni kellett. A gyakorlat megszerzése írás, beszélgetés és szavalatok által történt. Törvény sujtotta azt, aki egy hónap leforgása alatt stylusgyakorlatot be nem mutatott.²

Minden tanulótól szigorúan megkövetelték, hogy magát a latin beszélgetésben és írásban gyakorolja. (Mivel pedig minden ráfordított munka és szorgalom hiábavaló, ha ezekhez a nyelv mindennapi használata nem járul, azért minden tanulót kötelezték arra, hogy latinul beszéljen és a hazai

¹ De off. rect. XI.

² Poena tranogr. leg. de const. alumn. V.

nyelvnek, vagyis a magyarnak a használatát súlyos büntetéssel eltiltották.¹

A tanítás módszere. A tanításnál főleg arra fektették a súlyt, hogy a tananyagot az emlékezetbe bevéssék.

Ennek a tananyagnak teljesebb elsajátítását szolgálták az ismétlések,² továbbá a *vitatkozások*,³ amelyek szabályszerűen folytak le és a collatiók.⁴

Ezek a collatiók a legelevenebb műhelyei lehettek az önképzésnek. A szokásos ifjúi hév zavarokat is okozhatott bennök, mert a törvény a békés és barátságos szellem megőrzését kívánja és azt akarja, hogy a komoly és fárasztó tanulmányok közben ezek a lélek felüdítésére szolgáljanak.

Több csoportja volt a collatióknak aszerint, amint azokban a vitatkozás, ismétlés, stylusgyakorlás, bibliai textuselemzés, beszéd, írás és szavalás munkáját végezték.

A collatiókat ügyesen meg is szervezték. Elnökül alkalmas személyt választottak. A tagok száma kilenc volt. Ezek tehetségre és előmenetelre nézve lehetőleg egyenlők voltak.

Tankönyvek. A tankönyvekre vonatkozólag közvetlen adat csak a Szilágyi Benjámin István feljegyzésében van.⁵

Tanulók segítségül vétele a tanításnál. Hazai iskoláinkban a tanuló ifjúság köréből való tanerők alkalmazását a

¹ Leges de constit. et. funct. schol. Pat. V.

² De off. rect. XIII.

³ De off. rect. XII. törvény.

⁴ De const. et. funct. schol. Pat. XVI.

⁵ „Régóta meg lettek állapítva a tanítandó szerzők is — ugymond, nehogy azok különfélesége által az ifjak elméje szerte vonattassék és megzavartassék. Így p. o. használták: a grammatikai ismeretekben oktatásra Molnár Gergely egykori kolozsvári rector „elementa grammaticaejét“, továbbá Melanchthon nagyobb grammatikáját; a görög nyelvre pedig Károli Péternek, szintén hajdani kolozsvári rector, majd váradi lelkész, görög nyelvtanát, mely amennyire a két nyelv különbsége megengedi, Molnár G. módszerében van írva; a retorikai ismeretekre: Melanchthon erotematája után Péceli Király Imre komáromi rector bevezetését a retorikába (isagogen) és Keckermann nagyobb retorikáját; a logikára: Melanchthon bevezető dialektikát és Losius után Keckermann logikáját, mely általában a magyar iskolákba be van véve; a természetismeretre (in physicis) Magirus János physiologiáját vagy Keckermann „Sistema physicum“-ját; továbbá Alsted és Keckermann metaphysikáját, végre theológiában a Melanchthon Loci-ja után a heidelbergi kátét, Ursinus, Trelcatius és Keckermann sistema theologicumát, valamint Wollebius és Vendelinus compendiumát.“

Idézi Szombathi—Gulyás: A sárospataki isk. tört. 184. l.

Molnár Aladár: i. m. 417. l.

tanerők alacsony száma tette szükségessé. Ismeretes, hogy ennek a rendszernek kialakítója főleg Trotzendorf volt. Iskoláink közül a lőcseiek álltak Goldberggel erős kapcsolatban. Nem követhető az az út, amelyen ez a rendszer Goldbergból Sárospatakra és más ref. iskoláinkba eljutott.

A tanuló ifjúság köréből való tanerők: a *collaboratorok*,¹ a *paedagogusok*,² a *kántor*³ és a *mendikánsok*⁴ tanítói.

A *collaboratorok* alkalmazását és az általuk végzendő feladatokat az 1621-iki törvények De constitutione et officio collaboratorum c. része sorolja fel. Alkalmazásukat a tanítómesterek ezer gondja és olykor akadályoztatásuk teszi szükségessé. A tanítómesterek választják ki őket a kellően tanult, megbízható és szorgalmas ifjak közül. Jelen vannak, mikor a tanulók a tanítás megkezdésénél és befejezésénél imádkoznak és énekelnek; a felvigyázókat kirendelik; névsort olvasnak; a gyermekekre kimaradás vagy más hiba miatt kisebb büntetéseket rónak; ellenőrzik utcai viselkedésüket. Hetenként két kapust és corycaeust (vigyázót) állítanak. A magyar és latin stylusgyakorlat anyagát kiadják. Bizonyos órákban, midőn a tanítómesterek nem érnek rá, az ő rendelkezésekre remekírókat magyaráznak és kérdeznek ki. Kátét tanítanak és magyaráznak; a káté tételeihez szentírásbeli helyeket jelölnek meg. A játéokra kimenő tanulókat vezetik.

A *collaboratorok* munkájukért díjazásban is részesülnek. A pénzdíjazáson kívül az első collaboratornak a rector mindennap vacsorát ad, kivéve az aratási és szüreti szünetet.

A *collaboratorok* fegyelem alatt állanak.

A *paedagogusok*⁵ a gyermekek magántanítói voltak, nem az iskola nyilvános tisztséget viselő közalkalmazottjai, mint a *collaboratorok*. Az iskola egységes vezetésének, közrendjének gondos védelme, az egyes tanulókkal szemben érzett lelkiismeretes felelősség tudata nyilvánul abban, hogy a

¹ De constitutione et officio collaboratorum.

² De officio paedagogorum.

³ De officio cantoris.

⁴ De officio Mendicantium.

⁵ De officio Paedagogorum. I—VI. törv.

törvények figyelme kiterjedt e magántanítók munkájára is. A mesterek tudta nélkül tanítványokat nem vállalhattak, mert az iskola vezetőségének tudni kell, hogy kik és milyen elemek vannak az iskolában, mit és hogyan tanítanak? A paedagogusok munkája a nyilvános tanítás anyagának elszámoltatása. A nyilvános előadásokon, vizsgálatokon, könyörgésen és a névsor olvasásán jelen vannak. A tárgyalt anyagot a magyar nyelv és nyelvtani szabályok megmagyarázása céljából előveszik, a leckét kikérdezik. Munkájukat szorgalmasan kell végezniök. A vallásos és felekezeti elemi tudásanyagot beemléztetik a rájuk bízott növendékekkel előbb magyar, azután latin nyelven, így az apostoli hitvallást, a tizparancsolatot, az Úr imádságát, az úrvacsora és keresztség szereztetési igéit, az asztali áldást, reggeli és esteli imádságot; sőt rátérhetnek a szentírás nehezebb helyeinek betaníttatására is. Mindenben segítik az iskola munkáját. Vigyáznak, hogy a fiúk magyarul ne beszélgessenek, rendesen viselkedjenek s a jó erkölcsökben, írásban, latin nyelvben és a számtani alapelemekben előrehaladjanak.

A *kántor kötelességével*¹ a törvény két pontban foglalkozik. Napjában kétszer, pontosan kell megjelennie az istentiszteleten.

Egyházi éneket tanít és gyakoroltat. A templomban olyan énekeket énekeltet, amiket előbb az iskolában jól megtanított.

A *mendikánsok tanítói*² azok, akiket e szolgatanítók kiszolgálnak.

e) *Tanulók iskolai tisztségei.*

A tanuló ifjúság nemcsak az oktatás munkájában vett részt, hanem egyes ifjúsági tisztségek által, amelyeknek roppant jelentősége volt az iskolai életre, az anyagi ügyek intézésében és a fegyelem fenntartásában is.

Iskolai tisztséget viselők: a *senior*, *praebitor*, *oeconomus*, *corycaeus*, *custos*, *fűtő* és *kapus*.

A tanuló ifjúság együttélésével kapcsolatban főleg a

¹ De officio cantorís.

² De officio Mendicantium c. törvényrészben.

külső dolgokra vonatkozólag tömérdek gond és teher hordozása merült fel, amelyeket a rector és társai maguk nem voltak képesek elbírní. Kivánatosnak is mutatkozott éppen a tanulmányi ügyek vezetése és végzése miatt a tanítómestereket ezeknek a gondoknak a hordozása alól felmenteni. Ilyen szükséglet kielégítése végett alakult ki a legfőbb iskolai tisztség, melynek betöltője a senior volt.

A seniort a tanulók szavazata alapján a tanítómesterek bízták meg a sárospataki lelkészek jelenlétében tiszte vite-lével. A választásnak okos, tanult, mértékletes, feddhetetlen és kipróbált hűségű egyénre kellett esni. A választást a rector, vagy ha ez a tisztt üresedésben volt, a conrector megerősítette. Ezután a senior esküt tett. Az eskü formula szintén összefoglalta a senior főbb kötelességeit. A senior a tanítómesterektől függ; irántuk szeretettel és engedelmes-séggel tartozik. Az ő dolgaikba nem avatkozik. Felügyel az egész tanuló ifjúság életére. A hibákat, kihágásokat feljegyzi. Azok megítélésére nézve a rectorok tudta nélkül a tanulókkal ki nem egyezik. Nem igényel magának más hatalmat és joghatóságot, csak amit a törvény megenged. A rectorok tanácskozásaira, amelyeken a tanulók felvétele, elhelyezése és állásokra való kibocsátása ügyében tárgyalnak, csak úgy jelenik meg, ha kifejezetten meghívják. A tanulókat, az egész iskolai testületet nem izgatja, sőt éberem felügyel, hogy az ifjúság közt az előljáróság, lelkipásztorok vagy mások ellen semmi lázadás elő ne forduljon s az iskolában összeesküvés, zendülés fel ne merüljön. Gondoza, takarékosan kezeli és a közhasználatra kiadja mindazt, amit a naponkénti táplálkozás megkíván. Az alamizsnásokat az asztalokhoz beosztja; az iskola törvényeit az újonnan jött tanulóknak odaadja, nekik a rectorok akarata szerint a lakást kijelöli; az iskolai fegyelmet intéssel, figyelmeztetéssel fenntartani törekszik, minden egyes tanuló magaviseletére gondosan vigyáz, az arra választottakkal a törvények megsértőit megítéli és a megérdemelt büntetést a rectorok tudtával végrehajtja. A költségekről és az élelmiszerekről havonként a rectoroknak beszámol. E munkáért az övé a büntetéspénz egy harmada, a többi az iskola szükségleteire helyeztetik el. A közpénztárból is hetenként 10 dénárt kap és a bevett szokás szerint az egyes hordók seprője is az övé. Kötelességei végzésében,

terhei hordozásában tanulótársai köteles tisztelettel és engedelmességgel tartoznak iránta.

Kötelességszegés, hanyagság vagy hűtlen hivatalviselés esetén büntetését törvény állapítja meg.

A *praebitor*¹ a tanulók szavazata alapján az egész ifjúsági társaságból a rectorok bízzák meg tiszte vitelével. Okos, hívó, mértékletes, szorgalmas, hű, gondos és feddhetetlen egyént kell választani. A választást a rector kihirdeti és megerősíti. Tiszte hűséges betöltésére esküt kell tennie.

A praebitor a közvagyon t hűségesen gondozza, őrzi, megtartja és kezeli. A köz- és nem a magánérdeket tekinti a bevételeknél és a kiadásoknál. A bor bevételéről vagy kiméréséről és általában minden az ő hűségére bízott dologról lelkiismeretesen elszámol.

A praebitor számon tartja, hogy kiknek és hánynak kell a templomba menniök; a temetésre kivonulókat kijelöli; a szőlőmunkáltatásra és minden bevételre tisztársával együtt nagy gondot fordít. Felügyel a borra, lórere, gabonára, lisztre, szalonnára, edényekre, kapákra és más eszközökre. A megszokott rend szerint gondoskodik a gabona beszedéséről és megörletéséről.

A hanyag, hűtlen és megátalkodott praebitor fokozatosan büntetés sújtja.

Az 1621-iki törvény első szövege még nem említi a „vini praebitor“ és a „libi praebitor“ megkülönböztetését.

Tekintélyét éppen úgy, mint a seniorét, a törvény erősen védi.²

Az *oeconomus* kötelességei³: Télen-nyáron reggel 3 órakor jelt ad a felkelésre; télen az egyes szobákba beviszi a világítót. Megjegyzi, hogy kik nincsenek ott az előadásokon, vizsgálatokon, könyörgéseken, istentiszteleteken és vitatkozásokon. A névsort kéznél tartja. A könyörgések bevégezte után névsort olvas és a hiányzókat szorgalmasan feljegyzi. Intézi, — ha a praebitor véletlenül nem teheti, hogy hétköznapokon három, vasárnaponként pedig valamennyi tanuló adott jelre sorban a templomba menjen. Ugyancsak intézi a

¹ De constitutione et officio Praebitoris.

² Poena genioris et Praebitoris.

³ De officio oeconomi.

temetésre való kivonulást. Felvigyáz a gyermekek magaviseletére, a lárma, zaj elkerülésére és arra, hogy magyarul ne beszéljenek. A takarítás, a tanulók sétájának, a Bodrogon való fürdésük, csónakázásuk, esetleges kimaradásuk ellenőrzése a tanulók szobáinak megvizsgálásával együtt az ő kötelessége. A törvény és tisztesség megsértőit szombaton a rectornek bejenti.

A *corycaeusok* (vigyázók)¹ szorgalmasan és híven feljegyzik a törvények és a tisztesség megsértőit, főleg pedig azokat, akik magyarul beszélnek és bárminemű kihágást tesznek. Ha rajtakapják, hogy valakit nem írt fel, vagy ártatlanul írt fel, szigorúan bűnhődik.

Az *őrök* (custodes)² a névsort felolvassák, a hiányzókat feljegyzik és bejelentik. A lármázó gyermekeket figyelmeztetik. A játékra, vagy bárhová kivonuló gyerekeket ellenőrzik. Vigyáznak, hogy magyarul ne beszélgessenek, klasszikus költőket könyv nélkül szavaljanak stb.

A *fűtőnek*³ a kisebb fiúk két, a nagyobbak három pénzt fizetnek.

A *kapusnak*⁴ hetenként legalább két tanulót a collaboratorok neveznek ki.

f) A tanulók és fegyelmezésük.

Aki az iskolába mint új tanuló jön, ha kellő korú, akár nemes, akár nem nemes, záros határidő (egy hét) alatt köteles a rector primariusnál jelentkezni, felvételét kérve, aki hivatja a társrectort s megbízható egyének ajánlására és bizonyítvány alapján a jelentkezőt felveszik s vagy maguk, vagy a senior által részére alkalmas lakást jelölnek ki.⁵

Aki a jelentkezést a kellő időn túl halasztja, a város bírájának hatósága alá esik.⁶

¹ De officio corycaeorum.

² De officio custodis.

³ Leges de mor. XXVIII.

⁴ De const. et off. collab. 5. p.

⁵ Leges de const. et funct. scholae patach. alumnorum. Prima. De offic. rect. VIII. Lex.

⁶ Poenae transgressorum leges de constitutione alumnorum primae legis.

Vallási kötelességei teljesítésén és a kifogástalan erkölcsi magaviseleten kívül minden előadáson, vizsgálaton, könyörgésen és más iskolai összejövetelen tartozik minden tanuló jelen lenni. Elodázhatatlan esetben jelentést kell tenni a rectornak, vagy a conrectornak, vagy ezek akadályoztatása esetén a seniornak.¹

A temetéseknek nem szabad a tanítás megszokott rendjét zavarniok.² Aki a temetésen meg nem jelenik, megbüntetik.³ Aki mulasztgat, 4 dénárt fizet, vagy megrögzött hanyag és az iskolalátogatáskor eredményt nem mutat fel, mint a muzsák testületéhez méltatlan az iskolából kizáratik.⁴ Az előadás alatt minden zajtól, suttogástól, illetlenségtől tartózkodni kell.⁵

A lakomák és nyilvános mulatozások, búcsúlakomák eltiltatnak.⁶

g) Az iskola kormányzó hatóságai.

Az 1621-iki törvények egy egyházközségi iskola keretei közé vonják a sárospataki iskolát. Tanítók és tanulók alá vannak vetve a pataki lelkészeknek, azután a zempléni egyházmegye esperesének, a pártfogóknak, azok orthodox utódainak, valamint az egyházi és világi előkelőségeknek, akik együtt alkotják az iskolai előljáróságot.⁷ Irántuk minden igaz és megengedett dologban illő tisztelettel, engedelmességgel és szeretettel tartoznak.

A pártfogók fogalma pontonként nem követhető változáson mehetett át.

Perényi Gábor még mint egy róm. kath. kegyúr, azok terminológiáját használva, ad birtokot Kopácsi Istvánnak (I. Okmánytár XXII.). Bizonyára így Balsaráti Vitusnak és Szikszai Fabricius Balázsnak is. Rákóczy György már úgy tűnik fel, mint az iskola egyik (mindenesetre legnagyobb) pártfogója.

¹ Leges de const. et funct. schol. Pat. al. IV.

² Leges de const. et funct. scholae Pat. alumn. IX.

³ Poenai transgress. leg. de const. alumn. VIII.

⁴ Poenae transg. leg. de const. alumn. quartae legis.

⁵ Leges de moribus. IX.

⁶ Leges de moribus. VI.

⁷ De officio rect. IV.

Ez a változás akkor mehetett keresztül, mikor Patak a koronáé volt és a rendeletben körülírt beneficiumon kívül mást az iskola nem igényelhetett, valamint Dobó Ferenc alatt, aki már iskolaalapítónak nem tekinthető, csak egyik fenntartónak. E pártfogók közt említi a Csécsi-féle Registrum historicum az Ecsedi Báthory István, Homonnay Drugeth István, Rákóczi Zsigmond, Mágócsi Ferenc, Homonnay Drugeth Bálint és a Czeglédi Ferenc¹ nevét. Mennyi lehetett azoknak a száma, akik, mint özv. Csapi Jánosné, Bocskay Klára kisebb adományokat (I. Okmánytár. XXVIII.) és amint Csecsey János (I. Okmánytár. XXVII.) kisebb fekvőségeket hagyományoztak.

A fenntartásban részt vehetett az egyházközség.

Az Okmánytár két adata (I. XXVIII. és XXXIX.), a halászok és mészárosok rendtartása megőrizte, hogy „a scholára és praedikátorok házához mindenféle szolgálattal és fizetéssel tartoznak, mint is több jobbágyok“. S ez nyilvánvalóvá teszi, hogy az egyházközség az iskolafenntartás terheiben a pártfogók támogatása és alapítványai mellett is részt vesz. Innen van a pataki lelkésznek iskolakormányzó joga, valamint tovább egyházalkotmányunknak megfelelőleg az egyházmegye seniorának.

Mivel a sárospataki lelkész és a zemplénmegyei esperes hivatali állásuknál fogva vesznek részt az iskola vezetésében, a felügyeletben, iskolalátogatásban, a kormányzásban, nem tartható megengedettnek, hogy akár a pataki lelkészeket, akár a zempléni espereseket kezdettől fogva lelkészi gondnokoknak tartsuk.² Az inspector scholae az iskola felügyelője, de ha gubernator scholae és más ilyen kifejezések előfordulnak is, még nem jelentik, hogy az iskolai gondnoki állás szervezve volna.

A kérdés e korra nézve legalább is nem tisztázott. Miskolczi Csulyak Istvánokat az iskola eddigi vezetésében

¹ Az a kuria, amelyet Perényi Gábor Kopácsi Istvánnak adományozott (I. Okmánytár. XXII. sz.), miután Czeglédi Ferenc a Kopácsi leányát, Erzsébetet vette el, a Czeglédi Ferencé lett, aki azt ispotály számára az egyháznak adományozta. Ez az épület ma is fennáll. Egy ajtófélfá szemöldökén kőbevésva viseli az egykori tulajdonos nevét. F. C. 1586.

² Bod Péter pl. Balsarátit a sárospataki iskola curatorának nevezi. (Magyar Athenás. 22. l.)

nem találni. Ha voltak, történeti adatok nincsenek a működésükre nézve.

Érzékeny hiánya különben történeti tudásunknak, hogy azt sem tudjuk, minő szerepe lehet a zempléni esperesnek, Tihaméri Máténak az 1621-iki törvények létrejövetelében, vaiamint az ő általa ugyancsak aláírt 1618-iki rendszabályok megalkotásában.

Meg lehet állapítani, hogy az 1621-iki törvényekben az 1567-iki debreceni zsinat cikkelyeire, a kisebb cikkek 24. és 25. articulusaira és a vizsolyi zsinat (felsőmagyarországi cikkek) 21. és 22. cikkeire való hivatkozás 1618. után történt, mert az 1618-iki rendszabályok még csak általában hivatkoztak az 1567-iki debreceni zsinat LXV. cikkére.¹

Tehát az egyházi törvények erősebb korlátai közé ez a hitvallásilag is szilárdul orthodox kor vonja be az iskolát.

A tanítómesterek alárendeltsége erősen kitűnik. S ez feltűnő, mert a törvény, amely bizonyára nem egy ember műve s tudjuk, hogy nem teljesen eredeti alkotás, tanítómesterek gazdag és sokoldalú tapasztalatain nyugszik, meglevő és máshonnan ismert iskolai törvények bölcs és gondos kiválogatása folytán állt elő.

A tanítómesterek alárendeltsége az egyházközség és egyházmegye képviselőivel szemben magyarázható onnan is, hogy rövididejű működésük alatt jogaik másnemű megállapítására nem gondolhattak. Összeütközéseknek a csirája mindenestre el volt rejtve ebben a törvényben. A tanuló ifjúságot tiltja is a törvény, hogy a zemplénmegyei esperes ítélete ellen, aki, mint „supremus ecclesiarum et scholarum omnium huius comitatus ecclesiastici iudex²” ítélt, más senior tekintélyéhez fussanak. Csak ha az iskola közérdeke kívánja, vehető igénybe más seniorok tanácsa és segítsége.

Az iskola törvényeire általában azt lehet mondani, hogy azok az iskola statikai képét nyújtják, a keresztmetszet álló

¹ L. Az 1618-ik évi rendszabályok. III. p. Megjelent a Sárospataki Ref. Lapok. 1906. 450–451. l.

² Leges de moribus XV.

képét és nem az egyes egyének singularis történetét, amelyre a históriai tudás szomjúhozik. Ellenben nyújtják azt a hatalmas vallási, felekezeti, paedagogiai és didaktikai anyagot, amely a tanítómesterek és tanulók munkájában és életében kovászként hat. Nem Trotzendorf latin köztársasága ez az iskolai társaság, hanem latin nyelvű református magyar köztársaság, a magyar élet földjén, szokásai és életmódja közt.

III. Tanítómesterek a sárospataki iskolában.

A feladat nehézségei. A tanítómesterek működése források hiánya miatt nem illeszthető be az iskola szerves történetébe.

Tanítómesterek: 1. Siklósi Mihály. 2. Kopácsi István. 3. Thuri Pál. 4. Czeglédi Ferenc. 5. Szikszai Fabricius Balázs. 6. Beregszászi L. Péter. 7. Paksi Cormaeus Mihály. 8. Kassai Császár György. 9. Szegedi Dégi Pál. 10. Thoraconymus Mátyás. 11. Pilcius Gáspár. 12. Fegyverneki Izsák. 13. Károlyi András. 14. Krakкаи Demeter. 15. Váczi Gergely. 16. Debreceni M. Boldizsár. 17. Ujfalvi Katona Imre. 18. Kézdivásárhelyi Mózes. 19. Vásárhelyi János. 20. Kecskeméti Elek János. 21. Szepsi Lányi Mihály. 22. Szikszai Siderius István. 23. Szepsi Korotz György. 24. Lövei György. 25. Szenczi Boros János. 26. Filefalvi Filiczki János. 27. Muraközi Dus Márton.

Tanítómesterek a sárospataki iskolában.

Ha valamikor megírható lesz a sárospataki iskola e korszakbeli szerves története, nem lesz a történet összefüggő egészéből kiszakított felsorolása a tanítómestereknek. Történeti helyük, súlyuk, szerepük, végzett munkájuk és jelentőségük szerint illeszkednek be majd az összefüggő szerves történetbe.

Mivel ilyen történet megírása az adatok hiánya miatt ma még lehetetlen, legyen szabad csak a vázlatos felsorolásra szorítkoznunk a tanítómesterek ismertetésénél.

Képük megrajzolása azért is nehéz volna, mert a legtöbb rövid ideig működött. Szolgálatuk majdnem mindeniknél a külföldi akadémiák elvégzése után néhány évig tartott, a lelkeszi állás elnyeréséig. Theologiai és lelkeszi egyéniségük s irodalmi képük ismertebb, mint tanítómesteri személyiségük.

Tudományosságukról nagy, sőt a tanítványok határtalan elismeréssel nyilatkoznak. A közvéleményt fejezi ki Dudith András levele: Andreas Duditijs epistola ad Taddeum Haggeckum, medicum caesaerum data 12 januar 84 Breszla: „Patachium totum et vicinia illa fere ubique Helveticam confessionem sequitur. Est enim celebris schola Patachii, cui *virī doctī* solent praefici. Idem ad eundem epistola data 22. Martii 84: Reperies ibi scholam (Patachii), e qua solent adolescentes egregie docti in academias proficisci“. (Dézsy Lajos: Szenczi Molnár Albert Naplója stb. 109. l.) Hiányok a névsorban vannak. Újabb nevek fognak még felmerülni. A Szombathi kitűnő kezdése (Biogr. prof.) óta is mennyi név előkerült.

1. A főiskola tanítómestereire vonatkozólag a szilárd történeti talaj 1549-cel kezdődik, amikor Kopácsi István Patakra jön.

Előtte a kassai adat nyomán (l. Okmánytár. XVII. sz.) fel kell venni a sárospataki egyház lelkészéül és az iskola tanítójául a „magister Michael concionator“ néven említett egyént, aki teljes valószínűséggel Siklósi Mihály lehetett, akiről megbízhatónak látszó hagyomány tartja, hogy működött a Perényiek siklósi udvarában.¹ Más adat szerint Sátoraljaújhelyen is működött.² Pataki működése tarthatott 1549-ig, a Kopácsi István Patakra hozataláig. Patak környékén több Siklósi nevű van később, a XVI. században.

2. Idáig nincs semmi bizonyíték amellett, hogy Kopácsi 1549 előtt már Patakon működött volna. Hogy valamikor Siklóson tanítoskodott, okmányilag igazolt.³

Kopácsi István 1542-ben a wittenbergi egyetemen tanult. Ebből azonban az ő életkorára döntő következtetést levonni nem lehet. Kopácsit nem a humanista tudás érdekli. Képe és jelleme az evangéliumi szellemű reformátort mutatja. Atyai jószágú nevelő, aki fia gyanánt neveli Balsaráti Vitus

¹ Lampe—Ember: Hist. eccl. Ref. Hung. 664. l.

² Siklósi Mihály újhelyi működésére adat.: Félégyházi Tamás bibliafordításának előszava.

³ Téved Karácsonyi János, amikor a Szerdahelyi-féle adat alapján (l. Okmánytár. XIII. sz.) azt állítja, hogy 1543-ig Siklóson (Baranya-megyében) volt tanító — (Egyháztört. eml. a magyarorsz. hitúj. korából. I. 554. l.). Abban az okiratban a siklósi tanítóság éve nincs megjelölve.

Jánost, magával vive Erdődről Nagybányára, majd onnan Sárospatakra. Ez a nevelői jószág és buzgalom a XVI. századbeli sárospataki tanítómesterek egész sorát jellemzi. Mikor lépett vissza a tanítómesteri tiszttelétől, pontosan nem állapítható meg.

3. Thuri Pál sárospataki iskolaigazgatóságát igazolja a következő adat: Miskolci Csulyak János „Patakon az híres Thury Pál alatt 1560-dik esztendeig tanulván, ment az ujjhelyi mesterségre.¹ Thuri Pál ismert egyénisége a reformáció korának.

Mint a helvét szellemű reformáció híve fejtett ki élénk működést.² Ügyes verselő is volt.³ Thuri 1555 ápr. 13-án iratkozott be a wittenbergi bursa anyakönyvébe.⁴ És a bursa seniora lett 1556-ban Melius Péter előtt.⁵

1558—1560-ig vagy 1561-ig működött Patakon iskola-mesterként.

4. Zoványi Jenő szerint, ha a Thuri Pál működése Patakon 1560-ig tartott, akkor lehetséges, hogy egy évig a sárospataki tanárként szintén említett Czeglédi Ferenc töltötte volna be ezt a hivatalt.⁶ Ellenben Szombathi János úgy véli, ha őt sárospataki iskolamesternek fel kell venni, nyomban Kopácsi István után következett volna. Szombathi Czeglédire vonatkozólag a következőket írja: „1557-ben visszatére Magyarországra, amit onnan lehet következtetni, hogy a wittenbergi szénior-ságban Eszéki István lett az utóda azon évben. Honába jötte után mi hivatalt vitt először, nem tudom megmondani. De ha igaz, amit Bod Péter mond, hogy tudniillik Czeglédi valamikor pataki tanár volt, gyanítani lehet, hogy mindjárt 1557 körül

¹ L. „Néhaj Tiszteletes Bod Péter Magyar Áthénás nevű könyvének *Toldalékja*, mellyel midőn különös kir. engedelem mellett N. Győri Ref. Prédikátor *Szerencsi Nagy István* illendő Bővítéssel 2-szor ki akart volna, betsületes Levéllel mások közt e végre meg kerestetvén a köz haszonért öszveszedegettetett Keresztési József N. Váradon 1786. Eszt. Karátson havában“. 207—240. l. Idézve *Harsányi István*: Miskolczi Csulyak István élete és munkái. Theol. Szemle. 1926. 562. l.

² L. Zoványi Jenő: A reformáció Magyarországon 1565-ig. 413. l.

³ Tőle való a Kálvin Institutiójára írt, nagyon elterjedt distichon: Praeter apostolicas post Christi tempora chartas Huic peperere libro saecula nulla parem.

⁴ Thury Etele: Iskolatört. Adattár. II. k. 6. l.

⁵ U. o. 16. l.

⁶ Zoványi Jenő: A sárospataki iskola a XVI. században. Prot. Tanügyi Saemle. 1930. 174. l.

adatott tisztársul a már öreg Kopácsi Istvánhoz, hogy neki az iskolai gondok, fáradoalmak elviselésében könnyebbséget szerezne. (Szombathi Biogr. Prof. művének magyar fordítása. Sárospataki füzetek. 1864. 233. l.) Mi inkább Kopácsi István után tudjuk a működését beilleszteni.

5. Szikszai Fabricius Balázs 1562-től működik iskolaigazgatóként Patakon. Az ő élete eléggé ismert a Kassai Császár Györgynek felette, wittenbergi tanulótársai előtt tartott emlékbeszédéből (*Oratio de obitu et vita cl. et doctissimi viri... D. Basili Fabricii Szikszai, communis Pannoniae Juventutis praeceptoris, habita in coetu studiosorum Ungaricae nationis Vitebergae liberalibus artibus operam navantium et sui unici patroni, magistri et vitae morumque informatoris sanctissimi memoriam grata pietate recolentium*). Kemény munkával küzdötte fel magát a szikszói egyszerű házból (1530-ban született) a magyar tudós elmulhatatlan dicsőségéig. Két évig Bártfán a Stöckel Lénárd oldalán volt a tanítványával, majd a wittenbergi egyetemre irányította a kiváló tehetséget felismerő sajószentpéteri lelkész, Kakas György. 1562-ben még a wittenbergi bursán szenior (Thuri: Isk. tört. Adattár, II. 8), de már ez év folyamán Patakon tanít. Kiforrott tudós. Hallgatására Kassai Császár György szerint egész Magyarországról jöttek az ifjak és készültek az egyházi és világi pályákra. 1564—1566-ig Kolozsvárt volt iskolaigazgató, de onnan a Dávid Ferenc antitrinitarizmusa miatt visszajött Patakra.

1564—1566-ig nem tudjuk, ki tanít Patakon. Talán ide esik a Balsaráti Vítus János tanító működése, amely ellen csak az szól nyomatékosan, hogy Szikszai Fabricius Balázs erről nem tesz említést. Mindketten egyenlően tanultak voltak és Melanchthon közelebbi ismeretségével dicsekedtek. Szikszait Melanchthon valami nyelvi akadályozottsága miatt irányította a tanítómesteri működés felé, Balsarátinak Melanchthon (*cui unice carus erat*) alacsony termete miatt nem ajánlotta a lelkészi szószéki szolgálatot („*per statum humiliorem non posse tueri dignitatem ac reverentiam personae ecclesiasticae ex publico suggesto docentis*“.; Kassai Császár György beszédéből).

A korszakalkotó tevékenység erre a másodszori pataki működésére esik.

Tanítói szenvedélyén kívül, amely előadását megragadóvá tette, alkotó tudásának egy századon át eleven erőként ható gyümölcsét hagyta hátra szójegyzékében, amelyet 1906-ban Melich János adott ki (Szikszay Fabricius Balázs Latin-magyar szójegyzéke 1590-ből). Melich megállapította, hogy a humanismus paedagogiai elvét, azt t. i., hogy a latin nyelvi oktatásnál arra kell törekedni, hogy a tanuló „mindenről, ami körülötte van, szabatosan, választékosan tudjon latin nyelven beszélni,” (Melich i. m. 4. l.) magáévá tette, de teljesen a magyar viszonyokra alkalmazta. A magyar fiúknak a magyar viszonyok közt előforduló tárgyakat kell latinul megnevezni. Szótára azért magyar talajról fakadt. Többször megjelent (1590, 1592, 1593, 1597, 1602, 1619, 1636-ban). Használták német szöveggel és cseh szöveggel bővítve. Használták római kath. iskolákban erőteljes prot. kifejezéseit elhagyva. Megjelentek önálló művek, amelyekről kiderült, hogy a Szikszay szótára. 1641-ig hat e mű, amikor Comenius hatása szorítja háttérbe.

„Ilyen szótári műnek — fejezi be fenti fejtegetéseit Melich — mély nyomokat kellett hagynia nemcsak szótárirodalmunkban, hanem irodalmi nyelvünk kialakulásában, a különféle tudományok magyar műnyelvének fejlődésében is. Melich kifejezi, hogy osztja Kazinczy Ferenc és Szilágyi István ítéletét, akik szerint „Szikszai Fabricius Balázs díszje volt a pataki iskolának . . . a magyar tudományosságának.” (M. Akad. Ért. 1847. 332. lap.)

Ez a mű igazolja azt a mélységes hódolatot, amellyel adózott az emlékbeszédíró Kassai Császár György, („akit fiaként szeretett s aki atyjaként tisztelte”) a Szikszai Fabricius Balázs nagyírú tudományosságának. Szikszai Fabricius Balázs 46 éves korában halt meg Patakon ragályos betegségben.

6. Beregszászi Péter a Szikszai Fabricius Balázs mellett második mester (conrector, lector, collega) volt (1574—1576-ig). Az eddig ismert adatok szerint Beregszászi Péter töltötte be először ezt az állást. Lehet, hogy amint Zoványi Jenő véli, ennek az állásnak a szervezése már a Dobó-család műve. „Mig a királyi kamarának volt birtokában az uradalom, ez aligha törődött effélével.”¹ Beregszászi Péter 1575-ben a Balsaráti

¹ L. Zoványi Jenő: i. m. 175. l.

Vitus János halálára írt gyászkölteményét, mint „lector disciplinarum liberalium in schola Patachina” írja alá.¹ Eltávozott Patakról Nagyváradra a Károlyi Péter halálával megüresedett lelkészi állásra.

7. A Beregszászi Péter Váradra távozásával megüresedett lectori állásra Paksi Cormaeus Mihály került, aki a Szikszai Fabricius halála után a rectori állásra hivatott meg, hogy próbálja pótolni, amint Kassai Császár György írja,² azt a nagy veszteséget, mely az iskolát a Szikszai Fabricius Balázs halálával érte. Paksi Mihály pataki igazgatói állásáról 1579 elején ment lelkésznek Egerbe.

8. Viszont már a Paksi rectorrá előléptetése után utódja lett a lectorságban a Szikszai Fabricius Balázs kitűnő tanítványa, Kassai Császár György, aki 1576—77-ben a wittenbergi bursa seniora volt (Thury: Iskolatört. Adattár. II. 22. l.). Lectorsága tartott 1577—1579-ig. 1579-ben a Paksi Mihály eltávozásakor rector primarius lett és ezt a tiszteletet töltötte be 1585-ig, amikor sárospataki lelkésszé választották meg. Sárospataki lelkésként halt meg 1586-ban, amint Szilvásujfalvi A. Imre írja (Közli: Sárospataki Füzetek. 1864. 620. l.).

9. A Kassai Császár György utóda volt a lectorságban 1579-ben Szegedi Dégi Pál, aki a wittenbergi Bursa seniora volt 1578 aug. 13-ig. Szegedi Dégi Pállal kapcsolatban jegyzi fel Crusius Márton tübingai tanár (Germano-Graecia c. művében, különösebben görög és latin versei második könyvében 181. l.), hogy „1578 október havában Kassai Zsigmond Dávid, *Szegedi Pál* és Belleni Piso Fábián magyarok úgy kívánván, házamban előttük az Iliász első könyvének nagy részét értelmeztem. Pál engem fehér kendővel ajándékozott meg, melynek szögletein eperforma piros virág vala törökösén, minőket a törökök szögletre hajtva hordanak (sub angulo suspendunt). A város neve Patak, mely Bécstől körülbelül hatvan, Zsigmond hazájától, Kassától hét mértföldre van és nincs a török alatt. Van a *lauingeni*hez hasonló gimnáziuma.” (Idézve Sp. Füzetek. 1864. 412. l.) A lauingeni

¹ Szikszai Fabricius Balázs: Oratis de vita et morte Ionannis Viti Balsaratii c. művéhez csatolva.

² Oratio de vita et obito Basilii Fabricii Szikszai ... 7. l.

gimnáziumot 1559-ben Sturm János szervezte.¹ Szegedi Dégi Pál meghalt Patakon 1579-ben.

10. A Szegedi Dégi Pál halálával megüresedett lectori állást 1579-ben Thoraconymus Mátyás foglalta el, akinek helyét szellemű felfogása miatt távoznia kellett a késmárki, majd kassai igazgatói állásból. Élénk irodalmi működést fejtett ki. Rector lett Patakon 1585-ben, amikor Kassai Császár György a pataki lelkészi állást foglalta el. Innen eltávozott 1588. május után ismét Késmárkra rectornak. *Nem hanem meghalt! 1586.*

11. Lector lett a közvetlen felsővidéken helyét iránya miatt zaklatott Pilcius Gáspár. Zoványi Jenő pataki lectori működésének idejét 1585. szept. és 1586. szept. közötti évre állapította meg. (Prot. Tanügyi Szemle 1930. 219. l.)

12. Pilcius Gáspár utóda a lectorságban 1586-tól kezdve *Fegyverneki Izsák*, akiről megemlékezik a Miskolczi Csulyak István Diariuma. (129. l. „ubi tunc rectorem Thoraconymum, collegam Fegyverneki agebat.“ Prot. Egyháztört. Adattár XI.) Thoraconymus Mátyás Patakról 1588. máj után eltávozván, Fegyverneki Izsák lett a rektor, de korán meghalt. 1589. dec. 7-én.²

13. Károlyi András 1586. szeptember 23-án iratkozott be a heidelbergi egyetemre (Sárospataki Füzetek 1862. 559. l.) és Fegyverneki Izsák rectorrá előlépése után lett Patakon lector, majd Fegyverneki halála után 1589–1592-ig rector.

14. Károlyi András után a lectori tisztet elfoglalta Krakai Demeter 1590–1593. (1587. aug. 3-án iratkozott be a wittenbergi coetusba. Thury Etele: Iskolatört. Adattár. II. 25. l.)

1593 után, amikor eltávozott Patakról Károlyi András és Decsi Csimor Jánost pártfogói Marosvásárhelyen vissza-

¹ L. Finácz Ernő: A renaissance-kori nevelés története. 233. l. Finácz idézi Sturmót: „Et quamquam nostrae Argentorati scholae iisdem sunt coaedificatae praeceptorum fundamentis: imo haec Lavina-gana ex istis derivata sunt...“ Lauingen kis bajor hely, c. 4000 lakossal.

² A kolozsvári ref. gimn. könyvtárában van feljegyezve: „Clarissimus eximiae orthodoxae veritatis et sanae theologiae cognitionae vir parique inculcatae vitae laude praestantissimus Isaacus Fegyvernekinus cujus nomen sit in benedictione, Rector scholae Patachiensis diligentissimus, praeceptorque meus alterius parentis loco semper habitus, post sanctissimos suos labores exanthlatus morbo colico correptus, ex hac miseriarum valle in celestem illam Academiam placide migravit, die 7 decembris sub vesperum, hora circiter 6. Anno salutis 1589.“ Eötvös Lajos: Fegyverneki Izsák sárospataki tanár emlékezete. Sárospataki Füzetek. 1869. 130.

tartották („Nem sokára azután, mondja Decsi Csimor János, midőn fényes feltételekkel a pataki gimn. igazgatására meghívtak, bizony akaratom ellenére tartottak vissza pártfogóim“). (Idézve Koncz: A marosvásárhelyi kollégium tört. 19. l.) Krakkai Demeter lett a rektor 1593—1598-ig.

1597-ben neki ajánlja Szilvásújfalvi A. Imre Szikszai Fabricius Balázs *Nomenclaturájának* 1597-iki kiadását, *Clarissimo viro atque pietate et doctrina praestantissimo, illustri scholae Sáros-Patakinæ Rectori, Demetrio Kraccovio Transylvano* (Kiadva ez az Előszó Melich János Szikszai Fabricius Balázs Latin—magyar szójegyzéke 1590-ből c. művében. 103—105. l.) Krakkai Demeter meghalt Patakon 1598 dec. 14-én (Miskolczy Csulyak István *Diariuma. Prot. Egyháztört. Adattár. XI. 128. l.*) Utóda lett a rektorságban Ujfalvi Katona Imre.

15. Krakkai lectorsága után a lector Váczi Gergely lett, aki még 1593 ápr. 7-én iratkozott be Heidelbergbe (Sárospataki Füzetek. 1862. 560. l.) 1597-ben Váczi a pataki lectorság után Sátoraljaújhelyi rector lett. (Egyháztört. Adattár. XI. 128. l.)

16. Váczi Gergely távozásával megüresedvén a lectori állás, a kitűnő érzékő pataki pastor primarius, Tolnai Fabricius Tamás Szenczi Molnár Albertet igyekezett erre az állásra megnyerni. (Meghívó levelét l. Dézsi Lajos: Szenczi Molnár Albert naplója, levelezése és irományai. 105. l. L. ezenkívül u. o. 102. lapon a Nagytállyai István levelét, amelyben írja: „megértheti Kegyelmed az Tamás (Tolnai Fabricius Tamás) uram leveléből, mint forgattam legyen az Kegyelmed dolgát ez mostani utamban, mely ha Kegyelmednek tetszik, úgy vagyon, hogy az munka nagy, de mindazonáltal tisztességes és következendő dolgaidnak előmenetelére igen hasznos leszen, ha Kegyelmed felveszi ezt a munkát, az pataki collegaságot, mely nemcsak mostan, de még annakelőtte is tisztességes hivatal volt. Azért az Kegyelmedre hagyom, ha akarja Kegyelmednek, mihelyt ír Kegyelmed, mindjárt kész költséggel értetik kegyelmedet mind könyvek szerzésére és utaidnak véghezvitelére; ennél én jobb állapotot soha nem remélek jövődében, ha Magyarországnak szegény, nyomorult állapotjában akar velünk Kegyelmed túrni.“) Szenczi Molnár Albert Patakra jövelete elmaradt, de talán van része a pataki tanítómesterré való meghívásnak abban, hogy a

tanítómester feladatairól és a munka nehézségéről eszmecserét folytatva, Molnár Albert Latin—magyar szótára kiadásával sietett a magyarországi tanulók s még jobban a diktálást nem bíró tanítók segítségére.

A lectori állást Patakon 1598-ban Debreceni Molnár Boldizsár nyerte el, aki előbb gönci rektor volt. Patakra jöve tanította a Krell logikáját, a Cicero pro Milone beszédét és Theokritos költeményeit. (Egyháztört. Adattár. XI. 128. l.) Itt működött 1601-ig.

17. Krakкаи után a rector Ujfalvi Katona Imre lett 1598 dec. 14-től. Pareus írja róla: „1599-ben hazatérvén, a pataki iskola igazgatói hivatalát néhány éven át áldásteljesen viselte“. (Idézve Sárospataki Füzetek. 1864. 622. l.) Szép tehetségű és képzettségű egyén volt. Pataki (négy évi) működése után Rákóczy Zsigmond udvari papja, majd szepsii lelkész lett.

18. Kézdivásárhelyi Mózes 1601 aug. 14-én már mint pataki igazgató ír Pareusnak („Vásárhelyi Mózes úrtól, a Magyarországon levő sárospataki iskolaigazgatójától Pareus Dávidnak 1601 aug. 14-én feltett kérdése“. L. Sárospataki Füzetek. 1864. 691. l.) Meghalt Patakon 1608-ban jul. 17-én. Haláláról megemlékezik Miskolczi Pásztor István levele is Szeneci Molnár Alberthez: „Rector Patachinus Moses Vasárhelyi diem suum pridem obiit, nullus illi suffectus est“.

19. Vásárhelyi János Wittenbergbe beiratkozott már 1591 szept. 10-én. (Thury Etele: Isk. tört. adattár. II. 27.) Ott van a wittenbergi egyetemről helvét irányba miatt kitiltottak közt. (l. Sárospataki Füzetek, 1864. 688. l.) Sárospatakon működött a Csécsi-féle Registr. Historicum szerint 1606-tól. Szombathi szerint 1603 vagy 1604-ben Ujfalvi Katona Imre után következett. A Csécsy-féle Reg. Hist. azt is mondja, hogy: „Illyrikus János a sárospataki iskolában volt szénior, Vásárhelyi János és Kecskeméti János rektorságok alatt“.

20. Kecskeméti Elek János talán 1608-tól rector Patakon wittenbergi és heidelbergi diákoskodás után. 1609-től pataki lelkész. Az iskola gondja iskolamesteri munkásságának megszűnte után is foglalkoztatta lelkét. (l. Dániel próféta könyvének magyarázata c. művének fejtegetéseit a scholai oktatás szükségességéről, a nyelvtanulás fontosságáról, a deáki tudomány gyönyörűségéről stb.)

21. Szepsi Láni Mihály Wittenbergbe beiratkozott 1607-ben (Isk. Adattár. II. 29. l. Michael L. Szepsinus), Marburgba ment 1608. február 23-án (Szenci M. Albert: Naplója stb. 27. l.) Sárospatakon szolgál 1610. körül. Nagy hálával emlíkszik meg róla Geleji Katona István „Praeconium Evangelicum“ c. műve előszavában.¹ Már Göncön lelkész 1612. nov. 17-én. (M. Prot. Egyházt, Adattár. XIII. 14. l.)

22. Szikszai Siderius István Heidelbergben tanul 1609. május 24. (Sárospataki Füzetek. 1862. 562. l.) Patakon tanító-mester 1612. körül. Csanaki Máté említi a testvére felett tartott halotti beszédében.² 1621. szeptember 12-én meggyászói lelkész (M. Prot. Egyháztört. Adattár, XIII. k. 129. l.).

23. Szepsi Korocz György tanul Marburgban, 1608. (l. Szenci Molnár Albert naplója. 47. l.) Heidelbergben (1611. márc. 21. l. Sárospataki Füzetek. 1862. 662. l.) Patakon tanár 1613, 1614. körül.

24. Lövei György Heidelbergben tanul (1613. márc. 26. Georgius Pellionis Lövei, l. Sp. Füzetek. 1864. 562 l.). Patakon lector 1615—1617. körül. Mádon lelkész 1620-ban. (Prot. Egyházt. Adattár. 1929. 128. l.)

25. Szenczi Boros János Heidelbergbe beiratkozik 1614. ápr. 23-án. (L. Sp. Füzetek. 1862. 562. l.) A tanulói társaság 1615-ben kéri Patakra jövetelének engedélyezését a kassai tanácstól. (Tört. Tár. 341—342.) Patakon rector 1616. körül. Aszalós Mihály neki ajánlja Calathus strenarum c. művének üdvözlő versét: Clarissimo maximae eruditionis, pietatis viro,

¹ „Legnagyobb hálával, amelyet képes vagyok elmém-mel felfogni, Isten iránt vagyok, hogy engemet tudományos pályára rendelt, melynek elemeibe a monoki iskolában Jónás édes testvéremnek s egyszersmind nevelőmnnek munkássága által vezetettvén be, ezután a kevéssel hiresebb szántói, gönci, újhelyi és végre a mindennek közt leghíresebb pataki iskolában, melyeket mintegy lépcsőként haladva egymás után s bizonyos időközök után láttam és laktam, örök emlékü tisztelendő tanítóimnak Budaeus Jánosnak Szántón, Szepsi Korotz Györgynek Göncön, Beszerményi Péternek Újhelyben, Szepsi Láni Mihálynak, Szikszói Siderius Istvánnak és a már említett Korotz Györgynek Patakon, hűséges gondjok és szorgalmok által a szabad tudományok középszerű ismeretével.“ Idézett mű 402. vol. fol.

² Csanaki Máté halotti beszédéből: „... Én mintegy Siderius István, Lövey György, Szenci János igen kegyes s nagytudományú férfiaknak és ama szerénység, humanitás példányképeinek, Filiczki Jánosnak lábánál neveltetem és tanítottam, akik mindnyájan, ez utóbbit kivéve, (fájdalom) igen korán kivágtak a kegyetlen sors kaszája által.“ Controvers. Logic. stb. 594. l.

Joanni B. Szenczi rectori academiae patakianae primario domino ac studiorum meorum duci felicissimo. Ebben a versben szól Aszalós Mihály a pataki iskoláról, mint akadémiáról:

„Salve, stella, juberque litterati
Refulgens olei, Patachianae
Virescens Academiae, corona,
Szenczi!...”

És Csanaki Máté nyilatkozata is erre az időre vonatkozik. Patakról ezt mondja: Quin ocellum illum Ungariae, literarum regni nostri theatrum et decus, universitatem Patachinam, extemplo petis.“ 1620-ban Szenczi gönci lelkész (M. Prot. Egyházt. Adattár. 1929. 14. 1.)

26. Filefalvi Filiczki János hosszú ideig tanul külföldön, Heidelbergben van 1611-ben. (Sárospataki füzetek. 1862. 562. 1.) Első rector lesz Szenczi Boros János után. Talán 1617—1622-ig működik Patakon. Költői tehetségű verselő. Az ő rectorisége alatt szedték rendbe a törvényeket. 1622-ben pestisben halt meg.

27. Muraközi Dus Márton Marburgban tanul, majd Heidelbergben. (1618. ápr. 7. Sp. Füzetek 1862. 526. 1.) 1622-ben Filiczki János mellett társrektor. Ez évben haltak meg mindketten pestisben. A zempléni egyházmegye jegyzőkönyve írja: „És mikor 1622-ben az sűrű pestis grassált, az mesterek az pataki scholából úgy kihálnak, hogy egy sem marada.“

IV. Seniorok.

A tanítómesterek mellett a seniorok töltötték be nagy szerepet az iskola életében. A pataki iskolában, ahová Szikszai Fabricius Balázs életműve fűződik, különösen jelentékenynek kellett lenni a seniori állásnak. A wittenbergi bursa élén álló Szikszai Fabricius Balázs szerepet vitt abban, hogy az ő társaságuk ne csak anyagi kérdésekkel foglalkozzék, hanem tanulmányi ügyekkel is. Az iskolai társaság azért, mint testület minden ügyet felelőssége körébe vont. Patakon is már annál a nagy változásnál, amely a Perényi Gábor halálával bekövetkezett, az iskolai társaságnak kellett előállni és vinni az iskola anyagi ügyei rendezésének ügyét és

hordozni a felelősséget az iskola egész életének zavartalan menetéről. Ebbe a munkába kapcsolódik be az ifjúsági senior feladata és tevékenysége.

Az Okmánytárban XXXV. sz. alatt adjuk a seniorok névsorát. Ez a névsor sajnálatosan későn kezdődik.

V. A tanulók.

A sárospataki tanulók életéről e korból az adatok hiánya miatt csak általános kép nyújtható. Ez a kép az iskolai törvények nyomán alakul főleg ki bennünk. Késői időből van meg a tanulók névsorának összeállítása is. Az 1615-ik évtől kezdve a Csécsi János buzgalmából (I. Okmánytár. XXXVI. sz. *Catalogus studiosorum illustris scholae S. patakinae ab anno 1615.*). A debreceni tanulók névsora 1588-tól kezdődik s már 1908-ban megjelent az Iskolatörténeti Adattár II. kötetében. Nem ismeretes így a tanulók száma sem. Arra is csak a későbbi időből van adat, hogy a tanulás milyen költséges.

Nincs adat arra sem, hogy fordultak-e elő olyan összeütközések a diákok és a városiak között, mint 1618-ban. A törvények erős tilalma arra enged következtetni. Hiszen a keresztúri „diákok is két ízben kirohantak az iskolából és utoljára vért ontottak, egy kerülőt megvagdaltak“ (I. Adal. Zemplénn. tört. IX. 330. l.). S Békefi már a Mátyás király halála után beállt zavarok idejéből közli, hogy a székesfehérvári diákok kirohantak, mivel „harcias magyar természet lakott bennök“.¹ Váczi Gergely ellen is összeesküdtek az újhelyi diákok és követelve Tiheméri Máté első lelkésztől a Váczi eltávolítását, ott hagyták az iskolát.² Nem ismerünk olyan konkrét vonásokat sem a tanulók életéből, mint aminőt Kontz József közöl a marosvásárhelyi kollégium történetében, hogy egy diák „pályinkába fult“.³ Apró csíntevések se említetnek, mint a nagytoronyi diákokról, hogy a szőlőt és a gyümölcsöt bántják, amit megtiltanak az illetékesek

¹ Békefi Remig: A népoktatás története Magyarországon 1540-ig. 163. l.

² Prot. Egyháztört. Adattár. XI. 128. l.

³ Kontz József: A marosvásárhelyi ev. ref. Kollegium tört. 55. l.

azzal, hogy „emberséggel egyenek benne és semmit el ne vigyenek közben”.¹ Gazdálkodásukkal bizonyára sok érdekes dolog függött össze. Szathmári Király György más korszakra közli róluk, hogy a „deákok is gyakorta forogtak a malom körül”.² A következő korok mindezekről bő adatokat fognak nyújtani.

VI. Könyvtár.

Az iskolának bizonyára nem sokára a megalakulása után volt könyvtára. Azonban erről semmi adat nincs. Az 1621-iki törvény se illeszti be a könyvtárnok tisztét a többi iskolai tisztség közé. De rövidesen 1621 után készült egy szabályzat, amely rövid pontokban összefoglalta a könyvtárnok kötelességeit. A könyvtárnok kötelessége a könyvek hűséges megóvása a penésztől, a szennytől és elveszéstől. Meghatározott időben a könyvet az igénylőknek minden nehézség nélkül ki kell adnia. A könyvek visszaadásának kiszabott ideje van. De a könyvet még lehet magánál tartani a kölcsönzőnek, ha azt más nem kéri. Kéziratok semmiféle biztosíték mellett nem vihetők ki az iskola falai közül. Idegenek, bárminő állásúak, vagy rangúak legyenek is, csak a rektorok és szeniorok engedélyével vihetnek ki könyvet.

Az idegen zálogot tartozik a könyvért letenni.

A rövid szabályzat a könyvtárkezelés alapvető elemeit erőteljesen összefoglalta. Lehet, hogy a könyveket e szabályzat alapján gondosan meg is őrizték.

Az okmánytár közül egy könyvtárkatalogust.

A könyvekre vonatkozólag ma már éppen e katalogusban levő könyvjelzés szakszerűségének hiánya miatt régi buzgó könyvtárnokaink hasztalanul végeztek tanulmányokat. Ezek a könyvek azt adják tudtul, hogy mely könyvek állottak általában ekkor tanítómestereknek és tanulóknak rendelkezésül. Később egyes könyvek történetét lehet kísérni. A könyvtár rendezése 1621 után rövidesen szükségessé vált.

¹ Adal. Zemplénm. tört. VII. 345. l.

² Hist. scholac Sárospatak a spect. Georg. Király de Szathmár... 263. l.

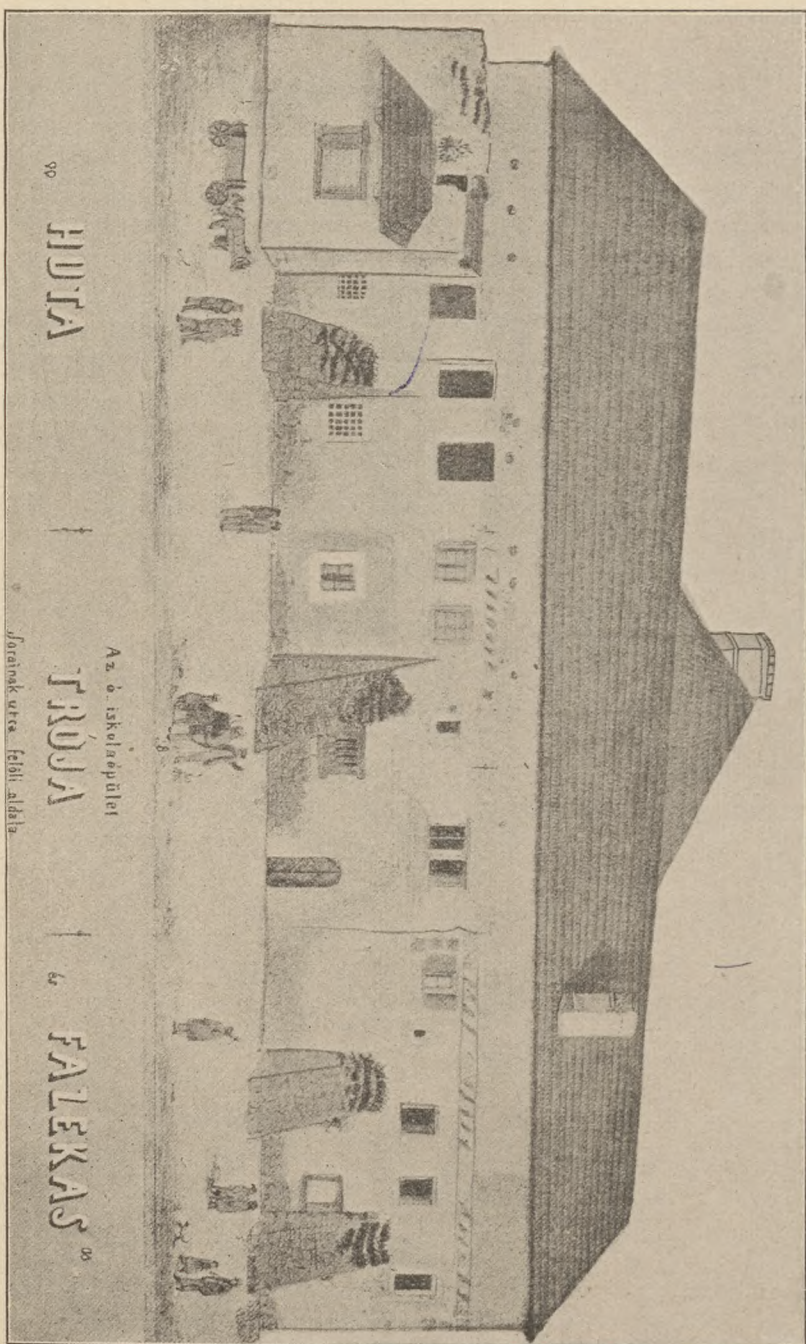
VII. Az iskola épületeiről.

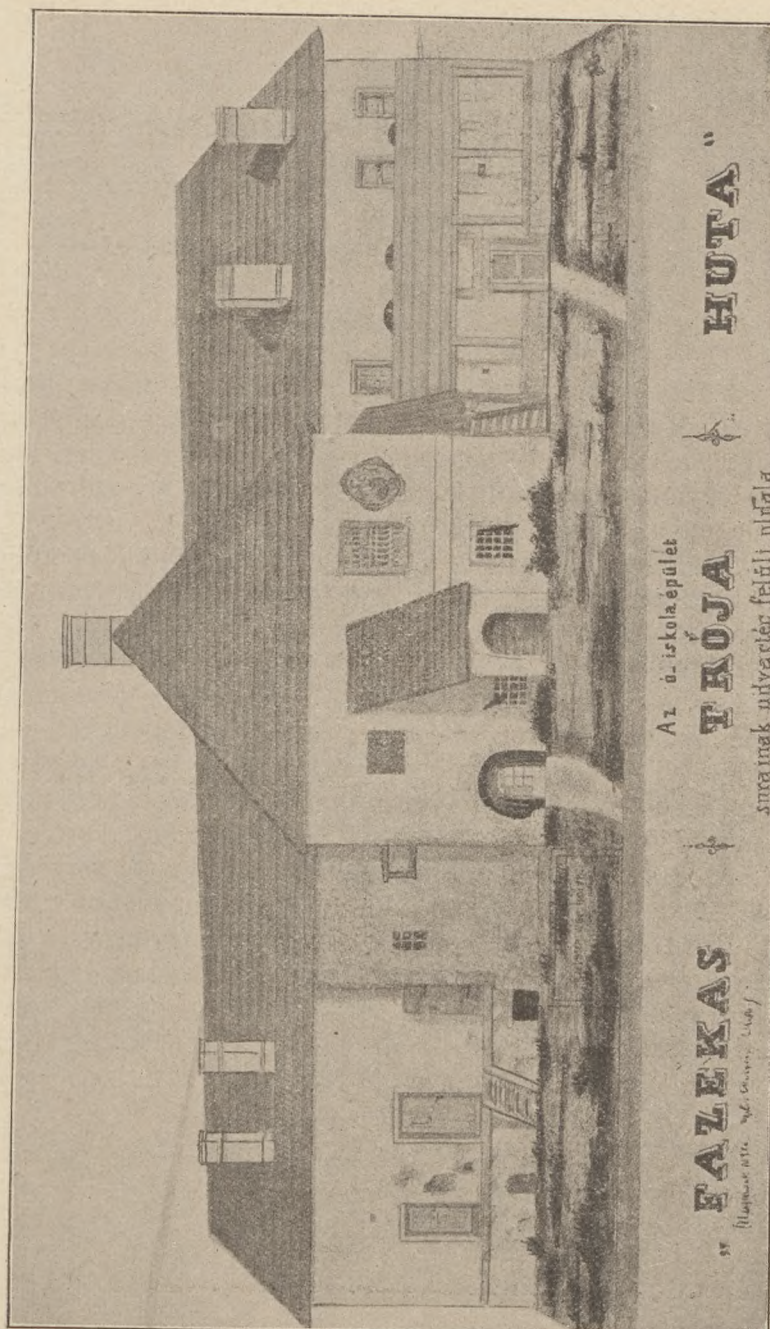
Előttünk valószínű, hogy a sárospataki iskola a középkorvégi kath. városi iskolából alakult ki annak megfelelőleg, hogy lassanként Perényi Péter a reformáció határozott híve lett és nem állított akadályt az evangéliumi szellemű tanító működése elé. Láttuk, hogy ezt az átalakulást nem lehetett kísérni. Kopácsi István 1549-ben reformált gyülekezetet talált, a lelkeszi és iskolamesteri munkát folytatta.

Az egri jegyzék (Okmánytár. XXIV. sz.) világosan megmondja, hogy Perényi Gábor a ferencrendi apácák kolostorát nem romboltatta le, hanem azt a lutheránusok iskolájává alakította át. (Hogy ez a zárda hol állt, lásd Bevezetés 11. l.) Ha igaz volna az, amelyre eddig bizonyíték nincs, hogy ezt a fundust Balsaráti Vitus János eszközölte volna ki Perényi Gábortól az iskola számára, akkor csak 1560 táján jöhetett ide az evangéliumi szellemű iskola.

Ezt az épületet 1566-ban a tatárok, akik Tokajtól Kassáig és Beregszászig az egész vidéket felperzselték, feldúlták. Dobó Ferenc azonban újra felépíttette az iskolai épületet és egy újabb résszel toldotta meg. Ennek az ó iskolai épületnek a részeit Huta, Trója és Fazekas névvel nevezték. A Dobó Ferenc által épített új rész viselte a Fazekas-sor nevet. E korszak végére az iskolai épület megújításra szorult. E tekintetben is áldásos változást jelent a Rákóczy-kor eljövetele.

VIII. Képeink.

Képeink.

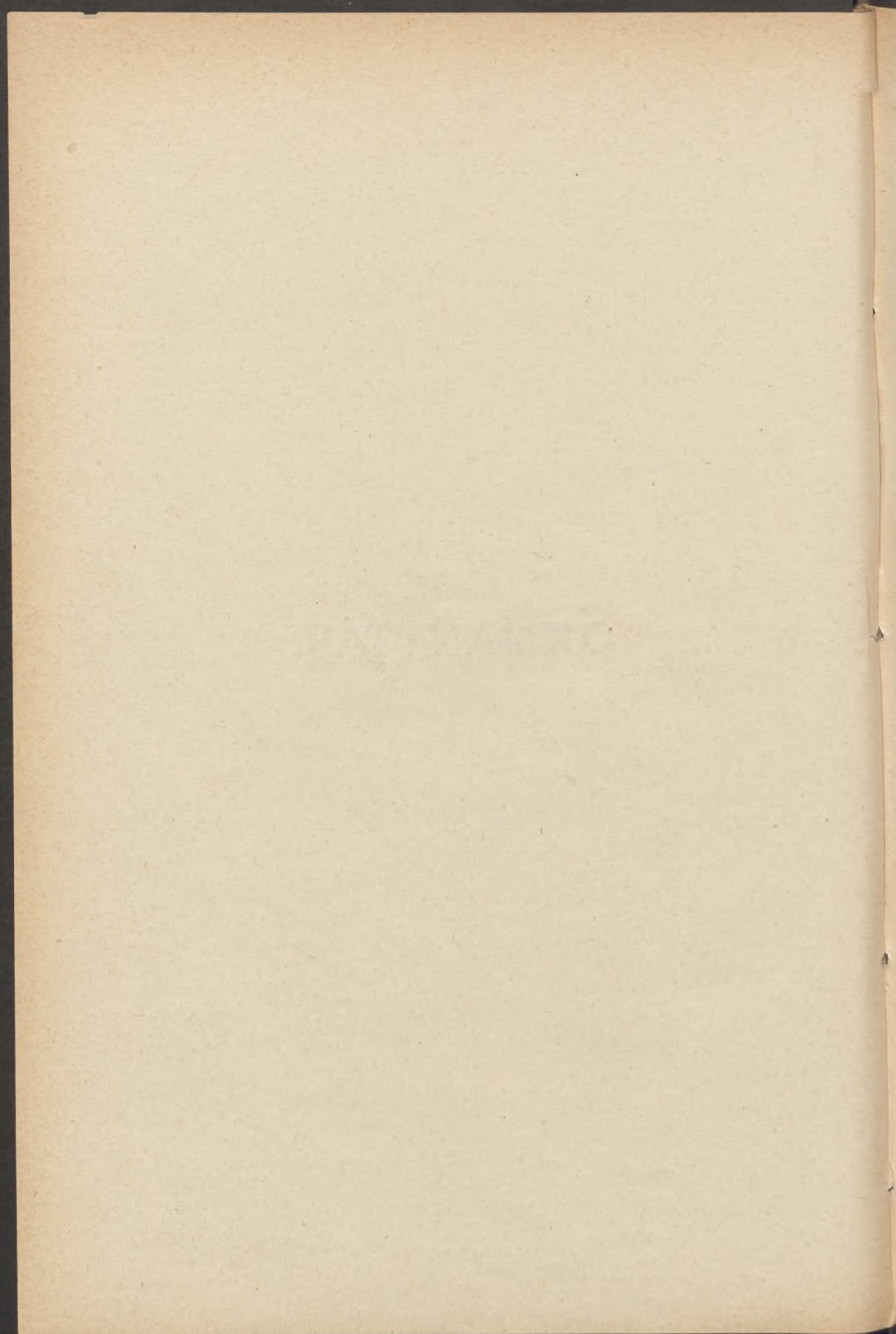
A fenti képek közül az I. (l. 88. l.) a sárospataki iskola épületeiről fennmaradt legrégibb kép. Mutatja a kollégium épületét a Dobó Ferenc idejéből (1566 után). Az I. az utca (ma Kossuth-utca) felőli oldalról, a II. (89. l.) belülről, az iskola udvar felőli oldalról.

A III. kép a főiskola máig ismert legrégibb pecsétjét mutatja 1613 felirással s rajta az iskola máig ismert legrégibb címerével. A címeren repülő angyal van. Nyilván a János Jelen. könyve XIV:6, 7. v.-nek megfelelőleg. Az angyal a föld összes népeinek harsonával adja tudtul az örökkévaló evangéliumot. Az angyal másik kezében fénykévét tart. Szórja a világosságot. A címer azt jelképezi, hogy a sárospataki iskola a mennyei evangélium és az emberi világosság, az evangéliumi hit és a humanizmus iskolája.

Ez a címer megmaradt annak a levélnek a pecsétjén, amelyet az iskolai társaság intézett Kassa város tanácsához 1615-ben a Szenczi Boros János meghívása ügyében (l. Okmánytár XXXIII.). A Kassán őrzött eredeti okmány pecsétjéről a címer képét kérésre Gönczy Gábor, jelenleg kassai ref. lelkész készítette el.

IX.

OKMÁNYTÁR.

I. SZÁM.

Patak 1201-iki kiváltságleveléből.

„Emericus, Dei gratia, Hungariae, Dalmatiae . . . rex . . . hospites de Potok, apud Ecclesiam S. Nicolai commorantes, definitae libertatis privilegio gaudere concessimus, statuentes, ut secundum suae gentis consuetudinem, ab electo inter se Praeposito iudicentur . . .“

Megjelent Fejér Gy.: Codex dipl. V. k. I. R. 181. l.

II. SZÁM.

IX. Bonifác pápa 1399-ben a János esztergomi érsek és István egri püspök közt kitört vitában úgy dönt, hogy a leleszi konvent, a nagypataki és újhelyi egyházak továbbra is kivételnek az egri püspök joghatósága alól.

„Quam controversiam Bonifacius sic decedit: „ut monasterium S. Crucis de Lelesz et parochiales Ecclesiae de Nagy Patak ac de Ujhely, nullum alium, praeter Archi- Eppum, tamquam immediatum superiorem, recognoscere, et eidem a nulli alteri obedientiam ac reverentiam debitam exhibere ac ad Synodum ejusdem Archi Eppi, quoties illa celebrari contingeret, accedere et pro procurationibus Legatorum ac provisionibus Nunciorum sedis Apostolicae persolvendis et aliis oneribus supportandis contributionem debitam facere debeant Dat. Romae epud S. Petrum Calendis Maji, Pontificatus Anno 2. Christi 1400.“

Közölve: Adalékok Zemplénm. Tört. IX. k. 186. l.

III. SZÁM.

Zsigmond 1429-ben Patakot a szabadkirályi városok sorába emeli.

„Nos Sigismundus, dei gratia Romanorum rex semper Augustus ac Hungariae, Bohemia . . . rex . . . civitatem nostram N. Patak in Coetum et Numerum aliarum Liberarum Civitatum Nostrarum in Regno Nostro Hungariae . . . gratiose duximus . . .“

Közölve: Adalékok Zemplénnvármegye történetéhez.
XIV. k. 236. l.

IV. SZÁM.

Kassa, 1521 okt. 28.

Ráfáel fia János, potaki tanuló zárlat alá vetette Gabriella asszony házát és javait, melyeket ez Gresl Andrásnak hagyott.

Közölte Békefi Remig: A népoktatás története Magyarországon 1540-ig. 407. l.

V. SZÁM.

Sárospatak, 1526 Szent Margit ünnepén.

Pálóczy Antal Zemplén vármegye főispánja kegyúri jogánál fogva a sárospataki plébániát Ráskai Mihály csanádi prépostnak adományozza.

Az eredeti okmány a leleszi konvent levéltárában.
Act. No 3. A. 1526.

Hiteles másolata megvan a sárospataki ref. főiskola levéltárában.

VI. SZÁM.

Sárospatak, 1528 június 12.

Serédi Gáspár sárospataki plébános (így) értesíti Nádasdy Tamást, hogy ígéretének eleget téve, Sárospatakot bevette; kéri, hogy neki, ki már nem a plébániát, hanem a várost és várat kezében tartja, szerezze meg a sárospataki plébániát.

Közölte Bunyitay Vince: Egyháztört. Emlékek a magyarországi hitújítás korából. I. 386—387. l.

VII. SZÁM.

Buda, 1528. június 15.

Nádasdy Tamás azért, hogy kérésére a király Serédi Gáspárnak a sárospataki plébániát megadta, megígéri, hogy ezt a kegyét a felségnek Serédyvel együtt meg fogja szolgálni.

Közölte Bunyitay Vince: E. E. I. k. 388. l.

VIII. SZÁM.

Bécs, 1532 aug. 19,

Vitturi Jánosnak feleségéhez Velencébe írt tudósítása, amely szerint Perényi Péter 1531-ben fényes kísérettel Lorettóban járt és a doge ünnepélyesen fogadta.

Közölve: Egyháztört. Eml. a magyarorsz. hitújítás korából. II. k. 210. l.

IX. SZÁM.

Bécs, 1537 jan. 17.

Ferdinánd király, tekintetbe véve Perényi Péter erdélyi vajda hosszú időn át tanúsított hűségét, Gábor nevű fiának adományozza a Macedonai László halálával megüresedett váradi püspökséget, egyszersmind arról biztosítja, hogyha élében a fia meghalna, azt az általa ajánlottak fogja adományozni.

Közölte Bunyitay Vince: Egyháztörténelmi emlékek a magyarországi hitújítás korából. III. k. 122.

X. SZÁM.

Prága, 1537 márc. 28.

Ferdinánd kinevezi Perényi Ferencet egri püspökké.

Kiadva: Egyháztörténelmi emlékek a magyarországi hitújítás korából. III. k. 149, 150. l.

XI. SZÁM.

Az 1539-ik évből.

Sárospatakon a „schola reformata” említése.

„Quomodo ipse (Petrus Perényi) pro certis et perarduis suis necessitatibus totalem et integram curiam constituentem sessiones in comitatu Zempleniensi oppido S. Patak in vicinitate *Schole reformatae* ab oriente, septentrione et meridie via publica distinguentem . . . egregio ac nobili Balthasaro Balogh et consorti magnificae Clare Kornis; heredibus et posteritatibus utriusque sexus universis in et pro florénis plus quam quinque millibus, quos predictus spectabilis magnificus comes Petrus Perényi a predictae domine Clare Kornis genitore, Gasparo videlicet Kornis levaverat et perceperat . . . dedisset, vendidisset et contulisset, imo dedit, vendidit et contulit nostri in presentia . . . Anno Domini Millesimo quingentesimo nono”.

Megvan a jászói konvent 1761 aug. 18-iki átíratának egy szerű másolatából a sárospataki főiskolai levéltárban két példányban. (I. 28. és XII. 3609. szám alatt.)

Közölte Békefi Remig: A népoktatás története Magyarországon 1540-ig. 150 l.

XII. SZÁM.

Bécs Újhely, 1540 szept. 14.

Ferdinánd királynak nyílt levele, melyben a váci püspöki megye lakosainak tudtára adja, hogy Perényi Miklóst váci püspökké nevezte ki.

Közölte Bunyitay Vince: Egyháztörténelmi emlékek a magyarországi hitújítás korából. III. k. 488 l.

XIII. SZÁM.

Kopácsi István siklósi tanító.

„Ego Mattheus Zerdaheli fateor et recognosco nobilem dominum Stephanum Zentgerginum in eodem oppido Zentgergh oriundum fuisse, qui enutritus ab egregio quondam Michaelae Vas de Karol Suclosii eius loci praefecto, ibidem literis etiam ludimoderatore reverendo domino Stephano Kopachi, nunc. in Patak verbi dei ministro . . .“

Cassoviae. 2 Julii, anno domini 1561.

Közölve Kassa város levéltárából. Tört. tár. 1900 475. l.

XIV. SZÁM.

Bártfa. 1540 jul. 23.

Stöckel Lénárt levele Révay Ferenchez. Tudósítja, hogy Dévay Mátyás az úrvacsoráról táplált eltérő nézete miatt kénytelen volt távozni Perényi Péter udvarából.

Kiadta Frankl Vilmos: Révay F. fiainak iskoláztatása. 23. l.

XV. SZÁM.

Kapy Miklós levele Lőcséről bátyjához Kapy Andráshoz iskolatigyben.

Szolgálatomat ajánlom kegyelmednek mint szerelmes Uramnak, Bátyámnak, kívánok az Úr Istentől Kegyelmednek minden lelki testi jókat megadatni. Magam állapotja felől azt irhatom Kegyelmednek, hogy az Ur Istennek neve ditsírtessik, mindaz óta fogva, mióta Kegyelmetek innen elment, egissigben voltam, mely jó egíssíget kívánnik az Ur Istentől Kegyelmed felől hallanom. Az mi az eskola dolgát illeti, Kegyelmednek egyebet nem tudok mit felőle írni, hanem az mi állapotban akkor volt, mostan is abban vagyom, még ez ideig se mesternek senkinek oda fel nem irtak, hogy aláüjjön. Édes Bátyám Uram, az több dolgok közt ez dolog felől is kellették Kegyelmedet megtalálnom, hogy Asszonyom ő Kegyelme írja, hogy ha rá gondolnám, hogy ha jobb vóna hogy Patakra küldene, minthogy itt mester nincs. Én bizony nem tudom, mert az mi az tanulást illeti, talán jobb vóna, de azért enyi ideig való fizetés mind hiában lenne anyibul, hogy valamit a nimet szóban kaptam is, mind elfelejtenim. Én rám pedig azt ő Kegyelmek ne hagyják, mert elhittem, hogy Kegyelmetek inkább megtudja gondolni, hogysem mint én az én tudatlan eszemmel; bizony pedig

ides Bátyám Uram én azt tartom, hogy jobb vóna ha Bártfára mennik, hacsak addig is míg ide mestert hoznának, de mindazáltal szabad Kegyelmetek vélem ides Bátyám Uram. Azon is Kírem Kegyelmedet, hogy Kegyelmed eniekem miltatlan atyjafiának és szolgájanak mikor irkezik levelet írjon és mikor alkalmatossága vagy on Kegyelmednek meg is látogasson, Kít ha Kemed megcselekszik Kegyelmednek megszolgálom ha Isten éltet. Kegyelmednek ides Bátyám uram, semmi egyebet új hirt nem tudok írni, hanem az Fizető mester maga jöve ide Lőcsére, ki azt beszilte az itt való polgároknak, hogy megvettik vóna a törökök Székes Fehérvárat. Immár nem tudom igazsi nemi. Isten Szent Fijáirt tartsa, iltesse Kegyelmedet nagy sok jó esztendeig.

Költ Lőcsén 6. napján Szent Mihál.

Kapi Miklós Kegyelmed
szolgája és atyafia Ke-
gyelmednek örömet
szolgál.

Közölte Révész Imre. Magyar Prot. Egyházi és Iro-
dalmi Figyelmező. 1872. 109—110. 1.

XVI. SZÁM.

1545 márc. 27.

Melanchthon levele Perényi Péterhez.

*Ajánlja Gyalui Torda Zsigmondot és arra buzdítja Perényit,
hogy „gondolni kell, hogy ne hiányozzanak a szemináriumok . . .“*

Közölve Egyházt. Emlékek a magyarországi hitúj.
korából. III. 416. és Ribini: Memorabilia : I. 64—66.

XVII. SZÁM.

*„Magister Michael concionator de Pathak“ — 1547 ben letilt
bizonyos házarat.*

*„1547. Magister Michael concionator de Pathak et Gallus
Zabo de eodem inhibuit praeium domus fl. L. (= 50) apud
Antonium Mezei et Andream Horváth die dominico ante Valentini.“*

Közölte Kassa város levéltárából ifj. Kemény Lajos.
Adal. Zemplénm. Tört. XV. k. 207. 1.

XVIII. SZÁM.

Perényi Péter és Hirschvogel Ágoston Concordantzen Altes und News Testaments c. műve.

Vorredt und eingang der Concordantzen Altes und News Testaments Durch Pereny Petri eins thails und nachvolgents durch Augustin Hirssvogel sampt mehr Figuren und Schriften erweitert und in druck pracht.

Im Anfang schuf Gott Himmel und Erde, Sonn und Mond, Grund und Wasser und allerlei Creatur auf Erden, das sich ein jedliches zu seines gleichen baret, auch Mann unnd Weib, den macht er unterthenig die andern Creatur alle unnd gab einem jeden sein gegenwurf, dem rechten auge das linck, der rechten Hande die linck, das je ein jegliches dem andern zu dienstbarkeit und fürderung des andern sein werck vollfiet und erkleret wie im von Gott geben were. Also hat auch Gott das alt und new Testament solchermass zusammen gefüget und geordnet, das zu gleicher weiss eines on das ander nit verstanden mag werden, als wenig als die recht hand on die linck sich mit seubern kann und sprechen ich darf dein nit oder mag dein geraten. Also hat auch Gott das Alte und new Testament figürlicher weiss gegen und ineinander geflochten, das keines on das anders nicht vollkommen sein mag, noch sol oder wil, recht wie die zwey cherubin auf dem gnaden-deckel der Lade des pundt Gottes. So hab auch ich mich nit den hochgelerten, sonder denen die eines geringen verstandts sind, beflissen aus Alt und new Testament die zusammen fügung etlicher Figuren verglichen dermassen als wen einer etwas für ein spiegel helt allweg desselben gleichen entgegen sieht oder darin dessgleichen art erfert oder erkennt. Dermassen hat auch Christus selbst alles durch Exempel und Concordantzen geredt weist und lert auch uns da hindersich zu gehen sprechende geht in die gibt zeugnus von mir und in die letzten Tagen spricht der Herr werden sie in gleichnussen reden der Nam des Herrn in all seinen Geschöpfen gepreyset werde von nun an bis in ewigkeit Amen.

Index der Concordantzen alts und news Testaments.

1.

4 Reg 4 e Sunamitin ungelaubig hertz
 gen 18 b Gebar irs alters ein sun on Schmerz
 Judit 15 Der entschieff in seiner Muter schos
 Elisa weckt in auf das ergnos

Luc. 1. b Von Gott was uns gesandt auss befel
 Marie sagen durch Gabriel
 Gelaubt sie wie Sunamitin nit
 Jedoch Gots will gschech wie ich bit.

2.

1 Reg 17 c Isai schickt sein sun David aus
 Speys zu bringen von seins Vaters haus
 Seinen Brüdern sampt Saul zeygt er an
 Erlösungs volcks und Goliaths han

Luc. T. c. Gsandt von Gott der Engel Marie
 Verkündt zu peren Jesum on wee
 Aus dem Samen David den Hayland
 Was ir ungeleubig und unbekandt.

3.

Num 17 a Die zwölf ruten legt man zusammen
 Darunder des Arons was grünen
 Und wurd getragen zu dem altar
 Das ir aller heyl gesundheit war.

Luc 2 a Also uns der Heyland Christus grünt
 Der geporen was auss Gottes hand
 Und was das recht opfer für uns all
 Bey oxsen und esel in ein Stall.

4.

Exod 3 a Das Elend Egypti wurd erhört
 Exod 3 d Im busch Horeb in Midian glert
 Das Gott Moysen wolt schicken auss
 Zur lösen das Israelisch Hauss

Luc 2 b Also den Hirten im Feld wurd Künd
 Mich. 5 A. Das geboren wird ein mensch on sünd
 Von Gott auss jungfrawlichem stammen
 Erlösst die Welt Christus sein namen

5.

Num 22 Balach zu Bileam schicket auss
 Zuverfluchen das Israelisch hauss
 Bileam verkündt im aber das
 Das dort volck von Gott gesegnet was.

Math 2 b Von Orient und von Occident
 Kamen die heyling drey Künig gnent
 Zeygten Herodi gross wunder an
 Was Gott für segnen der welt wolt than.

6.

3 Reg 9 e Sabea hört in all irem land
 3 Reg 10 b Wie Solomon so weiss wer erkant
 Drumb sie zug auss mit vil gab und Speys
 Und gab im den aller höchsten preys.

Math 2 b Also von Sabea drey Kung gross
 Brachten Jesu in Marie schoss
 Von Gold myrrhen und weyrauch viel geschenk
 Darmit sie Christi waren in denck.

7.

Judic 6. Der Engel Gots zeygt den Gedeon
 Was er für Wunder der Welt wolt thon
 Das sah er durch zeichen stets grösser
 Zu sein ganz Israels erlöser.

Luc. 2 e f Also Maria in dem Tempel
 Opfert Christum zu ein exempel
 Den der Simeon benedeyet
 Und Hanna von im prophezeiet.

8.

Exod. 2 a Moses wurd geflechet in ein Wasser tief
 Gen 27 g Die Kungin iren Jungfrawen ruff
 1 Reg. 19 a Liebe ziehet verborgen das Kind
 Das darnach Israel führt aus sünd.

Math 2 c Und wie Christus lag in der Krippen
 Aus befel wird geflecht in Egypten
 Dardurch errett von Herodis hend
 Das Gott der Welt zu dem besten wendt.

9.

Reg 2 a Mose in Midian würdt verkündt
 Gen 31 b Zkeren zum Israelischen gsind
 Exod. 4 d Dann seine Feind all abgestorben sind
 Fürt mit eim esel heym weiss und Kind.

Math 2 e Und wie Herodes sturb der Tyrann
 Der Engel zu Joseph kam mit Sam
 Befahl im das er Mariam nam
 Sambt Jesu auff eim Esel heym Kam.

10.

Reg 5 a b c d Namans aufsatz wurd widrumb gmacht gsund
 Das im seim gefanger diern macht Kundt
 Durch Eliseum empfangen schon
 Zu waschen siebenmal im Jordan.

Math 3 b Dermassen auch Joannes zeygt an
 Zu Tauffen Christum in dem Jordan
 Zu Vergebung all unserer sünd
 Von Gott durch den heyling Geist verkündt.

11.

Gen 3 Von Gott beschaffen was die Menschheit
 Gen 25 b Die gab sich in eygensinnigkeit
 Auss list der Schlangen Adam Eve
 Des kam wir in versuchung und wee.

Math 4 a b Also Christus vom bösen Sathan
 Der in mit betrug und list griff an
 Aber im felet noch alles das
 Dann Gott in versuchung bey im was.

12.

2 Reg 4 d Durch bewegung des engels was gsund
 Joan 5 a Der erst im jar in Bethesda kumbt
 Da lag einer acht und dreysig jar
 Der vor Schwachheit mit mocht kommen dar.

Math 12 Aber do Christus sah bleyben
 Joan II. e Macht in gsund thet teuffel austreyben
 Aus den grebern die todten wecket
 Von seiner gnad Krumm lam sich strecket.

13.

Gen 37 d e Israel thet Joseph aussenden
 Zu seinem Brudern in die Fremdbden
 Do sie in sahen schryen sie hell
 Jetz lasst uns tödten den Träumer schnell.

Math 21 d e Also die Knecht vom Haussvatter gsendt
 Wurden erschlagen im Weingart bhend
 Zuletzt der recht Erb kam in ind hend
 Den erschlugens auch an solchem end.

14.

2 Para 28 c Die Kinder Ephraims legten an
 Isa 58 b c Den gefangenen Kleyder und salbtens schon
 Für tens auf eseln gen Hiericho
 Zu iren Brüdern das warens fro.

Luc 10 d Von Herusalem gen Hiericho
 Ein man gieng vom Feind wurd gschlagen do
 Für gieng der Priester und der Levith
 Der Samaritan im guts teilt mit.

15.

1. Reg 18 b Empfangen David mit weisser gsang
 4. Reg 2 d Schlag Goliath selig sein eingang
 2 Mach 10 b Aber Saul thet das hart verdriessen
 Darnach mit wehr auf in thet schiessen.

Math 2 a Also sangen die Juden gemein
 Zach. 9 b Selig der im Herzen reyht herein
 Aber ein Kleines wurden sie stumm
 Aus blindheit tödten sie selbs Christum.

16.

Gen. 14. d. Lotho von Feinden wurd erledigt
 Exod 16. d Blib also bey in ungeschedigt
 Abraham bringt in auch auss dem streyt
 Melchisedech im das Opfer breyt.

Math. 21. a Also auch Christus ungeschedigt was
 Bis er mitn Jüngern das nachtmahl ass
 Gab inen das Opfer brot und wein
 Das sie seins tods solten in druck sein.

17.

Gen. 37 c Der Brüder neyd bracht Joseph unrath
 Reg 2. 15 Dann in Juda verkaufft umb ein spot
 Judic 9. 1. Das in darnach ir gewissen sagt
 Und ein yeder in im selbst verzagt.

Luc. 22 a Dergleichen Judas was auch verblendt
 Und Christum in sein Herzen nit kendt
 Vermeint durch dreyssig pfenning willen
 Seins verderbens fürnemen zufüllen.

18.

4 Reg 5. e Gehasi still von Elisa kam
 Von naman zwen centner silber nam
 Und feyr kleider meynts verborgen hon
 Darumb im der aussatz wurd zu lohn.

Math. 26 b Judas dermassen auch mit vil list
 Meynt reych zu werden durch Jesum Christ
 Verkaufft in gar umb ein schnödes gelt
 Und das heyl im die verdammnuss bstelt.

19.

3 Reg. c d e Durch die zeychen der bit Elisa
 Entzündt sich sein opfer das mans sah
 In feyr sich erzeygt des höchstens streck
 Mit seggen das es das gantz volck merck

Math 26 d Also Christus ein zeychen empfieng
 Vom Engel da er an Olberg gieng
 Bat Gott trewlich für dei gantzen welt
 Zum heyl der sünd von im was bestellt.

20.

2 Sap. 3 f. Bey dem sehr grossen stein Gibeon
 Mach. 12 e Gab Joab dem Amase den lohn
 Judic 3 d Mit gar falschem kuss und in erstach
 Des er sich zu im mit nicht versach.

Luc. 22 d. Also Judas am berg Olivet
 Am grün Donnerstag dergleichen thet
 Verkaufft den Juden am abentspet
 Jesum und in mit falschem Kuss tödt.

21.

- Jud. 15 d. Bey der gross steynen klufft zu Etham
 Drey tansent gerüster Held zsam kam
 Bunden Simson und fürten mit spot
 Er unersehens schlug tansent ztodt.
- Ivan 18 a Also am Olberg die Juden all
 Empfiengen durchs wort Christi den fal
 Als werens all zu tod geschlagen
 Christhus sprach, wem thut ir nachfragen.

22.

- Gen 3 b. Im Garten Edom Eva Adam
 Der verboten Frucht der sünd annam
 Meynten der Schlang gleych witzig werden
 Des fahls menschlichs gschlecht must entperen.
- Math 26 Biss Jesus im Garten wider wendt
 Was Adam durchs annemmen hetgendt.
 Das was unsers fahls widerkeren
 Der sich der unschuld nicht thet wehren.

23.

- Isa 50 b Gott gab Isai auss zu sprechen
 Kun zu reden wider die frechen
 Bot in auch den mund zu shlagen dar
 Zu verspottn speyen ziehen beym har.
- Math 27 e Dergleich sich Jesus willig bot dar
 In demut und ghorsam Cayphas Schar
 Speyt und schlugen in nun sag uns war
 Christe wer hat dich gnommen beym har.

24.

- Dan. 6. c. Daniel wurd vor Dario hart
 Beklagt yedoch der König lang wart
 Zu werfen in under die löwen
 Und sprach dein gott voell dir gnad geben.
- Math 26 g Also auch Pilatus het geren
 Des tods Christi mögen entperen
 Sucht rettung in z bhalten beym leben
 Wollt in dafür Barrabam geben.

25.

Exod. 17 a. Wider Mosen murren was das volck
 III. Reg 19 a. b. Das er sie wider heym füren solt
 Und verlaugneten Gott mit laster
 Noch gab in Moses vom Fels wasser.

Luc. 22 e Also Petrus Christum thet schen
 Math 26 g Laugnet dreymal vorm Hanen Kraen
 Beym fewer man fragt, bist du sein Jünger
 Er sprach, Köchin, ich kenn sein nimmer.

26.

Exod. 14 Moses führt das Israelisch heer
 4 Esd 13 e Ans befel Gotts trucken durchs rot meer
 Darin Pharaon sein Ross und wagen
 In Meeres grund all samm todt lagen

Math 27 d Also die Juden schlugen Christum
 Joan. 9 a Das blut in zur verdamnuss hrab runn
 Und uns zu unser seel seligkeyt
 Dardurch er hat sein volck benedeyt.

27.

Exod. 34 d. Mosen das volck nit Kundt sehen an
 Er must ein fürhang für auglicht thon
 Dann der glast des wort Gots was in zhell
 Das gsets band in ir gewissen und seel

Joan 19 a Also die Juden all sambt verblindt
 Jesum Ihren Heyland Keiner kennt
 Und schryen zu Pilato behend
 Über uns unser kind sein blut sey gendt.

28.

Exod. 4 a Gott verkündt dem Mose in der Wüst
 Des er sich wider Pharaon rüst
 Und errett das volck von dem ellend
 Mit der Wunderstab in seiner Hend.

Act. 5 d Also aus dem wilden Holz wurd breyt
 Das creutz daran Christus für uns leyd
 Und errett uns aus des Teufels band
 Solchs wirdt das holz des lebens genannt.

29.

Gen 15 d Das bittern wassers das volck nit gnuss
 4 Esd. 1. d Biss man einen Baumen darein stiess
 So mocht dann das volck trincken darauss
 Das vor darab hett ein grossen grauss.

Act 5 d Aus solchem bittern Holz wurd geendt
 Das creutz daran Christus wurd gehenckt
 Und uns duncket all gar bitter sein
 Trag wirs mit dult so lössts uns aus pein.

30.

Gen. 22 Abraham was Gotts gepot ghorsam
 Sein sun welcher das holz auf sich nam
 Ung gieng demütigglich in den Tod
 Darauss im halff der allmachtig Gott.

Joan 19 b Also Christus das creutz für uns trug
 Das schickt im Gott mit gedult und fug
 Daran er für uns sündler thet gnug
 Lidt willig das man in daran schlug.

31.

Proverl. 3 b Das gut ha' ich empfangen von Gott
 Job 12 c Drumb ich dankbar sol sein in not
 Bloss bin ich auss muterleyb kommen
 Nichts hab ich mit mir weg genommen.

Luc 3 c Dann das mittragend creutz in gedult
 Math 10 d Jesu und bey Gott erwerben huld
 Und wer drumb hie verleust sein leben
 Dem wil Gott dort das ewig geben.

32.

3 Reg 7 b. Elisa auf dem Feld den plug streckt
 Den Elisa mit seim mantel deckt
 Sein eltern vor Kust Elisa bhend
 Und sich vom pflug zu Elia wendt.

Luc. 9 f Einer dem Herren nachvolgen solt
 Von den seinen er vor urlaub wolt
 Nemen und Jesu auch volgen nach
 Legt sein Hand an pflug hindersich sach.

33.

gen. 32. Jakob was seins bruders zorn in denck
Schickt sein bruder Esau die geschenk
Rang mit gem engel under wegen
Überwand Gott und menscheit mit segen.

Joan 19 b Also Christus des Adams fahl dacht
Das er uns in dem Paradeyss bracht
Rang am creutz mir Gott und menscheit schnell
Dardurch erlösst das gantz Israel.

34.

2 Sam 18 b. Absolom in seinem begeren
Wolt an stat Davids König werden
Dasselb mit aller falscheit anfieng
Drumb in Gott strafft und er am baumb hieng.

Ast 1. c Judas dermassen mit falsch und list
Verkauft und verriet auch Jesum Christ
Und dacht was er het angefangen
Thet sich selbst an einem baumen hangen.

35.

Judic 16. g. Simson gefangen wurd mit rauben
Sein feind stachen im aus sein augen
Noch überwand er sie also blind
Bracht mit im umb das Philistrisch gsind.

Luc 33 e Noch mer Christus am creutz überwand
Cor. 5 f Desshalb von Gott war selb gesandt.
Und den Teuffel Hell gar alles band
Drumb er unser erlöser ist gnant.

36.

Num 21 b Israel murret Moysi und Gott
Drumb er in durch schlangen schickt den Fod
Und welcher davon wolt heyl werden
Musst sich zu der aufgehangen keren.

Joan 19 b. Auch durch list der Schlang Adam Eve
Bracht uns unser annemen in wee
Solch besserung am creutz aufgehengt
Mit sein Tod uns die erlösung schenskt.

37.

Exod. 17 e d Moyses mit ausgestreckten armen
 Bat Gott sich seins volks zu erbarmen
 So sygt daun Israel mit genod
 Henckt er sein arm so schlug mans zu Tod.

Joan 19 c Also Christus aufgestreckt am creutz schreyt
 Für uns all vatter vergib im heut
 Der wöll uns bschützen in sein henden
 Das wir nit zteil werden den feynden.

38.

Gen. 2 d. Aus den seyten Adams entsprung gsünd
 Das sich noch in aller natur findt
 Die Kundt und mocht nicht bessert werden
 Drumb Christus thet kommen auf Erden.

Joan 19 d Der thet uns wider dahin leyten
 Wie ganz Schrifft auf in was deuten
 Das er der Welt sünd solt ausreiten
 Solch besserung gschach aus seiner seiten.

39.

1 Reg. 17. Durch hon Golie schlug in David
 Do das ganz volck Israel mit strit
 Und erlösst sie aus allen nöten
 Thet iren widersacher tödten.

Eph. 4 a Also auch Gott des Lucifers hon
 Nit wolt das er darinnen solt bstan
 Und gab Christo wil David den gwalt
 Drumb führt er auss der Hell jung und alt.

40.

Gen. 4 a b Abels opfer ruch auff gegen Gott
 Darumb in sein Bruder Cain tödt
 Meyt in damit zu untertrücken
 Das sah man an sein falschen stucken.

Joan 19 d. Also die Juden in einer Summ
 Meynten wann sie nur tödten Christum
 So wer ir anligen nimmer schwer
 Vor Gott was er das gerecht opfer.

41.

Jon 1 Gott schickt auf den Mer grausam wellen
 Gen 37 d Das sie sich im thetten befehlen
 Dan 6 d Und wurffen den Jonam auss dem Schiff
 Im Walfisch rachen er drey tag schlief.

Math 27 g. Die Schrifftglerten kamen überein
 Christum zu tödten für die gemein
 Und legten in im ein grab was tief
 Verhüt drey tag er darinnen schlief

42.

Jon 2 In Walfisch leyb Jonas was behüt
 Jud. 16 a Das gschach aus des allmechtigen güt
 Blib also unversert und gesund
 Am dritten tag er wider rauss kumbt.

Joan 20 b Also Christus aufstand am dritten
 Luc. 24 a Der von unsertwegen hat glidten
 Und uns erlöst aus todes banden
 Dess sing wir all Christ ist erstanden.

43.

Gen 37 a Joseph durch sein wunderbarlicht gschicht
 Tob 12, 13, Den vatter samb sein aylff brüder bricht
 Und erklet des höchsten heimlichkeit
 Die im jeder geyst Gottes het anzeygt.

Luc 24. c. Christus dermassen erklären hat
 Was im der Vatter befohlen hat
 Und preysset Gott den aller grössten
 Der uns all im glauben helff trössten.

44.

4 Reg 2 b c. Helias für auf in fewrin flamm
 Und ruf er Eliseo mit nam
 Macht auss im eines Phropheten stamm
 Der verkündt sein gar mitsam.

Math 6, b Also Christus auch auf thet geben
 Sein pot den Jüngern nach seim leben
 Für auf zum Vater in die volcken
 Wir füren im nach wann wir folgten

45.

Exod. 32 Moyses von Gott auf den Berg Horeb
 3 Reg 18. Empfieng das gsetz das erst seim volck geb
 Das thet in ir gewissen binden
 Solang bis das Christus thet linden.

Act 2 b. Und zeygt in an den rechten seggen
 Der im vom Vatter ward gegeben
 Den sandt er in durch den heyling geist
 Der uns auss dem gsetz ind warheit weyst.

46.

Levit 10 a Jorams sön Abihu und Adab
 Num. 16 e Sich gegen Gott in falsch opfer gab
 Solches vor dem höchsten wurd erkennt
 Das sie ir eygens opfer verbrennt

Act 5 a b Drumb Ananias mit falsch umbgieng
 Und im seyn weyb Saphira anhieng
 Brachten falsch opfer huld zu werben
 Vor Petro thettens gahling sterben.

47.

Psalms 2. 8. a Do der Tempel Gottes ward gebaut
 Isai. 28. c. Durch die Bauleut ein eckstein gehaut
 Der war verworffen in allem gebew
 Gestelt auf Christum der macht in new.

Mar 9 a Daran sich stiess die ungläubig Welt
 Das menschlich weyssheit darüber felt
 Der wirdt von Gott also geprisen
 Das auch die Engel auf in wisen.

48.

Josua 3 a Moses schickt die Bundland durchn Jordan
 „ 4 a, b, Und zeygt den eltisten im volck an
 Das sie zsammen trügen grosse steyn
 Wenn sie kaemen ins land Kanaan.

Mar 26 b. Also Christus zwölf apostel sandt
 Das sie wanderten in alle land
 Zu predigen sein wort in der welt
 Wer glaubt und tauft wird den sig behelt.

49.

4 Reg 2 e Die Kindheit den Elyseum sah
 3 Reg 13 e f Schryen im laut kaltkopf hindennach
 Dess strafft er sie des hörten s nit gern
 Wie sie zereissen würen die Bern

2 Marck 8. Also der Kinder Israhel lohn
 Gstrafft vom Propheten wurd in der bohn
 Do Jerusalem thet undergan
 Dreyssig umb ein pfenning verkaufft man.

50.

Josua 6 Umb Jericho gieng man siben tag
 Do Josua mit seym volck vorlag
 Sieben Priester bliesen mit schallen
 Das die Mauer gegen in thet fallen.

Apoc. 8. Sieben Engel bliesen vor Gott hell
 Ein jeder verkündet verdammnuss schnell
 Drunder schrey einer lenger ye mee
 Der gantzen Welt sey nichts als we we.

51.

Isai 5 a b Wee den die ein haus ans ander stelln
 Mich 7 a Wee wee denen die stels prassen wölln
 Abac. 2. Wee wee den die das böß gut machen
 4. Esd. 15. Wee den die des unrechten lachen.
 Math. 23. Wee auch Pharisern und Schrifftgelerten
 Wee wee auch gleyssnern und verkerten
 Wee wee euch die ir nit hinein gand
 Wee wee euch ir verschliest die rauss stand.

52.

Sap. 5 a Vor zeyten haben wir der Gepot
 Prov. 3 b Die jetzund sein die nechsten bey Gott
 Amos 6 a Sich wie jetz der Gots feind zelt
 4 Esd. 2 f Und beym aller höchsten auserwölt.
 Math 25 Von mir geht ir vermaledeyen
 2 Pet 3 a Die jetz stehn bey meiner lincken steiten.
 Isai 13 a b Gott und des nächsten habt ir nit kent
 Drumb ir pein musst ir leyden biss aus end.

Az eredeti példányról (Nation. Bibl. Wien) lemásolta Szathmáry Lajos volt sárospataki főiskolai h. tanár.

Másolatához a következő megjegyzéseket fűzi:

„A lemásolt példány jelzése: D. 140. Félbörkötés. Lapnagysága: 31×22 cm. A címlap, bevezetés és a konkordanciák táblázata utáni oldalanként két-két, 1547 vagy 1548 évszámmal ellátott kép, baloldalon ótest., jobboldalt pedig újtest. jelenetekkel. A felső képek fölött, az alsók alatt egy-egy gótbetűs versszöveg, a képnek megfelelőleg, mellettük latinbetűs locus-megjelöléssel. A képek hátlapja üres.“

XIX. SZÁM.

1848-ik évben.

Réwai Lőrinc Wárdai Pál esztergomi érseket arra kéri, hogy pártfogásával segítse az olasz származású Jánost és az ő testvérét, a Perényi Gábor volt nevelőjét, hogy a nekik járó fizetést megkapják.

... „Hic Johannes natione Italus, vir optimus, et strenuus miles, egit una cum fratre suo viro eruditissimo, et optimo, apud Dominum Petrum Pereni, fuitque eius frater gratissimus Illustri Domino Petro Perenio, propter singularem eruditionem, a quo vocatus erat ex Italia, ut in artibus liberalibus eius filium erudiret. His stipendium debitum post mortem Domini Pereny ab eius procuratoribus non est numeratum. Quamobrem oro Reverendissimam Dominationem Tuam, pro amore erga me, ne eis patrocinio suo deesse velit. Vale nosque tuo favore complectere. Servitor tuae Dominationis Reverendissimae Laurentius Rewaj.

Közölte Frankl Vilmos: Réwai Ferenc nádori helytartó fiainak iskoláztatása 1538—1555. 45. l.

XX. SZÁM.

1548 aug. 27.

Réwai János wárdai Pál esztergomi érsekhez a Perényi udvarban szolgáló, olasz származású János és testvére fizetése ügyében.

... Non puto vestram Reverendissimam Dominationem ignorare, patrone mihi multis modis colende, Petrum Pereni pia memoriae conduxisse duos Italos fratres, optimos viros, alterum ut filium in artibus atque disciplinis erudiat, et mores eius format, virum pereruditum, alterum verum pro milite stipendario, certa constituta mercede. Qui cum post mortem principis discedere vellent, et stipendium repeterent, haeres eos absque ulla data mercede dimisit. Oro vestram Reverendissimam Dominationem, Reverendissime Domine, patrone benignissime, ut hanc istorum

tam honestam et iustam causam suscipias, et eorum patrocinium agas. Atque apud Gabrielem Perenni autoritate vestra Reverendissima Dominatio efficiat, ut eis Salaria sua iusta persoloantur . . .“

Közölte Frank Vilmos i. m. 45–46. l.

XXI. SZÁM.

Pádua, 1548 aug. 26.

Gyalui Torda Zsigmond kéri Révay Ferencet, hogy segítse a Perényi Gábor nevelőjét, az olasz Pétert neki a Perényi családtól járó fizetés megkapásában.

„S. D. Cogit me necessitas, ut ad tuam amplitudinem scriberem Quare illustris Magnificencia tua veniam dabit. Venit e Pannonia usque frater Doctoris Itali, qui a me in Hungariam ad filium felicissimae memoriae illustris Petri Perenii missus erat, ac questus apud me est, mercedem debitam, a praefectis nec sibi, nec fratri esse enumeratum. Oro illustrem magnificenciam tuam, ut quatenus eius dignitas patiat, optimis viris adesse velit. Et ita agere cum Gabriele Perenii, ut iis salaria benigne dare ne recuset. Dignus est Petrus hoc beneficio. Est enim vir optimus et doctissimus. Erit ingens decus amplitudinis tuae, si etiam apud Italos innotescat, amplitudinem tuam eruditis hominibus favere . . .“

Közölte Frankl Vilmos: Révai F. fiainak iskoláztatása. 81. l.

XXII. SZÁM.

1561 máj. 13. Sárospatak.

Perényi Gábor, megtekintvén Kopácsi Istvánnak, a sárospataki egyház első papjának öregedő korát és hű szolgálatát, mellyel sok zavar közt, teljes éberséggel, hittel és alhatatossággal az evangéliumát már hosszú évek óta predikálja, Patakon a Bodrog mellett, a felsőváros végén egy teljes házhelyet házépítésre, továbbá abból a földből, mely egykor az apácáké volt, 16 holdat, azonkívül a Kishegy alatt a Radvánpataka folyón egy malmot adományoz örökáron, elidegeníthetetlenül a saját, valamint felesége és utódai számára. Egyben úgy őt, mint feleségét és mindkét nembeli gyermekeit felmenti a jobbágyterhek viselése alól.

Közölte dr. Zsinka Ferenc: Magyar Prot. Egyház-történeti Adattár. XI. 89–90 l.

XXXIII. SZÁM.

Perényi Gábor végrendeletéből.

Én, Perényi Gábor Ujvármegyének örök ispánja, római császárnak, ő felségének tanácsa és hadnagyja. etc.

A kegyelmes Istennek jóvoltából egészségem lévén eszem, amennyivel az Úr Isten szeretett nálam lévén, teszek ilyen testamentomot idején, nem akarván halálomnak órájára eresztetni, ezeket meggondolván:

Először: hogy az úr Isten sokakat szokott jó egészségben és erőben e világi életből eleven gyorsasággal a másvilágra hirtelen kivinni különbéleképpen, mely dologról sok példánk vagyon, hogy egy órában sokaknak jó egészsége volt, másórán minden testamentom nélkül hirtelen megholtak, minden ember bizonytalan életében, csak vagyon bizodalmunk Istennek kegyelmességében szent fiáért.

Más oka, hogy halandó embernek ki reá volt, és halálos betegségben vagyon, a másvilágiakról kell gondolkodni, nem e világiakról.

Harmadik oka: hogyha ember hosszú betegségbe esik is, bár halálos betegség légyen is, oly hirtelen esze elveszhet, és vagy ritkán vagyon eszén, vagy mindhalála óráig sem lészen, hogy a mint az úr Isten kíványa, holta után jó módon nem hagyhatja azokat, kiket az úr Isten keze alá adott és mindazokhoz való szeretetet is kívánja.

És azért az én utolsó akaratom, mikoron az úr Isten a napot és az órát előhossa, ezeket én kezemmel írom, Kisasszony havának 26-dik napján 1564 esztendőben Terebis várában.

Hitemről ilyen vallást teszek: hiszem és vallom az apostoloktól szerzett hitünknek ágazatját minden csoportjaiban szent állatjának egynek lenni, személyében háromnak, Atyát, fiút és szentlélek egy bizony Istent, az atya Istent teremtnőnek, a fiú Istent szüztől fogadottnak és születettnak, szentlélek Istennek csodálatos cselekedetjéből mi érettünk embersége szerint kiszenvedettnek, megfeszültetnek és megholtak lenni és eltemettetettnek, holtaiból harmadnapra feltámadottnak lenni, mennybe felmentnek lenni. Atya istennek jobbára ülni, onnan eljövendő, az ítéletre eleveneket és holtakat: hiszem a sz. lélek úr istent a sz. háromságban harmadik személynek lenni, keresztyéni anyaszentegyháznak, kit mondunk üdvözülendő seregnek, ezeknek egyenlő vallásoknak lenni az idves-

ségnek dolgaiban, hiszem bűnöknek bocsánatját, a rothadandó testnek feltámadását és az örök életet a mi urunk Jézus Krisztusért.

A keresztséget hiszem és vallom, Istentől tetszettnek lenni és szükségesnek lenni örök üdvösségre keresztyéneknek szokások szerint gyermekségökben.

A mi urunk Jézus Krisztusnak szent vacsoráját hiszem és vallom csak aszerént, a mint Ő felsége szerzette, hogy reámondóan az igéket a kenyérre és a bõrra, kik igaz hittel élnek vele, Krisztus urunknak igaz testét és vérének veszik és hogy minden embernek élni kelyen véle urunk Jézus Krisztusnak parancsolatja szerint és az ő haláláról és annak hasznáról való megemlékezéseért és vételeért igaz hit és poenitentia meglévén, és jó szándékkal élvén a sakramentáriusoknak hamis opiniójuknak teljességgel ellenek monván a pápistáknak és a transelementáció dolgából csak az igaz igékhez ragaszkodóan, hoc est corpus, hic est sanguis etc. Minden emberi okoskodást magamból kirekesztvén.

A tízparancsolatot vallom Moyses által Istentől kiadottnak lenni bűnünknek megismeréséért és az életünknek e világon Istenhez és felebarátunkhoz megrendeléséért.

Az én hitem ez: ha az ördög akaratom ellen, ki gyilkos és hazugságnak atyja a kínban. halálom korán, vagy betegségem miatt az én nyelvemet másra vezérelné, kit Isten az ő jelenvoltával eltávoztat, nincs semmi, közöm véle, hiszem az úr Istent szent fijáért megoltalmaz attól is, és szentlélek istennek vezérléséből az ő sz. angyala által.

Lelkemről: — — először az atya mindenható Istennek szent kezében . . . a mi urunk Jézus Krisztus drágalatos születésének, kínjainak, halálának, feltámadásának, menybemenetelének és sz. fiához való szeretetének érdeméért és az ő sz. fogadásának igaz voltaért, hogy az én lelkemet az örök boldogságban megnyugtassa és vigasztalja az ő sz. színének látásával örökkön örökké. Az én bűnös testemnek eltakarására valahol Isten akarátja ott lészen rothadandó por és hamu a feltámadás korán megékesíti az úr Isten az ő ígérete szerint tunc fulgebunt justi in regno patris mei sicut sol; akarnám, ha az úr isten, mikor a Ttnus előjön — Patakon az atyám koporsója mellé bírna.

Testi dolgokat az enyimeknek röviden úgy rendelek: először etc. etc. etc.

Ezek az én utolsó akarataim, kiket én kezemmel írtam, a felyül megnevezett helyen, napon és esztendőben, kiket pecséttem-

mel és kezem írásával megerősítettem. Dicsértessék az úr Isten.
Idem, qui supra, Gabriel de Perén m. p. (L. S.)

Közölte Szilágyi Sándor, Sárospataki füzetek. 1861. 355. l.

XXIV. SZÁM.

Perényi-kézre került egyházi javak jegyzéke 1567.

Bona Ecclesiarum In Manibus Magnifici quondam domini
Gabrielis Peryny existentia.

Item Bona Monastery Monialium In Sarospatak existentium.
Possessio una chyarnaho vocata, cum Promontorio et alys suis
pertinentys. Monasterium integrum non dirutum sed in scholam
Lutheranorum Conversum.

Item Bona Monastery Franciscanorum per eundem gabrielem
Peryny diruti in oppido Sarospatak existentis.

Item Bona Monastery fratrum ordinis predicatorum per geni-
torem suum diruti in eodem oppido Sarospatak existentis.

Item Bona Monastery Heremitarum per eundem Gabrielem
diruti in Therebes.

Item Bona olim dirute prepositure darno, videlicet predium
vnum, cum promontorio optimo, vnum stagnum seu Morothwa ad
eandem Preposituram pertinens, in proventibus singulorum anno-
rum ultra ducentos florenos.

Item Bona Monastery ordinis fratrum Beati Augustinj per
eundem diruti In oppido Wyhel existentis, cum vno vico aut platea,
vineis, pratis, molendinis, ceterisque suis pertinentys.

Item in Nagythoronya quattuor aut quinque Altaria cum vineis
et alys eorundem pertinentys; servitoribus suis distributis et ali-
enatis.

Item in Tochywa duo Altaria cum vineis et molendinis suis
servitoribus distributis etc.

Item tota decima plebani Oppidj Sarospatak. Item tota
decima eiusdem in possessione Kystoronya.

Item tota decima plebana tus oppidj Wyhel.

Item tota decima plebani et Archidiakowj oppidi Helmecz.

Kívül: Bona Ecclesiarum, quae Gabriel Perenj vi occupavit
et fenuit. Huius Copia Data est Caesari Posony 2 Augustj 1567.

Közölve: Adatok az egri egyházmegye történetéhez.
II. k. 1887. 550 l.

XXV. SZÁM.

1569 máj. 6.

Miksa király megerősíti az adományozást, amellyel Perényi Gábor Balsarati Vitus Jánosnak Nagy Toronyán házat, hét szőlőt, szántóföldet és rétet adományozott.

Közölte dr. Hidegpataky Antal: Adalékok Zemplén vármegye történetéhez. IX. 237. l.

XXVI. SZÁM.

Miksa király 1569 okt. 25-iki rendelete a szepesi kamarához amelyben elrendeli a Perényi Gábor által a sárospataki tanuló ifjuság részére adott adományok megerősítését.

Az eredeti okmány másolata Szinyei Gerzson gondoskodása folytán meg van a sárospataki főiskola levéltárában. Magyar fordításban kiadta Szinyei Gerzson (Sárospataki Ref. Lapok 1912. 424. l.)

XXVII. SZÁM.

A szepesi kamara megerősítő levele (1569 okt. 25).

Nos Georgius Bornemissa Episcopus Chianadiensis praepositus Scepusiensis Nos. Jassoviensis, Praefectus Camerae ac Consiliarius sacrae Caesareae Regiaeque Majestatis: ac Johannes Pacsók de Beki, Johannes Forstetterus, nec non Johannes Fejerváry de Keresztes, praefatae Camerae Scepusiensis sacrae Caesareae Majestatis Consilarii. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes universis, quibus expedit. Quod cum Sacra Imperatoria et Regia Majestas, Dominus noster clementissimus, tum ad humillimam studiosorum Scholae Saros Patakinae Supplicationem, Majestati eius propterea factum, tum vero ex clementissima, piissimaque adfectione, qua erga studiosos artium bonarum afficitur ducta, unius domus, seu sessyoni in Pago E. Bénye habitae, ac quattuor vinearum, in promontorio dictae possessionis Erdő Bénye sitarum, olim ad usum Altaristarum deputatarum, postea vero studiosis Scholae Saros Patakianae pro subsidio, per Spectabilem ac Magnificum Dominum Gabrielem quondam de Perényi donatarum, collationem simul et exemptionem, simul cum una vinea in Vineto Oppidi Ujhely existentes, ac per Johannem quondam Chechei praefatae Scholae studiosis legata. Item perceptionis proventus Sabathaly, e' mola Ardaensi, ad arcem civitatis Sáros Patak, alias pertinentis, suo benigno consensu

pariter & assensu confirmaverit et ratificaverit. Insuper pro commodiore Sustentatione ac Eleemosinae nomine Studiosis Scholae praefatae in singulas Angarias unum vas vini, Decem cubulus tritici. Unum Lardum per Provisorem Patachiensem generose conferri, nobisque de hac clementi donatione, confirmatione et subsidii praedicti collatione studiosis Scholae Patachianae Literas necessarias expediri demandare dignata sit. Quo circa Vobis Egregiis ac Nobilibus provisoribus et castellanis Arcis et civitatis S. Patak, Item Decimatoribus, nec non Judicibus, et Juratis civibus Praefatae Possessionis E. Benye habitae, nec non unius vineae in promontorio Ujhelyiensi, ac reliquarum quattuor vinearum, im promontorio praetactae possessionis E. Bénye sitarum, ad solutionem aliquorum censuum et aliarum exactionum, ac servitorum ordinariorum et extra-ordinariorum exhibitionem. Item Decimarum et Nonarum vini, ad Arcem Saros Patak Sacrae Caesareae Regiaeque Majestatis annuatim dari et praestari atque exhiberi debent, contra gratiosum exemptionis ejusdem dictae Majestatis Imperatoriae Consensum Ipsi Studiosis Scholae Saros Patachianae collatum arcare et compellere, Eisdemque quovis modo impedire, turbare, molestare, et damnificare, nusquam et nequaquam praesumatis, sed praemissae huius exemptionis consensum per Sacratissimam Caesaream Regiamque Majestatem benique factum et concessum, Firmiter observare, et observari facere debeatis et teneamini. Subsidium vero unius vasis vini, Decem Cubulorum Tritici, et unius Lardi in singulis Angariis, per Provisorem Patachiensem modernum et futurum, studiosis Praefatae Scholae Patakiniae conferendum, ut provisor ipse, pro tempore isthic constitutus sine ullo defectu et difficultate recurrentibus Angariis praememoratis, Studiosis a' die datarum reddat, secusque ne faciat, eidem serio iniungimus atque committimus. Praesentibus perlectis exhibenti restitutis. Datae Cassoviae Vigesima quinta die Mensis Octobris Anno Domini Millesimo Quingentesimo Sexagesimo Nono.

Közölve Szathmári Király György : Historia Scholae, o Reformatae Sárospatachinae c. kéziratós művéből. 10—11. l.

XXVIII. SZÁM.

Patak 1572-ik évi kiváltságleveléből.

Quintus. Quod ad educillationem vini adtinet, etsi eam libertatem eis concedendam arbitremur, retinebimus tamen nobis potes-

tatem de octodecim vasis vini tribus terminis distrahendi, quam Gabriel olim Perenii pro se retinuerat.

.

Decimus tertius. Ministris ecclesiae ut proventus per quondam Petrum et Gabrielem Perenii limitati concedantur, iustum esse censemus.

Közölve Szathmári Károly György: Historia scholae
Ref. Sárospat. c. kéziratosa művéből. 67., 68. l.

XXIX. SZÁM.

Bocskay Klára özv. Chapy Jánosné végrendeletéből.

Anno millesimo Quingentesimo octuagesimo Sexto 28 o
January.

En Botzkay Clara az nehaj Cziapi Janos hazas tarsa, ky temben igen beteg vagiok, de lelkemben io egessegem vagion, illien testamentomot teszek ez zemeliek előtt Thury Boldisar az zeczy Predikator előtt és Zabo Istvan előtt.

— — — — —
28. Egj aztagot vy fejében az szegeny jobagiok keoziben ozzonak ky.

29. Az Zeczy praedikatornak Thury Boldizsárnak. Ezenben hagiok egj aztagot, a felesegenek ket forintot.

30. Az zeczj kaplannak harom keobel buzat hagiok.

31. Az zeczj mesternek harom keobel buzát, az zeczy diákoknak egj zeczi hordó bort, hogy ky arultassak es poztot vegyenek az arauál.

32. Az Zerdahelyi Praedikatornak hagjok eot forintot az Bezdedj Praedicatornak is eoteot.

33. Az pataki deakoknak hagiok tíz keobel buzat es tíz forintot.

34. Az Somossy Mesternek és deakoknak negi köből buzat hagiok.

— — — — —
Petrus Csiapi mk. Monoky János, m p. Chiapy Christoph mp.

(P. H.)

(P. H.)

(P. H.)

Közölve: Adal. Zempl. tört. VIII. 89. l. — Közl:
Doby Antal.

XXX. SZÁM.

Ruszkai Dobó Ferencnek 1602. évi végrendeletéből.

Én Ruszkai Dobó Ferenc, Bars vármegyének Fő Ispánnya és Tsászár ő Felségének Tanatsosa sat.

A Pataki Jószágbeli Praedicatorokat, Káplánokat, Schola Mestereket és egyéb Egyházi Renden való szolgákat, az ő régi Tsászárunktól ő Felségétől és Sáros Pataki Városnak arrúl adott Privilegiumoknak Continentiaja és tartása szerint, ez ideig continuáltatott jövedelmekben, signanter pedig a Pataki Fő Praedicator a Csernahai és Nagy Toronyai, annak felette az Abai Homokrúl való szokott jövedelmében, Balassi János, és az ő Haeresis Posteritasa, azok, akire az ő defectusa successive, mint meg vagyon írva, szálandó lejénd, Patak vára jószágosától semmi képen és semmi okon meg ne háboríttassék, hanem amint ezidáig abban megtartattanak, ezután is úgy tartsák és meg őltalmazák őket és minden rendbeli Egyházi Szolgákat numero meg tartsanak, mind itt, mind egyéb helyekben, a mint eddig is continuáltatott, és azoknak az ő rendelt fizetéseket éppen és fogyatkozás nélkül meg adják és megadassák. Azonképen az itt való Scholabéli Deákoknak is, az ő rendelt fizetéseket, és az Ar dai malombéli sabathalis jövedelmeket meg adják mindenkor mind ő, mind az ő maradéki. Levai és Szerednyei jószágomban is, minden helyekben a Prédikátorokat Oskola Mestereket, és egyéb Egyházi Szolgákat amint ez idáig volt, meg tartsák, és semmi jövedelmeket el ne szaggassák, hanem meg őltalmazzák, és az ő rendelt fizetéseket, meg adják nékiek. — Más Religion Egyházi Rendet sehol semmi jószágomban ne hozzanak, hanem azon keresztyéni Religion valókat, kiből én életem és mind holtomig is voltam, se a keresztyén Egyházi Rendet, úgy mint Prédikátorokat, Káplánokat és Oskola Mestereket, se a közönséges Religiókban, és Hitek Vallásában, sehol semmi Jószágomban és Városomban kikben az én Dispositionom szerint succedálnak, semmi képen meg ne háborítsák; ha meg háborítják, Istennek haragja és büntetése szálljon reájok.

Közölte a Sárospataki Füzetekben (1865. első évf. 927. 1.) Erdélyi János.

XXXI. SZÁM.

A pataki predikátorok javadalma 1611.

Pastoris reditus.

Patakon az Temető kert alatt vagion niolecz szanto föld.

Az Petrahoi földön, avagy Petrahohoz közel, úgy mint az törvényfalan, hat szanto föld.

Az Botkőnél vagion 44 avagy 45 szanto föld, bizonyos határok vagion.

Az Abai homoc földével, dezmaival, reétevel, tavaval egészen: de az földet az kis Patakiac szantiac — s — dezmat adnac belőle: niutsen senkinek egyebnek semmi jussa hozza; hanem az Praedicator szabadsaga kinek adgia mind Reetét — s — mind Chikos tavát.

Az Megyerőn vagion egy puzta szőlő, melliet Saarosi Andras hagyot volt az fő pastornac, de ez el puztult: az Vaaros szabadsagaban vagion, kinek adgia dezmajabol. hogy el ne idegenüljön az Ecclesiától.

Patakon minden hazas ember egy tiukkal tartozic, szent Janos tiukjanac hijac: Igy kis Patakon — s — az ket Hostatokon is.

Petrahon — s — Ardon hasonlatoskeppen egy egy tiukkal tartoznac: mellieket az pastor régen jo akarattiból az két Caplanak engedet, eggic falujét eggiknek, az masikét masiknak.

Cziarnaho

Pastoris Patakiensis Reditus.

Vagion egy szőlő az Ladanion, melynek minden mívével az falu tartozic.

Vagion egy Reet, melynek kaszallasa, takarasa, Patakra valo hordasa az faluje.

Vagion három niomas. Az egyiken vagion négy föld, masikra is négy, harmadikra is négy: de ennec az ketteit penzen attac volt el, az Nagy Paal heliehez birjac: mindazaltal azokbolis tized — s — kilenczed jár.

Mind borból, buzából, tized jár, mind lakostól — s — mind videkítől. Szent Mihály adaja egész helestől f 1, fél helestől 50 penz.

Karatson faaja egész helestől ő magatul egy szekér fa, fél helestől egy szekér.

Három fő innep ajandeka, Karatsone, Husveté, Pünköszt egész helestől egy tiuk, két fél helestől ismég egy.

Az Hegy valtsagtul, kivől valoktol egy kőből zab, egy kap-
pan — s — két kenier.

Ex Nagy Thoronia Pastoris Pataki. reditus.

In also szer. Az Daroczi kerte alat vagion hat föld.

Alol az falu végön az Malomkara vagion 3 föld.

Az felső niomasra az Veletei ut mellett 3 föld.

Az Hoszu kőtelőn szinten szelőn az tővis mellet 4 föld.

Kis Tora vagion egy darab föld, Aszonioc földénec híjac,
közél husz földig vagion. Ezekből két dezma jaar, az az,
tized — s — kilenczed az Predicatornak.

Az alsó szerről az Buzabol egész tized jaar.

Az Bor dezmanakis penig, az also dezmanac az Tizednec az
fele az Praedicatore — s — az fele az földes Ure: az Nonahoz
penig semmi közti nints.

Az Szent Mihaly adaja egészen az Pataki Praedikatore, egy
heltől ha harman laknac raita is negyven penz.

Karatson faja minden embertől az kinec marhaja vagion egy
egy szeker fa.

Az három fő innepnec ajandeka.

Bor és Buza dezmanac be hozasa az Thoroniaikra néz.

Az Hegy valtsag ajandekanak az fele az Praedikatore, zabból,
tiukból, kenierből.

Aszok penzis vagion den. 4.

Pataki Caplanoc jövedelme.

Hét bor az Urtol.

Reliquos reditus

Tiz kőből Buza.

vide ad dextram

Két verő Artany.

pag. 210. 211.

A két falu tiukja, ut supra pag. 29.

Az Ar dai malombol, Lorantffi Uram rendeleseből sabbathale
a duabus rotis.

Keresztelestől egy tiuk — s — egy kenier, avagy 12 penz.

Temetéstől ha predical f. 1.

Eskütéstől 12 pénz.

Si quis Collegarum aut infirmetur, aut propter caussas neces-
sarias absit, alter ipsius opus, supportare tenetur, gratis, juxta
regulam Pauli, alter alterius onus portate ad Galat. 6—2.

Rectoris, Lectoris et Cantoris Patakiensis Reditus.

Hét Bor az Urtol.

Tíz kőből Buza.

Két verő Artany.

Az fő Mesternek mind az varasbeliek mind az vidékiek, kiknec az Pataki hegien szőlejec vagion, egy egy kőből borral tartoznac.

Coetus Reditus.

Négy hordo Bor az urtol.

Negyven kőből Buza.

Porci quatuor mactabiles.

Ex molendina Ardoviensi Sabbathale ex quatuor rotis.

Funus penz toti coetui f. 1. Dimidae parti 50 denarii. Quartae parti 25 denarii.

Az Saaros Pataki Caplany hazaihoz valo szanto földek
rendelesek. 210. lap.

1. Az Also niomasban az ő halastotskara jaroban vagis két föld egy mas mellet, kiknec also Szomszedgia Varro Istvan földé: felső Szomszedgia Kaposi Peter földé: az also föld az also Capta hazahoz valo: az felső, az felső Caplan hazahoz tartozic.

2. Az Felső niomasban, az felső Sarampon kívől, az Hotykai ut mellet, masodik szerben, az utnac felről 3 dic és 4 dic földéc, kettő egymás mellet Nagy Peter hadta. Felső szomszedgia varasbeli Chisar Janos földé: also Szomszedgia Chismadia Gergely földé. Ittis az also föld az also Caplan hazhoz, az felső az felső Caplan hazhoz valo.

3. Az nagy halas toonal also vegenél vagio egy mas mellet két föld, Nagy Péter hadta. Az Too felől felső szomszedgia Chismadi a Gergel földé: also Szomszedgia az a föld, meliet Koncz Giogy hagiót az Tanatsnac. Ittis az also föld, az also Capla hazhoz, az felső az felső Caplan hazhoz valo.

4. Mondgiac hog' az Pogany kuti Szőlőc alat földszelről a határban az Chiere mellet ala volna hat Szanto föld egy szélben, mely földeket regente az Pataki Dienes Caplan hazahoz birtac, melieket mostanis Dienes földeinec hinac, mint arrol ő magais Pataki Dienes Peter bizonyisagot tőt Szepsi ura előtt: azokkis az földekk alol harma az also Capla hazahoz valo. felső harma az felső Capla hazhoz valo.

Annac alol ismet, es az portörő malomnac felről vagio egy jo föld, az mint Szepsi Pal Caplan megmutatta, az mely ut az Hotykara járo hidnal attul megien egienesen az por törő malom patakjara az utnac felről: az alsó vége az patakra megien ala: az felső vegeél föl szelről tövis bokor vagion — vagion az Bor kő erdeje alat Nap-keletről ala az utra jaroba két föld, kiket Szepsi Pal Caplan öszve szantol: az also föld az also Caplan hazhoz valo, az felső a felső Caplan hazhoz valo: Szomszedgia alol Borbely Gergely föld, fölről kis Pataki emberé.

6. Pankotai Andras hagiót Testamentomban két földet az Caplanocnac. Az eggic vagio az Mondolas szőlőnek fél szelről az Too felől hatodic föld: kinec also szomszedgia Ferencz Deakne föld, felső Szőts Giorgié; ez az föld az alsó Caplan hazhoz valo. Masodic föld az Bot kő erdőnek Napenieszet felől vagion, az két út közül az eggic vege az Forro kuti utra megien; felső vége, az középső Megyeri utra, es ez az felső Caplan hazhoz valo.

Az ket falu is Ardo es Petraho az felső es also Caplan hazakhoz való: Ardo az felsőhöz, Petraho az alsóhoz, kikben minde külön kenieres egy tickal tartozik.

Anno 1627 ex deliberatione Spectabilis
Comitis dni Georgii Rakoczi de Felső Vadasz,
& Consensu totius civitatis Saaros Patak
constitutum

Hogy az Pataki Ecclesiaban valo két Caplanoknac taplalasara, valakinec az Pataki hegien szőleje vagion, tartozzéc egy kőből bort adni az bor dezman.

Az Videkiec mostan jo akarattiokig adtac megh.

Liber redituum ecclesiasticorum comitatus Zempleniensis, consignatus ex generali visitatione, quae fuit instituta anno Domini 1611, visitoribus Paulo Szantai seniore, Liscensis, Mattheo Tihemer, Uijhelinensis, Johanne A. Ketskemeti, Patakienensis Ecclesiae Pastoribus. — Sárospataki Főisk. Könyvtár 15. sz. kézirat, 29. lap.

XXXII. SZÁM.

1669 apr. 28.

Egyezmény I. Rákóczi Ferenc és az evangélikus urak közt.

Mi Rákóczi Ferencz Erdély Országának választott Fejedelme, Magyar ország Részeinek Ura és Székelyek Ispánnya & recognoscijuk tenore praesentium, hogy a minémű contraversia es Diffe-

rentia az előtti kilentz esztendőkkal circiter, ezen földi jószágunkban Praetendált Parochialis Proventusoknak Detentioja véget egy részről mi közöttünk, más részről az Evangelicus Uraim Ministeri között, vigore 14. Anni 1647. melynek és azon fundált Processusnak, mi és a status Catholicus nem consentialtunk: (moveáltatott volt; jól lehet ez nagy és terhes differentiának complanatiojában, sok nagy rendek fáradoztanak, de vege uem szakadhatván, most feljövén, Méltóságos Grof Zerenyi Péter, Horvát Országi Bán, Apám Uram ő kigyelme, interponálván közöttünk és az Evangelicus Uraimek között magát, a midőn az ő kigyelme recognitiojára, Tekintetes Nagyságos Botskai István uram nemes Zemplén Vármegye Fő Ispánnya, Nagyságos Vesselényi Pál, ismét Nzetes és vitézlő Szuhai Mátyás, Korodi Ispán Ferentz Assessor, Hetzei Baksa István, Notarius a Nemes Abaujvármegyének Tigzely Nagy András, Bogdány Farkas László, Dalmadi István, Bessenyei Mihály Assessor a Nemes Zemplén Vármegyének, Szepes Pál vitze-ispánnya Borsod vármegyének, Kazméri Péter Notarius, Bonis Ferentz Assessora, azon Zemplén vármegyének, Keresztes András és Szent-Peteri István uraimék ő kigyelmek, ide Saros Patakra conflitalván, azon közöttünk fen forgó differentiának complanatiojában szivesen forgolodott volna, két egész napi tractatusok után, mi is edes Magyar Nemzetünkhöz való colescentiat, és szép uniót akarván követnünk, ilyen conplanatoria léptünk és accordáltunk.

Primo. A S. Pataki Evangelicusok Parochiájához, ab antiquo Csernahorul administralt proventusokat, a' mint ab antiquis temporibus a' S. Pataki Parochiához percipiáltatott, nevezetesen Buza Tavas, és Bornak kilentzedet, Sz. Mihály adóját, Karátson fáját, Három Innepek Tyukját, a szokás szerint, Hegy váltságot, fertont, szantó földeket, és kaszálló reketet, ha mik voltanak restituallyuk Cum omni pristino Jure, Hoc per expressum declarato mivel a nagy Toronyáról ezen S. Pataki Evangelicus Minister(ek)nek, ab antiquo provenialt proventusokat azon helyből Asszony Anyánk birodalmában lévén, pro hic et nunc nem restitualhattuk, mind addig is mig mi (reánk) successu temporis, azon nagy Toronya nem redeal, transferaltuk ezen Nagy Toronyai proventusokat, ugy-mint a' Borbeli Nonának felét, ősz 's Tavaszi alsó sorrrul provenialó Nonat egészen Tsernahora, ugy hogy az egész Tsernahai Borbeli, ősz 's Tavaszi vetésbeli Dézma es Nona, marad azon S. Pataki Evengelicus Ministerek Szabados birodalmába usque ad

Tempus redemptionis eorum Proventuum Parochialium N. Toronyaiensium ; ugy mind az által, hogy ha casu quo a Nagy Toronyárul provenialt Borbeli kilentzedet superálna, az olyan superfluum nélkül refundáltassék annuatim. A többi fizetések és adoságok pedig, notanter Sz. Mihály adója egészen, minden marhas embertől egy szekér fa, Az három Innepek, Karátson, Husvét, Pünköst, adója, egy egy tyúk, az hegy váltság ajándék zabbul, tyukból, kenyérből, ászok pénz, és a 45. Parochialis Földek, mivel Csernahorul ki nem teletnek, mind ezeket mind pedig a Quarta helyét, mellyet a' Csarnahoi Dezmabúl az ott valo Ministernek kell a' Pataki Evangelicus Ministernek ki adni in aequivalenti valore. Kis Toronyai Bor és egyeb reditusokból Kilenczedből annuatim, defectu sine omni in toto azon S. Pataki Evangelicus Ministernek administráltassanak, eo etiam addito, ha casu quo sub quovis temporis cursu, ezen Csernahai Decima deriváltatnék és Nagy-Toronyárul a felül meg írt Proventusok nem restitultatnának, in tali casu mindbor, mind őszi s tavaszi vetésbeli Proventusok, absque omni renitencia, Kis Toronyai Bor Kilenczedből annuatim percipiáltassanak, ugy mint Bor vasc, nro 40. Buza Cub. nro 30. Tavaszi vetés nro cub 20 Toronyai köböllel, mind ezen őszi 's tavaszi vetésekből provenialó proventusokat, Borokat a' Tsernahaiak és Kis Toronyaiak a' S. Pataki Evangelicus Ministereknek a' Dézmálásnak idején absque ulla remora tartozzanak esztendőnként behordani, ide S. Patakra ; Item nygyan a S. Pataki Predikátoroknak, Schola Mestereknek, Collegiumnak és Cántornak a' Pataki várból ex antiqua fundatione, a minemű Búza és Borbeli Proventus járt. Notanter a Predikátoroknak, Buza nro Cub. 30, Bor vasc. nro. 14. a' Fő Schola Mesternek Buza Cub nro 18. Bor vasc. nro 7. Második Mesternek Buza Cub. nro 24. Bor vasc. nro 8. Harmadik Mesternek Búza Cubul. nro. 18. Bor vasc. nro 5. A Pataki Evangelica Scholához Búza cub. nro 40. Bor vasc. nro. 4. A Kántornak Búza Cubul. nro 10. Bor vasc. nro 7. Mindezeket ennek-utánna propter evitandas sub secuturas mindezen specificalt Búza-beli Proventusért adjuk, és cedalljuk Toltsvai hatarunkban a falu vegin levő Malmunkat, statim et de facto iure perpetuo et irrevocabili ; A Borbeli Proventus pedig a' S. Pataki Bor Dézmából, amint fellyebb consignaltatott azon szám szerint annuatim administrállyuk es administraltattyák maguk ket agon levő maradékink es Successorink. Item a Dobo Testamentoma és N. Meltóságos Lorantfi Susanna Fejedelem Asszony eősunk collatiója szerint, a

S. Pataki Schola Mestereknek, és a Nagy Publicus Praeceptoroknak annuatim administrált, pénzbeli fizetésért. Item minden jószágunkban medio tempore detineált Proventusoknak restituciójáért Tiszteletes Szepesy András Uram S. Pataki első Predikator kezében in bona et currenti moneta adunk négy ezer Magyar Forintokat; Statim et de facto.

Secundo. Az Ujhelyi Bor Dézma de Prasenti Kegyelmes Asszonyunk Batori Sofia Asszony Anyánk kezénél levén azon Ujhelyi Borbeli Parochialis Proventusnak ugymint a 22. hordo Bornak, és a negy Lőrének annuatim valo administatióját magunkra, maradékinkra, és successorinkra sponte assumáltuk, úgy hogy mind addig mig az Ujhelyi Bor Dézma Asszonyunk Anyánk kezéből, a mi, és maradékink kezéhez nem redeal, mind addig Kis Toronyai Borbeli Dézmánkból, magunk, maradékunk, és Successorink kiadni tartozzanak, redealván pedig az Ujhelyi Dézma, a mi, és successorink Birodalmában, Ujhelyi Borbeli Dézmánkból, annuatim magunk, és maradékunk ki adattyuk, ahoz az Ujhelyi Parochiahoz annuatim járt 32 kőből buzát pedig, az Ujhelyi Evangelicus Minisztereknek, az Ujhelyi Búzábeli Dézmából tartozunk administráltatni magunk, maradékink, és successorink. Hoc observato hogy noha a felől megírt okokra nézve az Ujhelyi és Nagy Toronyai provenusok, pro hic et nunc, Kis Toronyára, és Tsarnahora transferálttának, mindazonáltal a Status Parochialis Proventusnak ezzel ne lehessen semmi praejudiciumára.

Tertio Az Helmetzi Parochialis Proventusokért, a regi Parochialis Szöllőhöz, azon Helmetzi hegyen, hasonló jó helyen való ép Szöllőt, in uno quindeno Termino in praesentia Judlium omni eo iure adunk, és adatunk, mellyel az előbbeni szöllőt, azon Helmetzi Eveangelicus Minister birt, akiben infallibiliter teremthetett vala nro 17. hordo Bor.

Quarto. A Vámos Ujfalusi Parochusnak őszi és tavaszi vetésekből és Borból való Decimának Quartáját, a Malombeli Sabatalet. Item Bodrogkereszturi Őszi vetésekből és Borból való Decimának quartáját. A Tokaji Parochusnak ab antiquo annuatim administrált 32. Csőbőr Bort és Révbeli Szabathalét. Item a' Tartzali Parochusnak eodem iure antiquitus observato a' Bor Dézmából proveniált 40 Csőbőr Bort. Hernád Németi Parochusnak a Malombeli Szabathalét. Item a Kis Toronyai Őszi vetések Decimájának octaváját. és a Csernahai őszi 's tavaszi vetéseknek, Bornak, Méheknek, Bárányoknak Dezimájából való quartát; hasonlóképen a Sajó Sz.

Peteri, Onodi és Edelényi malombeli Szabathalét, és á Kazai Malombéli Proventust, Item a Pelsőtzi és Szentkirályi Malombeli Szabatalet, magunk és maradékink, successorink in toto, defectu que sine omni ki adjuk és ki adatjuk.

Quinto. Az Etsedi és a Később vala Falukban és helyekben levő jószágunkbeli Parochiális Proventusok Statusárul, mint hogy semmi sem az Evangelicus Uraim Ő Kegyelmekek plenarie informatusok nem lehetnek, abban való difficultásokat a' Datís praesentium computando, in termino competentí, Catholicus es Evangelicus Uri Rendekek praesentiájában complánallyuk.

Sexto. A kilentz punctumokból allo Evangelicus Uraimék Ő Kegyelmekek ellen eddig lett transgressumokat is ekképen complánáltuk.

Quo ad primum. Ennek utanna a' Deákságnak, a Nemességnek, Schola Mestereknek és Cántoroknak, a' Templomban valo Szabados menetelek és jöveletekben, semmi szín és mód alatt akadémot, és impedimentumot nem teszünk, nem is tetetünk.

Quo ad Secundum. Az Evangelicusok harangjaival, különben élni nem kívánunk, hanem kít Isten eltávoztasson, magunk 's udvari tselédünk halála alkalmatosságával.

Quo ad Tertium, et Quartum. De hinc, az Evangelicusokat papista ceremóniáknak exercitiumjára, és Innepek megülésere, nem cogallyuk.

Quo ad Quintum. A Templomban valo menetelekben, és bejöveletekben a' S. Pataki Evangelicusok előtt, ennekutánna a' kapuk be nem záratnak.

Quo ad Sextum. Kántor Mihály aquisitor legália Házát, a' Schola Mestertől elfoglaltatván restituállyuk.

Quo ad Septimum. A Temető köz lészen a Catholicusokkal addig, amíg a' Catholicusok mas temetőhelyet keresnek.

Quo ad Octavum. A Parochiák kortsájának inetitiója nem lészen.

Quo ad Nonum. A' Kőrössy István fiatúl ad pios usus legáltatott ház, szálló, $\frac{3}{8}$ major Pertinentia megbetsültetvén. betszerint való árát az Evangelicusoknak megadatni parantsojjuk.

Mindezeknek nagyobb és állandóbb erősségére minden jószáginkban levő Tiszteinknek Pátensink által Serio demandállyuk, hogy á modo inposterum ezen conplanatiohoz accommodállyák magokat és ezen már restituált Proventusokrúl, Commissionkat és parantsolatunkat látván, citra ulla renitentiam de facto effectu-

allyuk; aminthogy mi is, sőt mindkét ágon levő haereseink, Posteritasaink és Successorink mindezeknek megállására adstringályuk magunkat sub poena Arlari. Datum in Arce nostra S. Patakiensi Die 26. Mensis Aprilis Anno Domini 1669, — Franciscus Rákotzi, Stephanus Bocskay, Paulus Wesselényi, Paulus Szepessy, Franciscus Bonis, Petrus Kálnitzky, Johannes Pető de Gyöngyös et in diversis locis correcta per eundem. Coram me Comite Petro a Zerény. Coram me Francisco Nagy a' Lessenyey.

L. Szathmári Király György: Historia Scholae ref. Sárospatachinae c. kéziratoss művéből.

XXXIII. SZÁM.

A sárospataki iskolai testület kérelme Kassa város tanácsához aziránt, hogy alumnusukat, Szenczi Boros Jánost a pataki iskolához rectornak engedjék el.

Kiadta Kassa város levéltárából ifj Kemény Lajos. Tört. Tár. 341—342. l.

XXXIV. SZÁM.

Az iskola törvényei 1621-ben.

Leges Scholae Saarospatachinae a majoribus nostris conscriptae hucusque observatae, usuque corroboratae; nunc vero anno Millesimo sexcentesimo vigesimo primo, die octava ianuarii ad requisitionem et postulatam spectabilis ac magnifici domini Georgii Rakoczi de Felső Vadasz, comitis comitatus Borsodiensis, Domini in Saaros Patlach, Szerench, Onod, Saaros, Makovicza, Lednitze etc. propugnatoris Orthodoxae religionis acerrimi, domini ac patroni ecclesiarum benignissimi, pio studio ab ecclesia recognitae et auctae.

Der officio rectorum (97. fol.)¹

I. Lex.

Universi et singuli scholae nostrae cives superioris et inferioris auctoritatis, dignitatis et ordinis, rector, conrector, universi denique docentes et discentes, maiores et minores, nobiles et ignobiles, primum omnium certo statuunt, hoc scholasticae vitae genus,

¹ A törvény szövegében azt jelenti, hogy az illető folio hol végződik.

quod in sedula tractatione fidelique custodia et propagatione studiorum pietatis ac liberaliorum artium, ecclesiae ac reipublicae necessarium est occupatum, Deo imprimis placere ab eoque labores docentium et discientium in scholis viventium iuari coetusque eorundem conservari. Nam in omni deliberatione prima sit haec cura quaerere, quae actiones Deo placeant? nec suscipienda est ulla actio, nisi comprobata divinis testimoniis, iuxta dictum: Lucerna pedibus verbum tuum Domine etc. Ideo ad hunc finem docendi et discendi labores referant, ut divini nominis celebrationi, communisque societatis emolumento illi potissimum serviant; auxilium, conservationem, propagationem et gubernationem a Deo, omnis sapientiae inexhausto fonte petant quotidie, felicemque successum et promotionem militiae illius scholasticae benedictioni divinae ardentibus votis, devote, publice et privatim conceptis, assidue commendent.¹

II. Lex

Didascoli, rector vel conector in hanc nostram scholam a viris gravibus et orthodoxis commendatus, vocandus, a pastoribus Patachiensibus nominator; vir Helveticae confessionis, pius, probus, honestae existimationis, alicujus Orthodoxae academiae genuinus alumnus, probe doctus,² philosophiae cultor, linguarum ad sacrosanctae theologiae studium necessarium gnarus, fidelis, diligens, φιλοματῆς φιλόπονος, φιλάρετος, φιλαδέλφους et a magistratu, patronis nimirum reipublicae et dioeceseos Zemplenienses Seniore, locique pastoribus vocator, conductorque; adprobatus, introductus, ab iisdem declaratus, confirmatus, convenientique autoritate ornatus,

¹ Vesd össze a wittenbergi egyetem törvényével: „Haec omnia initio accedentibus ad Academias cogitanda sunt, ut sciant placere Deo hunc laborem discendi literas et iuari ab eo. Nam in omni deliberatione prima sit haec cura, quaerere, quae actiones Deo placeant, nec suscipienda est ulla actio, nisi comprobata divinis testimoniis, iuxta dictum: Lucerna pedibus meis verbum tuum.

Quicumque igitur in hanc Academiam venerit, primum cogitet, hanc discendi militiam Deo placere, et ad hunc finem studia referat, ut Deum celebret et ecclesiae ac vitae communi pie in conservatione et propagatione doctrinae serviat; deinde et auxilium ac gubernationem a Deo, fonte sapientiae petat. Nam in tanta humanae mentis imbecillitate, ut iudicia recta sint et studia et consilia felicia, opus est Deo gubernatore. Sic igitur pie mentes studia inchoent, ut ardentibus votis hanc precationem assidue repetant: Fac cum servo tuo secundum misericordiam tuam et iustificationes tuas doce me.“ (Leges Academiae Wittebergensis de studiis et moribus auditorum. Wittemberg. 1586. Prima lex.

² Utána ki van törölve ez a szó: „Peripatheticae“.

munitusque constituitur, et deinceps retinetur, et si e re scholae videatur locusque vacuus postu(let,)¹ conrector in locum Rectoris Primarii substituitur.

III. Lex.

(Rector vel) conrector sicut dictum introductus, confirmatus et constitutus perlectis scholae legibus subscribitur. (98. fol.)

IV. Lex.

Idem didascali scholae nostrae magistratui, patronis et eorum orthodoxis successoribus, seniori diocoeseos, ministris huius ecclesiae, et quibusvis aliis tam ecclesiasticis, quam politicis in eminentia constitutis, subiectionem, debitum honorem, observantiam, reverentiam, amorem, charitatemque omnem in rebus iustis et licitis exhibento.

V. Lex.

Didascali mutuam concordiam inter se colunt et si familiam habeant sancte regunt;² in scholamque si foris habitent mature veniunt.³

VI. Lex.

Ab obrectationibus mutuis, traductionibus, delationibus, calumniis abstinendo,⁴ et sese honore mutuo praevenientes, fraterne amant.

VII. Lex.

Didascali in monendo officii mutuas operas praestant, atque urgendo; et si quid abalterutro vel ex incuria negligenter vel inscitia perperam fiat, privatim primum, remotis arbitriis, amice, modeste, ex christianae charitatis affectu, sincereque sibi invicem significanto.⁵

¹ A () jelbe tett részek a marosvásárhelyi ev. ref. collegium könyvtárának példányából hiányzanak s a sárospataki ref. főiskola kéziratós példányából vannak kiegészítve

² V. ö. „Concordiam inter se mutuam colunt et familias sancte regunt. (Szenczi Molnár Albert Dictionarium ung. latinumában: Syllecta Scholastica VII. Institutio Juventutis in Paedagogiis illustribus Inferioris Palatinatus. Caput XXVII. Leges praeceptoribus omnibus latae. II. Pag. 59.)

³ V. ö. „In scholam mature veniunt“. (U. o. Cap. XXVII. Leg. praecept. lat. VII. pag. 59.)

⁴ V. ö. „Ab obrectationibus mutuis abstinendo“. (U. o. Cap. XXVII. Leg. praec. lat. III. pag. 59.)

⁵ V. ö. „Singularum classium praeceptores de modo institutiendi, si quid vel ex incuria negligenter, vel ex inscitia perperam fiat, privatim, remotis arbitriis, amice et graviter moneto“. (U. o. Cap. XXVII. De officio rectoris in spec. II. p. 60.)

Qnod si vero mutuo se non audiverint, monens tenetor, ut publicum damnum avertatur, superioribus, et primum quidem pastoribus loci indicare.

VIII. Lex.

Novitius studiosus vel quivis alius, nobilis et ignobilis in hanc scholam studiorum gratia veniens primarium rectorem adito; is conrectorem accersito; communique opera, quemvis in numerum, scholae civium recipi volentem, ad fide dignorum commendationem litterasque testimoniales recipiunto, habitationemque ipsi quando et quantum fieri potest, convenientem, vel per se, vel per scholae seniore design(anto).

IX. Lex.

Praeceptores danto operam, ut a discipulis amentur par(iter et obser)ventur; utque ex aperta fronte instituentium eluceat humanitas (99. fol.) et paternus erga discipulos affectus, ex discentium vero vultu amor et reverentia.¹

X. Lex.

Lectiones utiles, necessarias, auditorio dignas pro sua prudentia ludirectores inchoanto, horisque uterque suis praelegunto; nec in earum ordine, manifesto cum auditorum detrimento quidpiam mutanto, addunto vel sine necessitate easdem interrumpunto.²

XI. Lex.

Theologiam et philosophiam non tantum disputando, sed sistemata explicando, ad usum necessarium in ecclesia et politia tractando et ipsas etiam instrumentales disciplinas, ut latinam et graecam grammaticam, hebraeae etiam linguae utilia elementa, poeticam, rhetoricam logicamque, nec non classicos authores, oratores et poetas, graecos, et latinos, Demosthenem, Socratem, Plutarchum, etc. Ciceronem, Homerum, Hesiodum, Theognidem, Virgilium, Ovidium, Horatium, etc. ad discendas excolendasque linguas, et sacrosanctae theologiae studium, fontesque sanioris philosophiae inspiciendos necessarias deligenter proponunto, ad

¹ V. ö. „Postremo dent operam ut a discipulis amentur pariter et formidentur; utque ex puerorum hilari vultu et aperta fronte instituentium eluceat humanitas et paternus erga primam istam aetatem affectus.“ (U. o. Institutio Juvent. Cap. I. Gener. doc. praecepta. XVIII. pag. 4.)

² V. ö. „Nihil in lectionum ordine vel immutanto, vel adunto, vel detrahunto.“ (U. o. Cap. XXVII. Leg. praec. lat. VIII. pag. 59.)

examen et praxim ipsam scribendo, loquendo, declamando, revocanto.

XII. Lex.

Alternis mensibus publicas ex theologia et philosophia servatis vicibus consuetis pro auditorum captu et commodo disputationes instituunt, iuxta eruditae, et formalis disputationis opponentium et respondentium leges.

XIII. Lex.

In examinibus audiunt, quid quisque suo Marte continuo orationis cursu praestare possit; non iuvanto eos suggestionibus; sed quae in uno desiderantur, ab alio suppleri iubento, nec nimis diu extrahunt ignorantes, ne tempus frustra labatur.¹

XIV. Lex.

Et quia ad commendationem ingenii et doctrinae multum facit pronuntiatio accurata, mature discipulos docere in pronuntian (do monento), ne vet blasam, balbutientem, haesitantem, cantillantem (clamose ed)ant vocem, vel eandem supprimant, aut praecedentium sonum imitentur, aut extremas syllabas deglutiant, vel molestis stidoribus, sibillis, gemitibus, sreatibus, ructibus, tussi, gargarismis denique adsuescant atque ut exemplo iuvenes iuventur, praeceptores ipsi ad gravem, tardam, distinctam pronuntiationem sese asvefaciunt.²

XV. Lex.

In lectionibus, quas uterque explicandas susceperit, intra constitutum anni terminum, excepta logica, et similibus disciplinarum systematibus, quibus biennium conceditur, absolvere suo loco conantor,³ ad ostentationem, nihil ad utilitatem discentium omnia

¹ V. ö. „In repetitionibus audiant, quid quisque suo Marte praestare possit; non iuvent eos suggestionibus; quae in uno desiderantur, ab alio suppleri; nec nimis diu extrahant ignorantes, ne tempus frustra labatur“. (U. o. Cap I. Generalia docendi praecepta XIII. p. 4.)

² „Et quia ad commendationem ingenii et doctrinae multum facit pronuntiatio [accurata, mature discipulos de decore in pronunciando moneant, ne vel blasam, balbutientem, haesitantem edant vocem, vel eandem supprimant, aut praecedentium sonum imitentur, aut extremas syllabas deglutiant, vel molestis stidoribus, sibilis, gemitibus, sreatibus, ructibus, tussi, gargarismis denique assvescant. Atque ut exemplo iuventur pueri, praeceptores ipsi ad gravem, tardam, distinctam pronuntiationem sese assvefaciant“. (U. o. Institutio Juvent. Cap. I. Gen. doc. praec. XVII. pag. 4.)

³ V. ö. „In lectionibus quantum singulis praescriptum fuerit intra semestre absolvere, quisquis suo loco conator“. (U. o. Cap. XXVII. Leg. Praecept. omn. lat. VIII. p. 59.)

referunto,¹ ac in iuventute scholastica informanda non privatis studiis incumbanto, nec tam privatum commodum, quam auditorum suorum profectum spectanto.

XVI. Lex.

Lectiones nullas negligunt, quod si necessaria aliqua de causa alter-uter adesse nequeat in schola, mature id collegae significato, et cum eodem agito, ut absentis defectus vicaria collegae diligentia suppleatur.²

XVII. Lex.

Idem etiam accurate cavento, ne vel intra vel extra scholae limites cum peregrinis hospitibus docendi tempus perdant, vel exemplo scandaloso aliis noceant, auctoritatemque suam apud omnes prostitutam diminuunt, sed invitati vel hospitalitatis iure adacti, officii sui semper memores sunt.

XVIII. Lex.

Neuter, rector vel conrector, si absentia futura sit diuturnior, causaque ecclesiasticis ministris non probata, aut consensus prius impetratus, peregre abitó.³

XIX. Lex.

Didascali precibus vespertinis et lectioni biblicae suarum praelectionum diebus intersunt; aberrantes a lectione bibliorum corrigunt utque omnia dextre fiant, observant, et cum per occupationes et valetudinem licet, caput scripturae logice resolvunt.⁴ (1100 fol.)

¹ V. ö. „Ad ostentationem nihil, ad utilitatem discentium omnia referant.“ (U. o. Cap. I. Gener. docendi praecepta VI. p. 3.)

² V. ö. „Lectiones nullas negligunt. Quod si necessaria aliqua de causa in schola adesse nequeant, mature id ipsum rectori significanto et cum eodem, vel uno ex collegis agunt, ut absentium operae vicaria ipsorum diligentia suppleantur.“ (U. o. Cap. XXVII. De offic. reliquorum praeceptorum in specie II. p. 60.)

³ V. ö. „Inscio tamen rectore alii aliorum vices ne subeunt; nec ullus causa vel rectori, vel senatui etiam ecclesiastico, si absentia diuturnior futura sit, non probata et consensu prius impetrato, peregre abito.“ (U. o. Cap. XXVI. De offic. reliqu. praecept. in spec. II. p. 60.)

⁴ V. ö. „Inspectores precibus intersunt ipsi, neque superiorum curiarum magistri inferiores praeceptores levicula aliqua de causa in suum locum substituunt; ut omnia devote fiant, observant; aberrantes in lectione bibliorum corrigunt.“ (U. o. Cap. XXVII. Leg. praecept. omn. lat. X. p. 59.)

XX. Lex.

Leges scholae ad rectores et studiosos universos et singulos, maiores, et minores, nobiles, ignobiles pertinentes, singulis annis solenniter releguntur, praesentibus dominis visitoribus, omnibus, et singulis scholae civibus, peregrinis et domesticis, nemine omnino excepto, et quoties post ferias consuetas, nimirum Nativitatis, Paschatos, Pentecostes, Caniculares et Vindemiales schola aperitur, eaedem leges ad solos discipulos spectantes relectae, necessariis declamationibus a praeceptoribus adhibitis inculcantur.

XXI. Lex.

Quia vero visitatio ecclesiarum plurimum emolumenti secum adfert, volumus quoties hac in ecclesia visitatio instituitur, rectores etiam et studiosos omnes eidem subiectos esse: idque hoc tenore: ut primum rectores iuxta conscientiam a dominis visitoribus de moribus, vita, obedientia, et studiosorum profectu interrogentur; deinde senior quoque scholae et praebitor, qui iuramento adstricti sunt et singularum collationum praesides ad puram conscientiam de vita, moribus, diligentia et officio rectorum, condiscipulorumque examinentur, Atque sic tandem corrupta corrigantur, neglecta suo loco restituantur, noxia vero removeantur iuxta articulos 21, 22. Visolyienses et 69. articulum, quibus cis et Ultra-Tibiscum, ministri ecclesiae subscripserunt Debretzini Anno MDLXVII, et ex iisdem selectorum articulorum 24, et 25.

XXII. Lex.

In consiliis de promovendis quopiam alumnis didascali amice conveniunt; bona conscientia, sine respectu personarum, habita profectus ratione in pietatis, pobitatis, et bonarum artium studiis agunto. Ac tandem concludunto, designatumque, publice prius oratione habita de certa aliqua materia, dimittunto.

XXIII. Lex.

De officio rectoris primarii in specie.

Rector primarius legum conservator et custos vigilque esto¹; unum tamen legum exemplar ad solos studiosos pertinentium senior scholae semper ad manus habeto, ut novitiis legendas exhibere, atque sic schola rectius gubernari possit. (102. fol.)

¹ V. ö. „Legum custos, vigil esto“. (U. o. Cap. XXVII. De offic. rectoris in specie. l. p. 60.)

XXIV. Lex.

Repetitiones ab auditoribus, singulis septimanis bis, diebus Mercurii et Saturni exigo, errata discipulorum surda aure ne praeterito, mutuas insurrectiones ne ferto.

XXV. Lex.

Etsi vero generalis inspectio curaque totius scholae, ratione publicorum bonorum significandorum, declarandorum, denuntiandorum causarum, disceptationumque sic etiam coetus convocatio, et suffragiorum exactio, rectorum in alias scholas promotio, orationum resolutio, collaboratorum et paedagogorum constitutio, rectioque scholae rectori primario incumbant: tamen in his etiam omnibus coadiutorem, correctorem habeto et sic communem disciplinae observandae curam gerunto. Orationum quoque et carminum correctionem, ac cum opus est resolutionem, necnon, necessitate ita efflagitante, contra delinquentes, secundum leges sententiae pronuntiationem et executionem communem inter se habento.

Poenae rectorum transgredientium.

Rector vel conrector in officio deprehensi negligentes a domino seniore diocoeseos Zempleniensis et visitatoribus semel atque iterum admoniti, nec admonitioni morem gerentes, graviter reprehenduntur, denique in eadem negligentia persistentes veluti fuci, remoti officio privantur iuxta articulum vigesimu mquartum Visoliensem.

Leges de constitutione et functione scholae s. Patakinæ alumnorum.

Prima. Quisquis, aetatis iustae, nobilis vel ignobilis, in hanc nostram scholam studiorum continuandorum gratia sponte venerit vel missus fuerit, intra hebdomadam primum rectorem adito, brevi et decenti oratione introitum petito, receptusque loco, per scholae seniore (103. fol.) sibi a praeceptoribus designato, aequo animo contentus esto, et in obsequii testificationem, stipulata manu, perlectis scholae legibus statim subscribito.

Secunda. Deinde receptus in numerum coetus scholastici propositum sibi scito; pietatis doctrina mentem imbuendam, ingenium studiis optimarum artium excolendum, vitam honestis moribus exornandam.¹

¹ V. ö. „Discipuli nostri mentem pietatis doctrina imbuunto; ingenium studiis optimarum artium excolunto; vitam honestis moribus exornanto.“ (U. o. Cap. XXVIII. De officio. discipulorum ubi primum leges, quibus omnes paedagogorum discipuli tenentur. l. p. 61.)

Tertia. Ex codice Sacrorum Bibliorum mane vel vesperi unum vel alter caput quotidie scholastici legunt, sic quoque catechesim Heidelbergensem doctrinae christianae maiores pariter ac minores ediscunt; ¹ nil enim esse foedius et indignius Christiani nominis professores summam doctrinae coelestis, quae propria est ecclesiae Christi, et sine eius cognitione nemo salvari potest, ignorare.

Quarta. Praelectionibus omnibus, examinibus, precibus et aliis quibuslibet congressibus scholasticis omnes frequentes intersunt, citra ullam occupationem, quantumvis seriae et arduae exceptionem, quae si quando inciderit, necessaria, et inevitabilis, vel rectori scholae, vel correctori, vel certe iis absentibus, aut graviter affectis, occupatisve manifestato seniori, qui de circumstantia necessaria emansionis iudicare possunt, res iudicator. ² Sine iusta enim et probabili causa, insciis illis, qui gubernationem in hac schola sustinent, vagari hinc inde et discursitare alumnos scholae per plateas vel forum otiose obambulare minime patiemur, ³ sicut nec ignavos, nullum serium conatum ac propositum in urgendis constanter et sedulo studiorum ac privatorum laboribus affere conantes.

Quinta. Exercitationem latine loquendi et scribendi ab omnibus auditoribus severe exigimus ⁴ Sic morem partim soluta, partim ligata oratione declamandi, tum latine tum graece, epistolas itidem (104. fol.) conscribendi, etiam atque etiam vehementer requirimus. Omnis enim labor et industria, quantumvis seria multorumque annorum in linguarum et artium studiis collocata perit absque omni eruditionis solidae fructu et commendatione, nisi praxi in usu latini sermonis et styli quotidiani fideliter urgendae accommodetur. Hinc etiam nativae seu vernaculae linguae licentia in universum scholasticis omnibus gravi edicto interdicimus.

Sexta. Cum in virtutum omnium honestarum studio et cultura, et in reverentia ac veneratione ministerii evangelici ordo scholasticus praelucere debeat reliquis ordinibus, ut die domi-

¹ Az eszme itt is a palatinátusi törvényekből való. V. ö. „Religionis verae cognitionem ex catechesi et lectione scripturae sacrae hauriunt; eandem concionibus attente audientis (igy) augento, domi recitando quotidie repetunt“. (U. o. Cap. XXVIII. De offic. discip. II. 61. I)

² V. ö. „Scholam assidue frequentant; absque praeceptoris venia non emanent“. (U. o. Cap. XXVIII. De officio discip. VI. p. 61.)

³ V. ö. „Foris nec discursant“. (U. o. Cap. XXVIII. Leg. spec. V. p. 62.)

⁴ V. ö. „Exercitia styli nunquam omittunt“. (U. o. Cap. XXVIII. De offic. discip. VIII. p. 61.)

nico publicis concionibus frequenter intersint, cuiusculque aetatis et ordinis, mandamus. In hymnorum piorum decantatione alacri, et in attenta auscultatione concionum, publicarumque precationum flagranti adfectu, pietatem singuli suam Deo probant;¹ coetuique et praesetim dominis patronis² observantiam erga pios ecclesiae doctores eorumque voces insignia Dei mysteria sonantes demonstrant. Caeteri peregrini, qui conciones ipsas intelligere nondum possunt, sub id tempus non dormiunt, sed sacra biblia, vel locos communes theologicos orthodoxae Helveticae confessionis doctorum, vel catechesim cum commentario receptam lectitant et meditantur.

Septima. Et quia diebus profestis mane et vesperi publicae fiunt in templo preces, certisque consultisque diebus etiam conciones sacrae instituuntur, quo id decentius fiat, et pietas in Deum magis magisque conspectior sit: serio requirimus, ut tres ex numero studiosorum receptorum sine ulla tergiversatione mature et quotidie, cum cantore ordinario templum ingrediantur.³

Octava. Hanc quoque obedientiam et reverentiam a scholae alum(nis exigimus), ut quoties rectores funeribus generalibus interfuerint (105. fol.), omnes, maiores et minores scholae cives, nemine porsus excepto prodeant; maxime vero si forte quis ex patronorum aut praecipuorum aulae familiarium, ecclesiasticorum, senatorum et nobilium honoratorum, fato concesserit, haud inviti eiusdem honorem ultimum praestent.

Nona. Ne studiosi studiorum suorum iacturam patiantur, turbati in horarum consuetarum praelectione: danto semper operam ut generalia inprimis funera hora nona matutina, aut vero secunda pomeridiana, vel alia commodiore pro lectionum perlegendarum ratione deducantur.

Decima. Generalium et semigeneralium, absentibus praeceptoribus, quantum fieri potest, numero integro, specialium vero funerum deductio certo collegiorum ordine seniore et praebitore praesciis ut omnis studiosorum ac civium iniuria tollatur instituitur.

¹ V. ö. „Mane et vesperi ad preces statuto tempore conveniunt et hymnum sacrum canunt et lectionem capitis biblici audiunt“. (U. o. Cap. XXVIII. Leg. Spec. III. p. 62.)

² Itt az eredetiből ki kellett maradnia ezen szóknak: „Scandalum inferre cavento“, — amint a debreceni törvényekben tényleg benne is vannak. (Leges Spec. II. Art. VII.)

³ V. ö. Az utolsó előtti idézettel.

Undecima. Ad preces vespertinas bibliorumque ordinariam lectionem omnes in schola habitantes, maiores et minores nobiles et ignobiles, dato signo mature conveniunt, et cum timore Dei omnes et singuli unanimiter peragunt; neque se prius cubitum conferunt, quam caput in publicis precibus praelectum relegerint, praecipua, quae audiverint, notarint, seque suaeque studia, et rempublicam christianam privatis suis precibus Deo commendarint.

Duodecima. Ad disputationes publicas, ex philosophia theologia κατὰσκευαστικῶς (igy) καὶ ἀνασκευαστικῶς alternis mensibus instituendas, thesibusque maxime controversis propositas respondens pro prudentia rectorum delectus et mature designatus, oratione, de disputationis materia, loco, et tempori conveniente et ad obiectiones ex(cipiendas) easque formaliter resumendas placide et amice re(solvendas) paratus accedito. (106. fol.)

Decima tertia. Opponentibus vero, ex amore et studio veritatis indagandae, modis omnibus observatis legitimae disputationes tegibus τὸ πρότερον observantes, sese accomodant et thesim assumptam primus quidem hora integra, caeteri vero dimidia tantum solidisque rationibus et instantiis auditoris dignis urgendo.

Decima quarta. Quemadmodum publicas, sic quoque privatas disputationes, sive collationes amice et placide institutas, uti minime improbamus, cum hae quoque magnas utilitates liberalibus studiis afferant ita modum in his haberi, easque tanquam condimentum et oblectamentum graviorum studiorum usurpari iubemus ac mandamus, par enim et aequum est, ut pueri et adolescentes bonis literis dediti, ante omnia ad cognitionem linguarum latinae, graecae et cui ex re futurum est, hebraicae quoque, deinde ad peritiam liberalium artium comparandam toto pectore incumbant, hae si quidem sunt fundamentum et clavis omnium, quibus vita humana indiget disciplinarum et doctrinarum.

Decima quinta. Et ut omnia methodo fiant meliore et emolumento maiore, leges peculiares in singulis collationibus disputantium, repetentium, stylum exercentium, analysim sacrorum textuum instituentium, concionantium et declamantium observari volumus.

Decima sexta. Primum omnium Praeses dignus et idoneus, in singulis collationibus bona conscientia a collegis constituitur, ex eorundemque iudiciis novem collegae, ingenio et profectu quantum fieri potest pares et concordēs, ex omni genere disci-

pulorum, nobilium et ignobilium, virtute et doctrina conspicuorum asciscuntor; iuxta leges, de privatis collationibus seorsim exhibitas omnia administrantor. (107. fol.)

Leges De Moribus

Prima lex. Cives scholae magistratui, patronis, seniori dioeceseos, ministris hujus ecclesiae, praeceptoribus et quibusvis aliis ecclesiasticis et politicis, honoratisque, personis utriusque sexus, subiectionem, debitum honorem, observantiam, obedientiam reverentiamque omnem exhibento propter conscientiam et divinum mandatum, iuxta illud: cui honorem etc.¹ Iisdem in plateis et quovis loco obviis caput aperiunto, et de via decedunto; turpe enim est literas nosse absque moribus.²

Secunda. Immodestam vestitus deformitatem tam in reliquis indumentis, quam in dissectis pileis usurpare severe prohibimus, sic etiam turcicae rasurae, qua caput foedissime deformatur, dedecus, gravissima poena mulctabimus; mandamus omnino, ut servato status discrimine, posterior pars capillorum, aut medias aures tegat, aut ipsas summas attingat.

Tertia. Templum e schola decenter, sine ullo strepitu, clamore, sibillis, indecoris gestibus et moribus, bini quivis ordine, composito gradu, et vultu, ingrediuntor, ingressi mox suum occupanto locum; Deum religiose devote, ac reverenter, pro Spiritus Sancti donis, pro felici studiorum successu, sedulo invocanto, patronos eorumque familiam universam, scholasticae societatis huius nutricios sincere amanto, precibusque apud Deum commendanto. Egressuri itidem, cum hora tempusque monebit, eodem ordine surgunto, templo in scholam revertunto, nec alius alium praecurrunto.

Quarta. In processibus, etiam funerum deductionibus eundem ordinem ac modestiam singuli observanto ac praestanto. (108. fol.)³

¹ Rom. 13, 17

² V. ö. „Magistratum, ecclesiae ministros, praeceptores aliosque graves viros et honestas matronas honore et reverentia prosequuntor“. (U. o. Cap. XXVIII. Leg. Spec. III. p. 62.)

³ Ezt és a törvény előző pontját vesd össze: „E schola ad templum (quod in solemnioribus quoque funerum deductionibus fieri volumus) quique suae classis discipulos ad latera incedendo deducunto; eosdem finita concione reducunto, ut modeste se in templo et via gerant, ut in curiis, plateis, foris, praesertim quando dimittuntur finita schola, strepitus et clamores vitentur“. (U. o. Cap. XXVII. Leg. praecept. lat. VI.) — Továbbá: „Templum e schola sine ullo strepitu, clamore aut pugnis composito gradu et certa ordine bini

Quinta. Ad prandium commune convenientes, benedictionem et gratiarum actionem summa reverentia celebrant; et cibum modeste ac decore consummentes, urbanis et honestis sermonibus, iisque latinis sesse oblectant.

Sexta. Conviviorum et symposiorum publicorum, valedictoriorum, seu exituum celebrationem, omnemque temulentiam in schola tamquam multorum malorum proterve superioribus temporibus per nonnullos in iis patratorum fomitem severe interdicimus. Verum si quis emissis, ad sui educationem, oblata aliqua provincia, et Sparta, gratificare voluerit, non nissi collegis novem, vel collegarum loco, aliis pro arbitrato ascitis, eosdem sobria hospitalitate privata in musaeo, non in publico auditorio excipito; sic quoque dies natalitios commessando et helluando prosequi, cum ide plane ethnicum sit, serio prohibemus.

Septima. Sed et collationum, disputationumque prandia ac symposia moderata fieri, et non nisi tria fercula duasque mensuras, vulgo pintam vini a respondente collegis apponi, ut aequissimum iudicamus, ita studiose observare iubemus; nec ultra duas horas prandium symposiumque protrahi volumus; sin autem aliqui symmystae unanimi consensu sumptibus suis parcere et convivium prorsus intermittere voluerint, liber illis esto, nec quisquam eos propterea incusato vel traducito.

Octava. In peregrinis etiam, qui praesertim non habita loci ratione et personarum, sua libertate licentius abutuntur, tractandis modum adhibere singulos iubemus. Nolumus enim hoc praetextu leges, decorem et virutem a quopiam violari.

Nona. Ante, inter et post praelectiones ab omni petulantia strepitu, vociferatione, sybillis, discursitationibus, aliisque indecoris factis omnes abstineto. Nec extra scholam in civitatem, vel aliorum temere, et sine iusta causa abeunto, cum proprio studiorum detrimento, cum aliorum offendiculo. Dise(r)te etiam mandamus, ne quis limen scholae, post cantum vespertinum (ex cedat, extraque scholam vagari praesumat, cum honestatis, et (109. fol.) existimationis privatae ac publicae cura quietem, et somnum tempore nocturno, capere svadeat.

ingrediuntur. Ingressi mox singuli suum locum occupant et de eodem itidem ordine cum hora tempusque monebit, surgunt et e templo vel in scholam, vel inde porro domum, quibus diebus cuique iniunctum erit, revertuntur". (U. o. Cap. XXVIII. De offic. disbip. V. p. 61.)

Decima. Pacis et concordiae publicae amatores ac studiosos esse volumus singulos scholae nostrae alumnos, qui simul ab omnium altercationum, et dissidiorum occasionibus noxiis ferendis alienum gerant animum; inquietos enim et turbulentos, tranquillitatem publicam seditiose conturbare volentes in hac societate non tolerabimus.

Undecima. Nullam violentiam privatam et vindictam verbis aut factis usurpari a quoquam permittimus; sed offensionum atque iniuriarum omnium, quae senioris collaboratorisque prudentia et auctoritate sopiri, sanarique nequeunt, poenam et animadversionem a legitima cognitione ludimagistrorum, collegarum delectorum iudicum expectari oportere decernimus.

Duodecima. Agitationem quorumvis in lodeice, aut quovis alio aperta vel aperta facie ab hoc tempore in omnem posteritatem penitus, gravissimeque interdiciamus. Nulla etiam conventicula, conspirationum et conjurationum fomenta, adversusque magistratum, patronos, ministerium, praeceptores rebellionem et contra quosvis ordines insurrectionem atque eruptionem extra scholae limites instituere attentanto.

Decima tertia. Ut vero etiam occasio omnis dissensionis, simultatis, et tot malorum violentiarumque, quae hactenus inter oppidanos et studiosos contigerant, prossus praecidatur; volumus et mandamus, ut si quispiam ex oppidanis cujusvis status et ordinis, iuria aliqua per studiosos affectus fuerit, eam manu sua non vindicet, sed rem omnem scholae rectoribus, vel iis absentibus, si illatae injuriae magnitudo (ita) postulaverit, illis, quibus cura scholae incumbit, aut pa(100 fol.)storibus hujus ecclesiae sincere et testibus idoneis deferat. Qui tenebuntur ex officio secundum leges scholae, quam possint citissime agere, contra inferentem injuriam, legitimumque processum instituere. Si ex adverso studiosus per oppidanos cujusvis status et ordinis injuria affectus, omnino a privata vindicta se abstineat, cohibeat, sed rectoribus conqueratur. Qui rei veritate evidenter cognita, emissis aliquibus exauditoribus, exponant magistratui vel patronis, necessitate ita efflagitante, causam ac petant vindictam aequam, iustam, et sufficientem. Tenebuntur etiam Magistratus, Patronique injuria afficientem, cujuscunque sit status, et conditionis, quam licuerit citissime, aequè iuste ac sufficienter punire ita ut, pro delicti ratione modis omnibus satisfiat iniuria adfecto. Qui processus in scholasticis docentium et discentium excessibus observandus erit.

Decima quarta. Inter pastores ecclesiae Patachinae et rectores scholae eiusdem loci sit pia concordia et charitas mutua, tanquam inter sacrosancti verbi Dei doctores et ad praelucendum suis auditoribus et discipulis omnibus pietatis officiis, bonove exemplo, ac ad promovendam Dei gloriam publicamque ecclesiae et scholarum bonum tuend(um) astrictos. Poroinde si quid contra leges, in hac schola contigerit, quod componi per commode rectores non possit, pastores eiusdem loci requisiti et vocatieoperam et studium ex christiano affectu conferant et communi consilio id omne componant, ac quidquid (ver)gere in legum violationem, et scholae perniciem animadverterint, communicatis consiliis, omni conatu praevertere satagant.

Decima quinta. In maximis vero et difficilimis negotiis unanimi voto et consensu reverendi domini senioris, dioceos Zempleniensis tanquam supremi ecclesiarum et scholarum omnium hujus comitatus ecclesiastici iudicis¹ auxilium implorent, cuius auctoritate finaliter, sine ulla inhibitione, contradictione, provocatione, appellatione per studiosos facta, instituendaque ad alios, contra iura ecclesiasticae potestatis omnia bona constientia, pro ut cansa requisiverit, vel per se (111. fol.) vel per delectos, vel in particulari, vel in generali congregatione, intra vel extra parietes scholae pro arbitrio componantur; et omnis contumax, effrenisque inobedientia atque licentia *ἀναρχίας* profanae mater divino et humano iure concessis remediis coerceatur.

Decima sexta. Quinetiam addimus, si rei scholasticae necessitas, difficultas, rationumque pondera ita exigant, ut reverendus dominus senior dictae dioeceseos ex fratrum suae iurisdictionis consensu debito modo, amice ac fraterne aliorum carissimorum dominorum seniorum consilium et auxilium exploret: studiosi vero huius scholae pro sua arbitratu id adtentare nunquam praesumant; ne forte aliquibus inquieti ingenii litem de lite serendi, et ad alios iudices, contra iura et determinatam potestatem dioeceseos confugiendi fatigandique multos lata quasi porta aperiatur.

Decima septima. Loca scholae, quae tum honestas, tum valetudo ipsa munda esse postulant, alvi et vesicae excrementis defoedare, etiam atque etiam prohibemus; quin etiam suam quisque habitationem. mundam ut habeat valetudinis causa iubemus.

¹ Itt hiányzik e szó: „auxilium“.

Decima octava. Sepes, quibus schola munitur, neque violare. neque transcendere praesumat; habitationibus etiam, et reliquo scholae aedificio nemo vim ullam inferat, sed potius instauret, et quibus potest modis, instruat. In trabibus fundamentalibus ligna vel quid vis aliud secare impune licebit nemini. Ignis quoque diligens cura habetor, ne quo pacto incendii periculum suboriatur.

Decima nona. Quando universus coetus relaxationem a studiis relevandi animi et corporis causa impetratam habet, praeter lusum pilae, aut similem quempiam, alios omnes usurpari prohibemus, utpote jaculationem telorum, luctationem, (iactum) lapidum et similes, cum periculo laesionis conjunctos. Extra tempus (112. fol.) publice impetratum, post prandium aut coenam ludendi audaciam promerito mulctabimus.

Vicesima. Chartis lusoriis, alea, aliove inhonesto modo lucrandi aut fallendi temporis causa ludere vehementer prohibemus, cum longe liberalius animi scholasticorum recreari possint et debeant.

Vicesima prima. Ad inanes gerras et confabulationes nugatorias, omnia conventicula interdicimus, nisi interrogandi, discendi aut alia necessaria, honesta de causa fiant.

Vicesima secunda. Peregrinationem et divagationem studiosorum per oppida et pagos omnesque nundinas nulla gravi et necessaria de causa suscipi solitas maiorem in modum interrumpant et bonam scholae existimationem diminuant, aliarum vero scholarum rectores in officio remorentur, et ad maiora aspirantes, reditus eorum obliguriendo, praepediant. Proinde gravi de causa, qui abire peregre cogitur, nonnisi venia praeceptorum facito, et ad praestitutum tempus mature ad redintegranda sua studia regreditor.

Vicesima tertia. Profugi studiosi, aliqui cujusvis sortis, qui alibi seclere admis(so), huc se receperint, refugium in schola ne habento; sed re intellecta salvoque ecclesiarum et scholae iure, tales pro qualitate delicti e schola eiiciuntor, vel magistratui, aut reposcentibus traduntor; observato processu supra expresso lege decima tertia. Proscriptus vero et eiectus e schola nostra ultra dies quindecim in civitate ne morator, alioquin magistratu(s) condigna mulctabitur poena.

Vicesima quarta. Severe etiam prohibemus haec omnia: 1. periculosas in flumine natationes.¹ 2. Futilia et non necessaria iuramenta

¹ V. ö. „In praeter fluente numquam et nusquam lavanto“. (U. o. Cap. XXVIII. De offic. discip. XII.)

(e vani)tate et petulantia ingeniorum orta, 3. Ineptas minimeque necessarias armorum, utlpote gladiatorum, clavarum, arcuum et similium in urbe gestiones, itemque bombardarum, et sagittarum eiaculationes, praeter casum necessariae defensionis in itinere hostilemque ad arma, luctamve provocationem. 4. Illicitas et abominabiles vagarum libidinum pollutiones, occasionesque omnes ad eam rem facientes. 5. Subtractiones et furta rerum alienarum,¹ 6. Hortorum et vinearum dedopulationes.² 7. Calumniarum et falsarum criminationum famae honestorum iuvenum et quorumvis aliorum hominum laedendae procacitatem atque epigrammutum insectationes contumeliosas.

Vicesima quinta. Nemo studiosorum vel aperte vel etiam per cuniculos clam, opimum rectoratum venator, sed divinam vocationem, legitimaque media placide et patienter exspectato.

Vicesima sexta. Nobiles caeterique Peregrini omnes adolescentes pueri et domestici, qui quotidie nulla afferre solent ligna sub initium hyemis ad commune auditorium calefaciendum singuli bonum plaustrum lignorum curanto, aut certe aequivalens pretium pro ratione temporis solvento.

Vicesima septima. Pro reparatione fenestrarum singuli singulos nummos pendunto, similiter pro fornacis restauratione, cum opus est ternos numeranto.

Vicesima octava. Calefactori pueri quidem minores binos caeteri vero majores, nobiles atque ignobiles, statis temporibus ternos persolvunto.

Porro ligna, quae pueri in communem usum conferunt, nemo studiosorum in privatum usum convertito. (114. fol.)

De Constitutione et officio Senioris

Prima lex. Cum praeter publicas et privatas studiorum operas incidit magna varietas curarum et oneris ad com meatum praeser-

¹ Ezt és az erkölcsre vonatkozó egyéb pontokat. V. ö. „Profanitatem, blasphenias, iurandi levitatem, religionis, parentum, praeceptorum contemptum, maledicta, rixas, altercationes, vindictam, scurrilles et impudicos sermones, comotationes, sodalitia improba, intempestivas discursationes, clamores, ludos iocosque turpes, amationes, furta, permutationes quascumque et abalienationes, mendacia cuiusvis generis fugiunt; et omne sive naturae, sive pravae consuetudinis vitium abiiciunt et emendant, modestiamque et exemplum gravis ac liberalis disciplinae, tum domi, tum foris prae se ferunt, sive in ludum itantes, sive inde redeuntes“. (U. o. Cap. XXVIII. De offic. discip. III. p. 61.)

² V. ö. „Vineis, agris, hortis. quorumcumque sane, damnum ne inferunt; neve inde quid uvarum vel fructuum domino inscio et invito auferunt“. (U. o. Cap. XXVIII. De offic. discip. XI. p. 61.)

tim iuventulis scholasticae pertinentis a praeceptoribusque ipsis sollicitudines illae omnes externarum rerum sustineri minime possint: senior ex toto corpore coetus scholastici per suffragia condiscipulorum a praeceptoribus, praesentibus loci ministris eligitor, vir prudens, pius, doctus, sobrius, pietatis, fidei, integritatisque exploratae homo, cuius solerti industria, vigilantia, cura; quin etiam frugalitate, ac parsimonia conserventur, et ad usum publicum, erogentur ea quae victus quotidianus erogari postulat. Deinde praesentibus omnibus civibus scholae a rectore primario vel eo non existente a conrectore declarator, et confirmator secundum formulam iuramenti seniori praescriptam hoc modo:

Formula Juramenti, quod scholae Senior deponere tenetur: Ego N. N. Senior scholae Patakinæ sancte polliceor: 1. me securum leges communitatis bona pro virili promoturum et in cunctis non privatum, sed publicum commodum spectaturum. 2. Praeceptoribus debitum honorem, debitamque obedientiam praestiturum; adeoque semper et ubique salvam ipsorum existimationem, auctoritatemque defensurum. 3. A scholae legibus praescripta munia quantum quidem naturae infirmitas patietur, fideliter executurum. 4. Scholae existimationem tum apud peregrinos, tum domesticos, officii mei administratione salvam et integram retenturum. 5. Nemini civium scholae indigne, iniuriam illaturum. 6. In legum scholae transgressores, maxime vero communis societatis turbatores (litis)et seditionis auctores, contra legum vel praeceptorum auctoritatem clam, vel palam conspirantes et turbas moventes absque *προσωποληψία* severe animadversurum, omni studio id effecturum, ut in pietate, pace et concordia coetus noster (scholasticus) vigeat, et floreat: sic me Deus unus, et trinus (adjuvet. Amen.) (115. fol.)

Secunda. Pronunciatus, declaratus, confirmatus scito immediate se a praeceptoribus dependere illisque amorem, obedientiam dependentiam, et fidei sinceritatem praestare debere; neque quicquam praeter officium praescriptum et commune bonum coetus ad condiscipulos spectans insciis praeceptoribus attentato, aut eorum negotiis sese ingerito. Omnes condiscipulorum, majorum et minorum, nobilium et ignobilium excessus bona fide notato; de nullo eorundem delicto adversus leges insciis praeceptoribus conventum habeto, nullam iurisdictionem, potestatemque legum vigore sibi non concessam arrogato. Contra leges de officio, et constitutione docentium nihil molitor. Ad consilia praeceptorum de recipiendis,

collocandis, ad officia emittendis aliis, non nisi vocatus accedito. Studiosos sive Coetum, neque per se, neque per alios concitato, animato, defendito. Sic quoque sedulo caveto, ne ulla seditio contra magistratum, pastores, et quosvis alios palam vel clam fiat; et multo magis dato operam, ne unquam ullam ob causam vel in schola coniuratio, conspiratio insurrectio, vel extra scholam eruptio aliqua emergat. Eiusdem officium exto: Eleemosynarios in certas mensas distribuere; leges scholae legendas novitiis exhibere, eisdemque habitationes ex voluntate rectorum incolendas adsignare, disciplinam scholasticam monendo et compescendo conari conservare inque mores singulorum diligenter animadvertere; iudicia cum delectis ad hoc aliis de violatoribus legum fideliter administrare poenamque meritam ex rectorum consensu irrogare.

Pro his laboribus de pecunia mulctatitia pars tertia ipsius esto, reliqua seorsum in usum scholae reponitor, ex publico etiam sumptu denos nummos in singulas hebdomadas habeto. Sic quoque singulorum doliorum folces secundum morem consvetum illius commodo cedunto.

Huic autem Seniori in omnibus officiis necessariis, consvetisque ministeriis, et oneribus alacriter et prompte subeundis commilito(nes omnes) debitum honorem cultum et obedientiam praestanto. (116. fol.) Porro singulis mensibus praeceptoribus de sumptu et com-
meatu publico, rationem reddito.

De Constitutione et officio Praebitoris. Praebitor a rectoribus per studiosorum suffragia et ex toto corpore coetus scholastici eligitor prudens, pius, sobrius, diligens, fidelis, providus, integritatisque exploratae homo, et a Rectore declarator, confirmatorque manu stipulata, et voce clara, recitata hac formula:

Formula iuramenti praebitoris. Ego N. N. scholae Patakinæ electus, declaratus,¹ confirmatus Praebitor, manu stipulata et sancta fide promitto, me, quantum in me fuerit, communis bona diligenter, fideliterque procuraturum, iuste conservaturum, et erogaturum, in omnibusque non privatum, sed publicum commodum spectaturum rationemque de perceptis et expensis vini, venditione et aliorum venditione, sive educillatione,² et omnibus meae fidei

¹ Ezt a két utóbbi szót későbbi kéz kitörölte.

² Az utolsó négy szót későbbi kéz kitörölte.

creditis, bona conscientia redditurum. Sic me Deus unus, et trinus adjuvet Amen.¹

Officium ipsius annuum esto : Partes vero officii : 1. Diebus profestis quibus et quot in templum eundum sit, accuratam rationem habere. 2. Qui funera specialia secundum ordinem deducant, certum studiosorum numerum designare. 3. Culturam vinearum coetusque omnem redditum (így) una cum suo collega diligenter procurare. 4. Vina, loras, frumentum, farinam, lorida, vasa, ligones, aliaque omnia instrumenta ad vinearum culturam et com meatum pertinentia mascima cura asservare. 5. Singulis etiam hebdomadis iuxta consuetum ordinem, qui frumenti exigendi die Saturni et molendi em in molam Ardoviensem Caeterum, ut aliq molestiaeque com novicii St idem viginti qn coetus numi cui (117 fol.)

De Constituone et Officio Collaboratorum. Cum Praeceptores per graviores tum curas, tum labores muneris, levioribus circa pueros in officio continendos curis vacare nequeant, cumque interdum aut in valetudine, aut in aliis gravibus impedimentis distenti, operas suas urgere non possint, collaboratores ex coetu scholastico doctrina, pietate modestia, morum integritate ac industria spectati, iudicio praeceptorum eliguntur. Quorum quidem officii partes hae sunt : 1. Precibus puerorum publica studia inchoantium, et domum dimittendorum, ut illae modeste canantur, et recitentur interesse. 2. Custodes pueris praeficere. 3. Catalogum praelegendum curare,² puerisque ob emansionem, vel alia errata moderatas poenas infligere. 4. Eosdem dimittendos de modestia et taciturnitate, in plateis et domi praestanda monere. 5. Duos pluresve coricaeos, portariosve singulis septimanis exhibere. 6. Certis quibusdam horis, aut cum praeceptores suas operas obire nequeunt, certos auctores ex praeceptorum praescripto exponere, examen inde instituere. 7. Materiam Styli exercendi lingua Hungarica vel etiam Latina singulis septimanis exhibere. 8. Conservandae disciplinae scholasticae pro virili operam dare. 9. Diebus Mercurii et Saturni hora sexta matutino Catheticam institutionem plane et

¹ Ezen eskümintával — egy-két szó különbözettel — megegyezik azon két eskümintá is, melyet a sárospataki iskolai törvényeknek a sárospataki ev. ref. főiskola könyvtárában levő példánya őriz.

² V. ö. „catalogum discipulorum post preces legendum curanto“. (U. o. Cap. XXVII. Leg. praecept. omn. lat. X.)

persp'cue proponere, et vel ipsa Catecheseos Heidelbergensis praecepta latine et hungarice a pueris exigere, vel in locorum scri(pturae) ad fidei (arti)culos et Catechismi quaesti(ones accomodatione) eos (diligen(ter) pro captu cujusque exercere. 10. Eos lusum euntes educere et reducere. Porro nobiles caeterique pueri omnes tempore mercatum Ujhelyiensium et in festo natali domini, Paschatos et Pentaco(118. fol.)stes singuli ternos nummos collaboratoribus afferunto: primario vero in super collaboratori rector primarius poenam quotidie exhibere, exceptis messis et vindemiae feriis, tenetor

De officiis cantoribus. Prima. Cantor singulis diebus bis, ut mature adsit templi ceremoniis, operam sedulam navato.

Secunda. Quovis mense bis, certo convenientique tempore praeter solemnitatem festorum necessariorum minimeque negligendas praeparationes scholasticas, in pia harmonia, pie, et serio exerceto. Neque facile in templo ullas cantiones, hymnos et psalmos praecinnitor, quos antea in schola probe non docuisset.

De officio oeconomi. Partes officii oeconomi hae sunt; 1. Surgendi signum mane hora tertia, tum aestate, quam hieme quotidie dato, et hiberno tempore, lumen etiam singulis inferto. 2. Emanentes e publicis lectionibus, examinibus, precibus, templi ceremoniis, concionibus, disputationibus, observato: Catalogum singulorum ad manus habeto. Nomina omnium finitis precibus recitato et absentes diligenter annotato. 3. Diebus profestis tres studiosos, si fors id praebitori non liceat, diebus vero dominicis, universos citra ullam exceptionem studiosos, dato signo, ordine ire in templum, redire in scholam compellito. 4. Idem in funerum generalium deductione praestato. 5. Puerorum in schola omni processu clamores, discursationes, rixas, maledicta, turpiloquia et linguae vernaculae usum cohibet. 6. Publicam atriorum mundi-tiem, auditorii, areae, vestibulorum opera domesticorum puerorum die Mercurii et Sabbathi, hora prima procurato (119. fol.) 7. Festivis diebus cum puerorum, tum quorumvis aliorum evagationes et obambulationes flumen versus, et multo magis lotiones, natationesque et navigationes prohibitas diligenter observato. 8. Ludentes tum pueros, tum quosvis alios, extra concessum tempus animadvertito, et annotato. 9. Vesperi ad preces solitas, bibliorumque lectionem ex praescripto praeceptorum aut senioris, signum dato. 10. Signum etiam cubitus ad eorundem praescriptum aestate pariter ac hieme edito. 11. Idem quoque musaea singulorum mane et vesperi

invisito. 12. Violatores legum et honestatis annotatos, die Sabathi hora prima rectori exhibeto. 13. His omnibus fideliter, per totius Septimanae curriculum peractis, tandem die Solis, vel cum commodum videbitur praeceptoribus, orationem accurate, et proprio Marte conscriptam memoriter, si nulla gravis causa obstet publice recitato. Qui vero dignam nostro auditorio orationem ipsemet componere nequit, is loco orationis publicae recitandae aliquot capita Bibliorum ediscito.

De officio Paedagogum. Prima. Pueros privatim docendos, insciis praeceptoribus, nemo suscipito; eorum enim, qui gubernacula scholae tenent, officium est scire et cognoscere, qui et quales sint in schola, quid et quomodo discant, docentve?

Secunda. Qui privatim pueros fidei suae commendatos habent, sive illi sint domestici, sive peregrini, eos non tantum perfunctorie, sed quam diligentissime in scriptione, lingua Latina, pietate, moribus, principiis Arithmeticis pro captu cuiusque erudiunt.

Tertia. Lectiones etiam omnes, quas pueri publice audiunt, examine (120. fol.) sive repetitione privata, ad expositionem nativae linguae et praecepta grammaticae fideliter exigunt.

Quarta. Nuda christianae fidei capita, ut sunt symbolum apostolicum, decalogus, praecatio Dominica, verba instituti Baptismi et Coenae Dominicae, benedictiones mensae, praecationes matutinae et vespertinae die Saturni et Solis, omissis aliis studiis omnibus, fideliter discenda, et memoriae mandanda, proponunt. Primum quidem in lingua nativa, deinde etiam latina; quae ubi noverint, graves scripturae sententias ediscendas iubent.

Quinta. Eisdem publicis lectionibus, examinibus, precibus et catalogi praelectione (igy) interesse cogunt.

Sexta. Praeter publicam praeceptorum et conlaboratorum fidem, ac sedulitatem unusquisque praedagogorum omnibus fidei suae commissis pueris, etiam privatim, usum linguae maternae, iurgia, maledicta, iactationem lapidum et similium rerum, collutationem, clamorem in schola, plateis, ut ubivis locorum, discursitationemque omnem, gravi interposita comminatione cavere praecipunt.

Die officio Corycaeorum. Corycei diligenter, et fideliter violatores legum et honestatis observant et annotant. Nominatim vero eos, qui lingua nativa utuntur, qui convitiantur, qui turpia loquuntur, qui blasphemiae peierant, qui immodeste quid agunt, aut moliuntur, in aquis sese sine venia lavant, aut natant, navigantve,

in glacie discursitant vehunturque, in vineis, et nemore aucupantur, arbores, rupes, muros, tecta, turres conscen(dunt). Corycaeus falso quempiam annotasse deprehensus, aut notoriae negligentiae in faciendo officio convictus, severe castigatur. (121. fol.)

De officio Custodum. Custodes catalogum legunto, absentes notanto et indicanto; clamores puerorum in schola, in templo, in funere factos consignanto et ne fiant, monento. Pueros¹ in funus euntes ac redeuntes, aut in pratum recreandi causa dimissos in ordinem cogunto; et lingua nativa, ut abstineant, subinde admonunto. In plateis et ubivis locorum ludentes, vociferantes, immodeste se gerentes et insolentiam exercentes observanto et significanto. Denique die Sabathi expedita, remoto libro, recitatione versuum Virgilianorum, Horatii, Catonis, vel similium; primae vero classis custodes oratione proprio Marte conscripta officium suum resignanto.

*De officio Mendicantium.*² Mendicantes³ ab iis, quibus privatim operam navant, diligenter et fideliter erudiuntur; et qui possunt publicis lectionibus audiendis adhibentur. Cerimoniis templi, die Dominico praesentes intersunt. Sub concionibus pomeridianis neque per tabernas, neque per domos stipem quaerunt; decanum et coryceum semper habento; auditorium publicum die Lunae, Martis, Jovis, hora duodecima, iusta aspersione facta, diligenter purganto, et hiberno tempore in lignis reponendis calefacturos iuvanto.

Poenae Transgressorum Legum De Constitutione Alumnorum.

Primae Legis (122. fol.) Quisquis huc sub nomine scholastici studiorum continuandorum causa appulerit et ad civium aliquem diverterit neque intra hebdomadam nomen suum detulerit, modoque praescripto sese in album scholae civium recipi non petiverit, in illum iudici civitatis jus inquisitionis, et animadversionis esto.

Tertiae Legis. Qui post primam sui hanc in scholam introitus visitationem in chatechesi nullos prorsus fecisse progressus, neque sacrorum bibliorum lectioni operam impendisse deprehensus fuerit, is publice gravissimae censurae subiicitor, officiisque serio admonitor. Qui vero ad alteram usque visitationem eiusdem con-

¹ Közbeszúrva egyidejűleg, de más kéz által: „in templum“.

² Későbbi kéz a „mendicantium“ szót kitörölte és helyébe „famulorum“-ot írt.

³ Későbbi kéz ezt is törölte és helyébe „famuli“ szót írt.

tumacis impietatis convictus fuerit, dominorum visitorum poena pro negligentia, contemptusque circumstantia punitor.

Quartae legis. Qui a lectione vel examine aut quovis publico conventu sine causa emanserint, quattuor nummos solvito; somno vero, et otio turpi torpens, nec ullo vel adversae valetudinis, vel alio impedimento obstante operi scholastico sese accingens, semel atque iterum observatus, commeatu publico tridui privator; et si ad meliorem frugem non redierit, deinceps quoque eandem poenam sustinet. Si autem abstinatius veterinosae negligentiae indulserit vel visitationis tempore in pietate, et doctrina minus debito profecisse iudicatus fuerit, tanquam indignus Musarum contubernio ad stivam relegator.

Quintae legis. Quicumque intra mensem nullum styli exercitium, aut studiorum suorum specimen praeceptoribus obtulerit, viginti nummos pendito. Qui autem nativo sermone licenter uti deprehenduntur maiores quidem singula errata aut singulis nummis, aut (decem senten)tiosorum, vel totidem alicuius psalmi versuum expedita recitatione; minores vero singulis plagis, aut sententiis luunto. (123. fol.)

Sextae legis. Qui diebus Dominicis templum vel sacras publicas conciones sine iusta causa et venia neglexerit, aut etiam praesentes in templo legibus sese non conformarint: quattuor nummos numerato.

Septimae legis. Qui diebus profestis ordinem in templo frequentando admonitus neglexerit, octo nummis mulctator.

Octavae legis. Qui praesentibus rectoribus in funerum generalium deductionibus non comparuerunt, ab iisdem pro rei veritate punitor.

Undecimae legis. Qui preces scholae vespertinas et sacrorum biblicorum praelectionem neglexerit, quattuor nummis legibus satisfacito.

Duodecimae et sequentium. Publicae disputationis respondens hora constituta non comparens, vicenis quinque numis punitor. Imparatus vero accedens vel indecenter sese gerens, aut opposcentes scommatibus petens, publice a Praeside gravissime reprehenditur. Opponentem autem a publica disputatione absente vel argumentis frivolis, nulliusque pensi utentes denique numis; qui ultra praesciptum tempus disputationem protraxerit, quinque numis; totidem etiam, qui intempestive, et sine praesidis venia interlocutus fuerit, mulctator.

Poenae Transgredientium Mores.

Primae et Secundae legis. (124 fol.) Qui superioribus debitum honorem, reverentiam, obedientiam non praestiterit, vestitu et insolenti, et scholastico vitae generi minus convenienti incesserit turcicaque rasura caput enormiter deturparit, viginti numos privator.

Tertia et quartae legis. Qui ingressurus vel egressurus templum, aut etiam in processu, et funerum deductione consensuque irreligiose, irreverenter, inordinate, incomposite, immodesteque sese gesserit quattuor nummos depen(dito).

Quintae legis. Contra legem quintam procaciter peccantes, unius diei commeatu carento.

Sextae legis. Convivium luxoriosum instruens, plures convivae praescripto invitans, Bachique liquoribus turpiter confectus, honesti commilitonum comitatu praetermisso, discedito. Convivae vero condiscipuli decem nummis, comitantes totidem nummorum, poena afficiuntur. Qui natalitiorum, Bacchanaliorumque celebratorem, aut alia symposia prohibita instituerit, auctor iste profusionis quadraginta nummis, combibonum autem viginti nummis ad sobrietatem revocantur.

Septimae legis. Qui collationum, disportationumque prandia, ultra duas horas protraxerint, praeses duodecim numis, collegae singuli senis, ad philosophorum quadram mensamque frugalem reducuntur.

Octavae legis. Qui peregrinos, aut alios hospites, vel ultro advenientes vel invitatos, cuiusvis status ac conditionis, ad ebrietatem usque detinuerit, nec clamo-res ipsorum diurnos, nocturnosve cohibuerit, in publicum(fiscum) viginti numos conferto.

Nonae legis. Praelectiones petulantia, clamoribus, sibillis, discurs(itationibus, aliisque) indecoris actis turbantes, praepedientesque, quatu(or) numis in ordinem co)guntur. Qui vero noctu emansisse, aut tardius (debito rediisse convinci)tur, viginti quinque nummos solvito; qui secundo, quingu(aginta, sic tamen, ut) honesto in loco se pernoctasse fide dignis testibu(s) probet. Qui tertio idem ausit), cum ignominia Schola excluditor. (125. fol.)

Decimae legis. Factionum, seditionum, et tumultuum auctores cum infamia proscriptionis Schola eliminantur.

Undecimae et duodecimae. Idem iudicium esto de iis, qui alios lodice in aere agitaverint, vel aliam privatam exercuerint vindictam. Sic, quoque coniurationum contra quosvis ordines, insurrectionum atque extra Scholae limites eruptionum, rebellionumque auctores eiusdem poenae rei sunt, virgisque caesi Schola expelluntur. Complices autem pro quantitate et qualitate delicti vel publica oratione gratiam quaerunt, vel etiam collatione usque ad visitationem excluduntur, Dominorumque visitorum censurae subiiciuntur.

Decimae quintae et sextae Legis. Quicumque studiosorum praeceptorum suorum vel dioeceseos Zempleniensis iudicio causa ceciderit, et in consulto reverendo domino Seniore eiusdem dioeceseos ad iudices incompetentes confugerit, sinistraque informatione aliarum dioeceseos clarissimos Seniores molestare non veritus fuerit, pro acriptionis poenam incurrit.

Decimae septimae legis. Alvi et vesicae excrementis honesta Scholae loca defoedantes sex numis reprimuntur, aut pro aetatis ratione flagris coerceantur.

Decimae octavae legis. Qui sepes Scholae interdum transcederit, viginti nummis, qui noctu quinquaginta coercetur. Qui autem aedificia quovis nomine vocata violavit, aut defregerit, praeter illi damni instaurationem, viginti numis cohibetur; aut si minor fuerit, condignas plagas fert; qui negligenter ignem curavit pro qualitate delicti debito modo punitor.

Decimae nonae Legis. (Qui extra) tempus publice impetratum luserint, in glacie discursarint, (vecti fuerint), aut niveis, glacialibusque globis, alios petierint, vel etiam (aucupia sectati) fuerint, (m)urosque, tecta, arbores, turres, et rupes conscenderint, et id genus aliis periculosis sese obiecerint, maiores decem numis, (minores vero totidem) plagis refrenator.

Vicesimae legis. Qui prohibitis et illiberalibus ludis pretiosum tempus triverit, quattuor (numis punitor). (126. fol.)

Vicesimae primae Legis. Inanes singulorum gerrae confabulationesque nuigatoriae binis numis coerceantur.

Vicesimae secundae Legis. Errores et vagabundi saepius obiurgati, nec mores perversos exeuntes, non solum Mussaeis, sed etiam Gymnasiis prorsus arceantur.

Vicesimae tertiae Legis. Qui profugos, scleratosque cuiusvis sortis sciens prudensque inconsultis et invitis rectoribus receperit, detenuerit, occuloerit, veniam facti publice exorato.

Vicesimae quartae Legis. Primi membri. Prohibitae in flumine natationes, navigationesque denis, 2. Futilia iuramenta ternis numis vendicantur. 3. Qui nulla necessaria de causa arma gestarit, sclopeta exploserit, ad arma quempiam provocarit. verbera minatus fuerit, quinquaginta numos solvito, aut flagris compescitur Qui hostiles cujpiam insidias struxerit, qui cedere ausus fuerit, in vincula coniectus, pro delicti qualitate severe punitur; vel si flagitii gravitas mereatur, iuxta decimae tertiae, quartae et quintae legis praescriptum superiorum sententiam et iudicium subito. Qui sciens volensque ad loca suspecta venerit, cum personis infamibus conversatus fuerit, cognita causa nonnisi publica deprecatione veniam obtinet. Secundo idem faciens, publice flagris caesus, schola exturbatur. Vagae vero libidinis convictus scholae carceri mancipatur, ac processui supra expositio sistitur. 5. et 6. qui furtum fecerit, hortos, vineasque invaserit, fraudulentas commutationes, donationesque instituerit; in vincula coniectus ad damni compensationem compellitur ant publice scholam placato. Iteratis vicibus deprehensus virgis caesus, omnino schola excluditur. 7. et 8. Calumniarum, criminationum, laesionum, famosarum insectationum, conviciorum, blasphemiarumque omnium protervia, prima vice publica restituti(ōne, in) gratiam vindicator. Post eodem in coeno sese volutans (collatione) ad visitationem usque privatur. Tertio idem proterv(e factitantes) flagris excepti, schola eiiciuntur, vel certe, si scele(ris magnitudo) exegerit, ex iudicio ecclesiae politicam poen(am subeunto). (127. fol.)

Poena Senioris et Praebitoris.

Senior, si temerario ausu iuramentum et officii sui partes neglexerit, infideliter provinciam suam administrarit, contumaciterque leges violarit: libere pro facti quantitate et qualitate admonetur, corrigitur, corripitur. Persistens in contumacia, ne malum latius serpat, totumque gregem scabie inficiat, officio privatur, vel si necessitas hoc ipsum postulet, praescripta scholasticarum legum processui traditur, legitimeque et pro merito coercetur. Idem de negligente et infideli et contumaci praebitore sentiendum. Qui senioris, ipsiusque collegae in procuratione commeatus publici, atque necessariis scholae ministeriis ac oneribus petulanter et obstinate detrectaverit imperium, integri mensis alimonia privatur. Collaboratores et Paedagogi vocationis suae negligentes, ad docendum socordes, aut minus apti, primum ad diligentiam incitan-

tor; si vero nulla spes emendationis appareat, officio simul et discipulis privantor. Oeconomus supinae negligentiae convictus, eandem quinquaginta numis luito. Caeteras poenas, quae hic expressae non sunt, praeceptores, aut iuxta praescriptum supra processum iudices competentes Ecclesiarum, scilicet et magistratus pro delictorum qualitate et quantitate, absque ullo determinatarum poenarum praeiudicio, designator, exequantorque.

Multa sive poena nunquam differtor; sed qui pecuniarum incurrerit, nec publici commeatus privatione ordinarie et sufficienter, puniri poterit, intra duos menses, reddente seniore ration(es), eandem persolvito, vel pignus certum dato. (Qui merita)m poenam contumaciter subire respuerit, is aut (flagris), aut vinculis conpescitor, aut societate scholastica segregator. (28. fol.)

Conclusio.

Haec est compages et systema legum scholae Saros Patakinae latarum, relectarum, expensarum, explanatarum, recognitarum, nesessariisque et utilibus adjectionibus auctarum, deductarumque, quibus ut pote verbo Dei pietati, aequitati, honestati, et utilitate consentaneis, ac proinde futuris temporibus observandis, in doctrinae Orthodoxae Helveticae confessione declaratae pietatis, concordiae publicae pacis et privatae ac sanctorum morum studio promovendo, omnibus denique turbis, conspirationibus, coniurationibusque exeessibusve, contra Leges, intra vel extra parietes scholae praecavendis, propositis, sancitis defendendis, legitimo processu, executioni necessariae demandandis, perlectis, expensis, idem ab initio dictus, illustris heros spectabilis et magnificus dominus Georgius Rákótz de Felseo Vadasz, Comes Cottus Borsodiensis, dominus in Saros Patach etc. approbatis, benigne suum adjecit assensum, imo adjecit, adprobat, stabilit, confirmat, corroborat, inque maius, ac evidentius sui assensus suorumque piorum vereque christianorum successorum adprobationis, defensionis, legitimae executionis testimonium, suum authenticum sigillum cum manus subscriptione benigne dignatus est adiicere, una cum praenominatae dioeceseos Zemp. Seniore reverendo domino Mattheo Tihe(meri), ministrisque eiusdem inspectioni subjectarum ecclessiarum. (Datum Saros Patach.) Anno et die supra praefato.

A törvény legrégibb szövege a marosvásárhelyi ref. kollégium könyvtárában 10 213. könyvtári szám alatt vagyis a *sárospataki anyakönyvben*. (96—129. l.)

Közölte Békefi Remig: A sárospataki ev. ref. főiskola 1621-iki törvényei c. művében 1899.

XXXV. SZÁM.

Series Seniorum

Illustris Collegii Helv. Conf. addict. SarosPatakiensis, quorum memoria hodiernum superest . . .

E monumentis antiquis et recentioribus concinnata opera Joannis Szombathy Colleg. memorati Profess. Ao Dni 1793.

Johannes Illyricus Senior erat Ao 1608. sub Rectoribus Scholae S. Patak. Johanne Vasarhelyi & Joh. Ketskemeti. *Vid. Registrum. Historic. car. Johannis Tseetsi. Jun.*

Stephanus Katona Gelei natus Ao 1589. Senior erat Ao 1613. sub Stephano Siderio & Georgio Korotz Szepsi Professoribus.

Johannes S. Kaposi Seniore Schola egit ut conjicere licet Ann. 1614.

Matthias C. Szántai electus in Seniore Ao 1615 die 1a Novembr. Teste Registro Tsetsiano.

Franciscus Nagy Debreczeni. Subscripsit legibus Scholae S. Patak Ao 1617 mense Januar. Eodem Ao Senior constitutus e.

Stephanus Szathmári—Németi Subscripsit Ao 1617 mense Febr. Senior eodem Ao 1617.

Georgius S. Gönczi Subscripsit Ao eod. 1617. mense Majus Senior Scholae fuit An. pariter 1617. & 1618. sub Professoribus Joanne B. Szenczi & Joanne Filiczki.

Georgius T. Kiséri receptus in numer. Studiosor. S. Patakiensis Ao 1617. Senior Scholae constitutus Ao 1618. die 25. Juni,

Paulus Keresztúri. Subscripsit An. 1617. Senior factus Ao 1620. die 12. Juny.

Johannes Koltsár Simándi. Receptus in numer. Studiosor. Ao 1617. Senior Ao 1622.

Lásd: *Memoriale Historicum* exhibens historiam brevem oppidi S. Patak, seriem pastorum ecclesiae reformatae, curatorum item et professorum, seniorum, praeceptorum etc. concinnatus . . . studio et opera Joannis Szombathy SarosPatakini. An. 1793 et seq. — A sárospataki főisk. könyvtár 42. kézírata.

XXXVI. SZÁM.

Catalogus.

Studiorum Illustris Scholae Sáros Patakinae.

Ab anno 1615 . . .

Matthias C. Szantai Ao. 1615. — Electus in Seniore die 1. Nov. tandem promot. in Germ.

- Franciscus Z. Petri Ao. 1616. — Profectus est in Germaniam.
- Matthias D. Komjatinus Ao. 1616. 6. Junii — Promotus Ao. 1623.
- Andreas F. Sárai Ao. 1616. 12. Aug. — Praebitor Ao. 1622 7. Apr.
- Franciscus N. Debretzeni Ao. 1617. 31. Jan. — Senior, tandem Rector Szepsiensis.
- Thomas Suba Lévai 1617. — Promotus in Germ. a Georgio Rákóczi I. Heidelbergam A. 1618.
- Stephanus SzattmárNémeti Ao. 1617. 3. Febr. — Senior, tandem, rector Szattmáriensis. Promotus Heidelbergam.
- Matthias M. Tsanaki Ao. 1617. — Profectus est in Germ. Con-discipulus Cocceji. † 24. Jul. A. 1618.
- Johannes S. Miskoltzi Ao. 1617. — Rector Liscensis, promotus Heidelbergam.
- Stephanus H. Miskoltzi Ao. 1617. — Rector etiam Liscensis.
- Stephanus P. Tholnaeus A. 1617. — Rector Kereszturiensis, inde ad Acad. prof. Heidelbergam Patron. L. Szegedi.
- Georgius S. Göntzi A. 1617. 25. Maji. — Senior. Rector Szerentsiensis, postea scribe Princ. Gabr. Bethlen. Collaborator constitutus 25. Maji 1617. Senior a. eodem.
- Georgius P. Onadinus A. 1617. — Rector Tokajiensis, inde ad Acad. profectus.
- Stephanus B. Kis-Tállyai A. 1617. — Secunda vice ingressus 1618. 26. Máj.
- Matthias P. Böltzkei A. 1617. — Obiit Patakini anno eodem.
- Johannes F. Tzegledinus A. 1617. — Rector B. Kereszturiensis, ductus 10. Junii.
- Georgius T. Kiséri A. 1617. — Senior constitutus 25. Jun. A. 1618.
- Petrus B. Óvári A. 1617. — Rector Liscensis. Praebitor constitutus 4. Jan. (A.)
- Franciscus P. Halászinus A. 1617. — Ductus ad Pastorum in Pagum Luka.
- Andreas M. Tsanaki A. 1617. — Rector Zempleniensis.
- Johannes Fel-Németi A. 1617. — Rector et postea Pastor Göntziensis famosissimus ad extremam senectutem.
- Michael A. Patakinus A. 1617. — Rector Miskoltziensis A. 1621. inde ad Acad.
- Georgius P. Miskoltzinus A. 1617. — Rector Szántoviensis.
- Martinus H. Szepsi A. 1617. — Rector Miskoltziensis.
- Petrus P. Mándoki A. 1617. — Bényeinum ductus pro Pastore.
- Johannes S. Göntzi A. 1617. — Rector Kaposiensis.

- Michael B. Simándi A. 1617. — Rector Rázkeviensis, inde prom.
ad Acad. Heidelberg.
- Johannes S. Tzégenyi Ao. 1617. — Rector Helymetziensis
- Stephanus Lanii Szikszai A. 1617. — Rector Hetzeiensis, prom.
ad Acad. per magnif. Thökölium.
- Stephauus K. Váradinus A. 1617. — Rector Madiensis.
- Nicolaus V. Szattmári A. 1617. — Rector Munkatsiensis, postea
Pastor.
- Johannes P. Bényei A. 1617. — Rector Toronyaiensis.
- Matthias Maklári A. 1617. — Rector Szendrőiensis.
- Petrus K. Megyaszainus A. 1617.
- Michael P. Balai A. 1617. — Rector Ungváriensis.
- Emericus P. Patakinus A. 1617. — Rector Vadásziensis.
- Stephanus Ujhelyi A. 1617. — Rector Toltsvensis.
- Michael S. Rozgonyi A. 1617. — Rector Szattmár Németiensis.
- Lukas K. Kisérinus A. 1617. — Rector Gál Szétsiensis.
- Johannes K. Görgei A. 1617.
- Paulus Nagy Tyrnaviensis A. 1617. — Rector Gontziensis. Mox
Acad, salutaturus Germ. iter aggressus.
- Johannes G. Egresi A. 1617. — Aquae Bodrok immersus. 1618.
2. junii.
- Georgius C. Inantsinus A. 1617. — Rector Munkátsiensis.
- Michael B. Szent Peterinus A. 1617. — Rector Hetzeiensis. 1618.
- Michael P. Pankotai A. 1617. — Pastor Zomboriensis, ductus
A. 1619.
- Paulus L. Szikszai A. 1617. — Rector Aszaloiensis, ductus A. 1618.
- Paulus Kereszturinus A. 1617. — *Senior* Ao. 1620. 12. Junii, tan-
dem Rector Kereszturiensts.
- Paulus K. Költseinus A. 1617. — Rector Váriensis.
- Michael P. Ketskemetinus A. 1617.
- Stephanus L. Kaposi A. 1617. — Interfectus Patakini a Luca Szóts
ob defensionem libertatis Scholae A. 1618. Vivat memoria!
- Georgius B. Tályyai A. 1617. 23. mart.
- Johannes M. Göntzi A. 1617. — Rector Helymetziensis, ductus
A. 1620. 10. julii.
- Nicolaus P. Helymetzi A. 1617. — Rector Helymetziensis, ductus
3. juni 16. 1619.
- Demetrius Maklarinus A. 1617. — Rector Mándokiensis, post
aliquot Annos iterum intraverat et Ao. 1623. mense dec.
ductus Kaposiensis.

- Georgius H. Miskoltziensis A. 1617. — Rector Szerentsiensis.
 Matthias Cz. Telki Bányai A. 1617. — Rector Redmetziensis 1619.
 Johannes S. Simándi A. 1617. — Ao. 1622 3. d. Sept. Ujhelyinum ductus.
 Johannes H. Lévai A. 1618. 4. jan. — Rector Rivulinus.
 Johannes P. Kereszturinus A. 1618. — obiit.
 Lucas K. Rozgonyi A. 1618. — Rector Gyöngyösiensis. 1618.
 Andreas Kis-Szölösi A. 1618. — Rector Kaszonyiensis 1620.
 20. mart. inde prof. ad Acad.
 Michael L. Tályai A. 1618. — Valedixit factus civis Patriae.
 Johannes P. Kálosi A. 1618. — Rector Kaposiensis.
 Andreas S. Szent-Péteri A. 1618
 Caspar Korotz Szepsi A. 1618. — Rector Szattmáriensis, inde promotus ad Acad, redux factus Pastor ibidem celeberrimus.
 Valentinus K. Liszkai A. 1618. — Rector Bényeiensis.
 Demetrius A. Görgei A. 1618. — Rector Ráckeveiensis.
 Valentinus G. Dobrai A. 1618. — Rector Beregszásziensis, 1622.
 22. Aug., inde ad Acad.
 Andreas P. Ar dai A. 1618.
 Johannes F. Miszti A. 1618. — Rector Rimaszombatiensis.
 Stephanus K. Szikszai A. 1618. — Obiit.
 Georgius A. Jesznei A. 1618.
 Paulus S. Nánai A. 1618. — Obiit Tartzalini anno eodem.
 Thomas B. Losontzinus A 1618.
 Stephanus K. Aszalai A. 1618.
 Georgius O. Bogáti A. 1618.
 Stephanus K. Szabadszállási A. 1618. — Rector Ujhelyiensis, tandem Pastor.
 Stephanus A. Galgótzai A. 1618.
 Stephanus A. Beregszászi A. 1618. — Excessit sine valedictione.
 Michael Rakatfa Bényei Scepusius. A. 1618.
 Michael A. Göntzinus A. 1618. — Rector Liscensis.
 Nicolaus Barovius A. 1618. — Rector Szattmáriensis, 1622. 3. sept., ubi obiit.
 Johannes M. Madarasi A. 1618
 Franciscus T. Szétsi A. 1618. — Rector Toronyensis.
 Paulus Puah Miskóltzi A. 1618. — Rector Liscensis.
 Nicolaus B. Pelsötzi A. 1618. — Rector Ungváriensis, ductus A. 1620. 26. jun.
 Andreas S. Visolinus A. 1618. — Rector Szerentsiensis.

- Stephanus P. Jászay A. 1618. 26. Apr. — Pastor factus obiit.
 Johannes P. Szepsinus A. 1618. — Rector Szantóviensis.
 Stephanus L. Károlyinus A. 1618. — Rector Zombor, inde ad Acad.
 Martinus Kulusi A. 1618. — Secundo ingressus A. 1618.
 Georgius Ar dai A. 1618. — Rector Tsengeriensis.
 Albertus Diószegi A. 1618. — Obiit Pankota.
 Georgius Szendrei A. 1618. — Obiit in thermis Váradini A. 1622.
 Johannes P. Szikszóvi us A. 1618. — Rector Zempleniensis.
 Martinus Vajkó tzi A. 1618. — Rector, postea Pastor Aszalóviensis.
 Vitam ibi clausit.
 Paulus L. Szepsinus A. 1618. 11. Julii. — Rector Benyeiensis.
 Matthias M. Ketskemét A. 1618. — Rector Szathmáriensis, ductus
 1623. 14. majii.
 Johannes F. Váci A. 1618. 29. Julii.
 Mathias F. Görgei A. 1618. — Praebitor factus est.
 Stephanus K. Miskoltzinus A. 1618. 11. julii.
 Michael K. Tartzalinus A. 1618. Obiit in Peste.
 Georgius M. Tarjányí A. 1618. — Obiit in Patria.
 Urbanus F. Kisfaludi A. 1618.
 Urbanus S. Losontzi A. 1618. 10. sept. — Váradinum ductus.
 Georgius F. Görgei A. 1619. — Zempleninum ductus 14. juni.
 Franciscus L. Kereszturi A. 1619 — Ductus Ungvarinum.
 Stephanus S. Kazai A. 1619. — Obiit in Patria.
 Martinus N. Cassovius A. 1619. 9. Jan. — Rector Tasnádiensis,
 ubi obiit. A. 1623. mense jan.
 Andreas C. Szikszoviusz A. 1619. — Rector Szerentsiensis, inde
 ad Acad.
 Paulus B. Liszkainus A. 1619. — Rector Rivulinus.
 Cristoph Tomtsányi de Turócz A. 1619. — Rector Terebesiensis.
 Samuel Maklari A. 1619.
 Stephanus B. Korodinus A. 1619. 1. Mart. — Ingressus est. 2 do.
 3. die Martii Ao. 1619.
 Andreas Sötédi A. 1619. 1. Mart. — Rector Rimaszombatiensis.
 Petrus P. Miskoltzinus A. 1619. 25. Mart.
 Petrus Hétzei A. 1619. — Rector Toronyaiensis 1622.
 Martinus Toltsvai A. 1619. 5. Apr.
 Stephanus Szendrei A. 1619. 15. Maj.
 Lucas S. Butkai A. 1619.
 Michael S. Békési A. 1619. 30. Jan.
 Michael K. Vatai A. 1619. 17. Maj. Rector Redmetziensis.

- Johannes T. Janki A. 1619. 18. nov.
 Thomas C. Benki (Benei) A. 1619. — Rector Gál Szétsiensis.
 Stephanus P. Diószegi A. 1619.
 Laurentzius S. Péri A. 1619. — Ingressus ultimo die Canicular.
 Johannus Barsinus A. 1619.
 Stephanus Toronyai A. 1619.
 Johannes T. Abainus A. 1619.
 Andreas Sz. Szikszóvi A. 1619. 1. Sept.
 Michael Pálóti A. 1619. — Obiit A. 1622. 22. Aug.
 Georgius T. Tsetsinus A. 1620. 15. Febr.
 Paulus N. Ajtai (Azari) A. 1620. 14. mart.
 Nicolaus B. Keletseyi A. 1620. 17. mart. — Obiit.
 Georgius Zemlényi A. 1620. 22. mart. — Promotus ad Acad. a
 Georg. Rákóti I.
 Stephanus Ando Aszalai A. 1620. 25. maji. — Obiit in Patria.
 Thomas G. Tonykai A. 1620. 23. maji. — Rector Kereszturiensis.
 Collaborator const. 23. mart. Ao. 1623. Tandem Pesti affectus
 unde convalescens ductus Kereszturinum.
 Valentinus Tonsoris Göntzi A. 1620. 26. maj.
 Andreas N. Tárkányi A. 1620. 10. juni.
 Johannes Lippai Tályainus A. 1620. 16. juni.
 Nikolaus P. Laskai A. 1620. 19. juni.
 Stephanus P. Szelinus A. 1620. 20. juni. — Obiit in Peste Anni
 1622. 26. aug.
 Ladislaus M. Szántai A. 1620. 25. juni.
 Lucas Makai A. 1620. 4. aug. — Obiit in Peste eadem.
 Georgius Salánki A. 1620. 13. nov. — *Senior*, tandem A. 1624.
 salutat Acad: Redux fit. Profess. scholae Patakinae.
 Caspar Tokaji A. 1620. — Rector Beregszásziensis.
 Matthias L. Tállyai A. 1620. 12. nov. — Rector Szerentsiensis.
 Stephan Padányi A. 1620. 10. dec. — *Senior*, Rector Szepiensis,
 inde ad Acad.
 Johannes V. Megyaszai A. 1620. 22. dec. — Rector Terebesiensis
 ubi obiit A. 1622.
 Nicolaus B. Tassinus A. 1620. — Antea ab. A. 1617. Ludimag.
 in. Gimn. Patak. tandem hoc Ao. supscripsit Legibus Collegii.
 Matthias Makai A. 1621. 6. sept. — Obiit,
 Andreas Forgats de Gimes A. 1621.
 Stephanus Békési A. 1621. 22. dec.
 Matthias D. Komjáti A. 1622. — Salutavit Acad. A. 1623. 22. jan.

- Johannes M. Göntzinus A. 1622. — Rector Szattmár Németiensis, inde prom. ad Acad.
- Valentinus G. Dobrai A. 1622. — Rector Beregszásziensis, inde prom. ad. Acad.
- Stephanus Sz. Károlyinus A. 1622. — Rector Zomboriensis, inde prom. ad Acad.
- Georginus Bakainus A. 1622. — Obiit in Peste A. 1622. 14. sept.
- Michael N. Padani A. 1622. 4. mart. — Rector Miskoltziensis factus A. 1624. 13. mart.
- Caspar Tokaji A. 1622. — Rector Beregszásziensis, inde ad Acad.
- Petrus Dengelegi A. 1622. — Rector Szepsiensis A. 1623.
- Andreas Sári A. 1622. 7. apr. — Rector Zomboriensis, inde ad Acad. Praebitor. ubi obiit 12. febr. 1623.
- Nicolaus Kugyesi (Kegyesi) A. 1622. — Rector Szathmáriensis 1622. 3. sept. 7. apr. Praebitoria ducitur Zonborinum.
- Albertus Diószegi A. 1622. — Obiit A. 1623. 19. jan.
- Stephanus K. Szikszovius A. 1622. — Rector Toltsvensis, inde prom. ad. Acad.
- Johannes P. Szikszovius A. 1622. — Zemplinum vocatus.
- Demetrius A. Görgei A. 1622. — Rector Keviensis, mense maio.
- Stephanus Galgóti A. 1622. — Rector Ujhelyiensis A. 1623.
- Georgius B. Szendrei A. 1622. — Obiit Váradini.
- Stephanus Miskoltzi A. 1622. — Obiit in Peste A. 1622.
- Georgius N. Tarjányi A. 1622. — Obiit in Peste A. 1622. 10. sept.
- Caspar Dioszegi A. 1622. — Obiit.
- Andreas Kasuinus A. 1622. — Obiit in Patria A. 1622. 19. máj.
- Basilius Győri A. 1622 4 maj. — Prom. ad Acad. A. 1624. 24. jan. a Giorgio Tsernel.
- Stephanus Debretzeni A. 1622. 4. maj.
- Stephanus S. Göntzi A. 1622. 4. iunii. — Obiit Göntzini.
- Paulus P. Tárkányi A. 1622. 20. junii. — Obiit 1. Sept, 1622.
- Ladislaus Szántai A. 1622. 23. junii. — *Senior* 1625, postea ad Acad. A. 1625.
- Daniel Samaraeus A. 1622. 24. jun. — Obiit Gyöngyösini A. 1622. 5. Aug.
- Balthasar Jaki Telki Transs. A. 1622. 2. julii. — Rector Sz. peteriensis A. 1626. 21. jan.
- Stephanus N. Pataki A. 1622. — Rector Munkátsiensis, secundo ingress, tandem Tállyensis.
- Michael H. Göntzi A. 1622. — Rector Liscensis.

- Petrus T. Hetzei A. 1622. — Rector, tandem Pastor Toronyaiensis.
 Paulus L. Szepsinus A. 1622. — Rector Bényeiensis, 1622. sept.
 inde ad Acad.
 Franciscus L. Kereszturi A. 1622. — Rector Ungváriensis A. 1623.
 januar.
 Paulus B. Liszkai A. 1622. — Rector Rivulinus 1623. juli, inde
 ad Acad.
 Johannes T. Albanus A. 1622. — Rector Göntziensis.
 Lucas S. Rutkai A. 1622. — Rector Kaposiensis.
 Michael K. Tarcali A. 1622. — Obiit. in Peste 1622. 9. sept.
 Demetrius Maklári A. 1622. — Rector Kaposiensis.
 Johannes P. Barsi A. 1622. — Obiit in Peste 1622. 11. sept.
 Stephanus S. Bekesi A. 1622. — Obiit A. 1633.
 Paulus B. Szikszai A. 1622. — Praebitor, Rector Zomboriensis.
 Georgius K. Ketskemeti A. 1622. — Prom. ad Acad. a Comite
 Steph. Bethlen Gubernatore Transyl. 1624. jan.
 Michael B. Tssetsi A. 1622.
 Caspar B. Toronyai A. 1622. — Rector Szantoviensis A. 1624.
 mart. 17.
 Caspar Hertzeg Szőlősi A. 1622. — Rector Rátzkeviensis 1624,
 postea Gyöngyösiensis, ubi obiit.
 Johannes P. Vanyai A. 1622. — Senior A. 1624. 26. aug. Rect.
 Keresztur. A. 1625. 8. apr. prom. ad Acad, pastor celebris.
 Michael M. Komaromi A. 1652. — Rector Toltsvensis 1624. 13.
 sept. inde ad Acad.
 Johannes P. Károlyi A. 1622. 3. sept. — Rector Tokajiensis.
 Stephanus Toronyai A. 1622. — Ingressus A. 1623. febr.
 Stephanus Bereti A. 1622. 16. dec. — Rector Szepsiensis.
 Georginus C. Tokaji A. 1622. nov. — Rector Zempléniensis. 1623.

XXXVII. SZÁM.

Catalogus.

Librorum in bibliotheca scholae saaros Patachiensis existentium, cum diligenti inspectione Clar. Viri D. Stephani Tolnai Rectoris primarii digniss. nec non Scholae Senioris Georgii Salanchi providiss. praesentibus quibusdam Scholae alumnis reformatus.

Anno 1623. die 1. Augusti.

Theologici Libr.

Biblia Hebraica Huttheri. Biblia Junii, cum interpretatione Franc. Watabli.

Biblia Hebr. Sebast. Monasterii cum interpretatione Ptaone.

Novum Testamentum et in eodem Bibl. Hebr. Ario Montani } vol.

Biblia Hebraica duobus volumin. in 4. majori

Biblia Lucae Oseandri 2. volum. in folio.

Biblia Tremell. 2 volum. in folio.

Biblior. Tremell. pars 1. in fol.

Biblia Tremell. in 4. majori.

Biblia Pagnini in 4. m.

Biblia Graeca Pura in fol.

Novum Testamentum Erasmi et Graece et latine in fol.

Novum Test. Purum Graecu. in fol.

Novum Test. Purum Latinum Bezae in 8.

Concordantiae majores Biblior. in fol. eundem exemplar. altum.

Patres. Augustini opera omnia in 5. volum.

Opera Hieronymi.

Lexico. Hebr. Merzeri 2. vol.

Enchiridion Augustini in 8.

Ejusdem liber de haeresibus in 8.

Ejusdem de doctrina Christiana in 8. minore.

Psalterium Georgii Bucanani

Tertullianus in flo. 4 vol.

Gregorii divi opera in flo.

Hieronymi oper. 5+9. tomus.

Cyprianus

Galatinus

Thomas Aquinas

} in eodem
volum.

Enarrationes Theophilacti in Epistolis Paulin. et.

Epitome omnium operum Augustini

Augustini et Eusebii epitome in uno vol.

} in uno
vol.

Historici in folio.

Graeci { Eusebius
Socrates
Theodoretus
Sozomenus
Evagrius } in uno
volum.

Latini { Eusebius
Ruffinus
Socrates
Theodoretus
Sozomenus
Evagrius
Dorotheus et
Basilii Mag. op. omnia } in uno volum.

Plutarchus 2. volum.

Caelius Rodiginus

Caelii Rodigini Cornucop 4. vol.

Gesneri opera tribus volum. de naturis animalium.

Cronologia Johannis Functii.

Exemplar eiusdem alterum.

Plinius de rebus naturalibus duobus vol.

Strabo et Cronicon. Regum.

Herodotus et Tucidides.

Pauli Osorii historia.

Plautus in 4 minori.

Bonfinius.

Valerius Maximus.

Livius et cronologia in omnem Roma. historia.	Pelacherus et P.
Discipulus de tempore.	Platina in eodem vol.
Plutarchus Graece.	Promptuarium exemplar. et.
Raphel volaterranus et.	Theatrum hstoricum in eodem vol.
Xenophon oeconomicus in eodem Volum.	Diodorus Siculus
Johannes Foxus.	Procopius
Adagia Erasmi.	Agathius
Eusebii Historiae Ecclesiasticae.	Jornandesdei
Plutarchi opera.	Paulus Varnefidlanus
Langii Polianthea.	Jovianus Pontanus.
	Pindarus Graece.

} in uno
volum.

Historici in 8 majori.

Libri duo Pausaniae in eodem Volum.	Mirsylus	} in uno vol.
Cronicorum Carionis duo exemplaria.	Porcius Cato	
Theatrum historicum.	Archilochus	
Florilegium Langii.	Berosus	
Mellificium historicum.	Maneton	
Livius in duobus volum.	Metasthenes	
Sallustius	Xenophon	
Valerius Maximus	Quintus Fabius	
Svetonius	Semprius	
Pauli Joviae historia 4 Voluminibus.	Philo Judaeus	
	Julius Solinus	
	Pomponius	
	Marianus	
	Fenestella	

Epitome Balei	Op. Ciceronis omnia.
Alphonsus de Castro	Virg. in fol.
Bucholteri	Ovid. in fol.
	Higini Augustae fabulae.
	Euripides Graece.
	Sophocles in duobus vol.
	Neandri opus aureum.

Diogenes Laertius	Herodotus.
Eunapius Sardanus	Macrobius
Hesichius Illustrius	Grammatiei.
Dionisii Gotophredii.	Dictionarium abstrusor. vocabutlor
Sleidanus in 8. majori. Aliud exemp. ejusdem in 16. fol.	Consantini.
Synopsis historiarum Neandri.	Thesaurus linguae Lat. tribus volum
Historiarum Dresseri duo volum.	Thesaurus linguae Graec. Henrici
	Steph. in 5. volum.

} in uno volum.

Gram. Hebr. Schindleri.
 Gram. Graec. Urban.
 Lexici Graeci exemplaria 2.
 Calepini
 Dictionarium Graeco Latino Hungaricum.

Interpraetes theologici.

Oecelampadius in Esaïam.
 August Marloratus.
 Opusculorum Calvinii tria exemplaria.
 Praelectiones Calvinii in 12 Prophetas et
 Mollerus in Psalmos in eodem volum.
 Bucerus ad Romam.
 Brentius in Lucam.
 Calvinus in Esaïam et Oecolampadius in minores Proph
 Calvinus in 5 libros Mosis et.
 Petrus Martyr in Judicium in eodem volum.
 Rudolphus Gualter in min. proph.
 Eiusdem Archetypus in nov. Test. 2 volum.
 Musculus in Mattheum et Johannem.
 Vestmerus in omn. Psalmos et proverbias item.
 Lavaterus in Ecclesiaste. Salamonis eodem vol.
 Budei commentarii.
 Bullingerus in Esajam, ferem. et Daniele.
 Lavaterus in Paralipomena
 Mercerus in Iobum
 Volphius in Nehemiam
 Lavaterus in proverb.
 Mercerus in proverb., Ecclesiastem, Canticum
 Lavaterus in Ezechielem

} in eodem vol.

Praelectiones Vittacheri in Johann. Legum Mosaic. forensicum explanao. Zepperi.
 Daneus in proph. min.
 Majores annotationes Bezae in nov. Test.
 Calvinus Judaizans et Calvinus Orthodoxus
 Theses Egidii Hunnii.
 Confessio Bezae, Valentius Zikszai de sacramentis in uno vol.

Auctores Locor. Commun.

Bibliotheca studii Theol. ex monumentis doctor.
 Prisci saeculi collecta in folio.
 Erasmus de ratione Concionandi.
 Institutio Calvinii.
 Opera Zanchii in 4 volum.
 Opera Bezae
 Thesaurus Locor. Communium Marlorati et.
 Strabaeus Graec. et Lat. in eodem volum.
 Loci communes Zachariae Ursini
 Zanchius de Redemptione Eiusdem Miscellanea
 Opera Perchinsi et Polami in uno volum.

} in eodem vol.

Genesin
 Epistola P. ad Romanos
 Apocalipsin
 Paraei de Gratia primi et de Gratia et libero arbit. in duobus volumn.
 Paraei de eucharistia.
 Polanus in Daniele et Ezechielem.
 Paraei de Synodo Evangelicor. Item Coll. Theol.

- Tossanus in 3 Evangelistas in
 Acta Apost. et omnes Epist.
 Pauli item in Apocalyps.
 Theoremata Grynei.
 Disputatio Ejusdem.
 Morneus de veritate Relig. Chris-
 tianae.
 Rajnoldus de libris Apocryphis.
 Colloqu. mont. Theodori Bezae.
 Vestmerus de Tropo et Schemate,
 item conciliatio Scripturae in
 alio volumine.
 Antibellarminus Vorstii.
 Martinus Chemnicus
 Vittacherus de Sacra } in nuo
 Seiptura } vol.
 Piscator de Iustificatione }
 Miscellanea Paraei }
 Nicolaus Olaus.
 Andreas Hyperius
 Loci Communes Musculi
 Costerus in duobis vol.
 Compendium Hutteri.
 Petrus Canisius Societatis Jezu.
 Canones et decreta concilii Tri-
 dentini.
 Enchiridion Eckhii.
 Lucae Trelcatij institutiones Theo-
 logicae,
 Matlhei Sutlivii opera adversus
 Bellarmin.
 Eiusdem de recta Ratione Theo-
 logici studii.
 Matthiae Hafenreferri loci Theo-
 logici.
 Manlii loci Communes.
 Theses Piscatoris.
 Examen Theologicum Philippi
 Melanchton.
 Petrus Lascovius Ungarus
 Analysis logica Piscatoris in Ev.
 2. Lucam.
 Thema concionum Andreae Pan-
 crati.
 Syntagma institutionum Christ.
 Hemingii.
 Christophori Pelargi compendium
 Theol.
 Enchiridion Isaci }
 Polani Partitiones } in uno
 Armilla aurea Perchinsi } vol.
 Disputationes Bellarmini in 13.
 libr.
 Osorii conciones in 5 volum.
 Polygamia Bezae.
 Idea Sculteti.
 Postilla Bzovii dominicalium.
 Systema Theologicum Reckermanni
 Liber Concordiae.
 Articuli mantuae et Catechismus
 minor Luth. in eodem vol.
 Epistolae Calvini.
 Epitome Institutionum Calvini.
 Schola Salernitana.
 Sibrandus de Papa Romana.
 Sibrandi Luberti de Principiis
 Christ. Dogm.
 Disputationes Mentzeri }
 Vittacherus de Conciliis } in uno
 Sibrandus de Conciliis } vol.
 Fides Jesu et Iesuitarum P. Johan.
 Kecskeméti Ungarice redditus.
 Zanchius de Sacra Seriptura.
 Compendium Ejusdem in uno
 vol
 Assertio Steph Szegedii }
 de Trinitt. }
 Expositio Symboli } in uno
 Apostolici } vol.
 Tractus Lamberti Da-
 nei de Antichristo }

- Sonnii operum tomus 2dg. } in uno
 Polanus de Praedestinatione. } vol.
 Sonnii operum tomus primus et 3.
 Zanchii fides, ejusdem de Incarnatione } in uno
 Isagoges Christianae Lamberti } vol.
 Danei.
 Objectiones Pezelii in 4 voluminibus.
 Exercitatio Ursini.
 David Chytreus in deut. enarratio.
 Sylloges Thesium Polani.
 Tractatus Sacramentorum, Zepherii
 De controversiis Religionis Petri Beregszászi.
 Aratoris et Troconymi.
Phylosophici Libr.
 Axiomata Richteri in duobus vol.
 Philosophicae disquisitiones Rudolphi Coclenii.
 Laertius
 Physica Velcurionis.
 Physica Velcurionis } in uno
 Physica Cornelii Valerii } vol.
 Disputationes Physicae Coclenii
 Hieronymus Cardanus de subtilitate
 Mythologiae Natalis Comitiss
 Dialectica Lossi : et Bersmani cum
 Rhetorica utriusque in uno vol.
 Physica Keckermanni.
 Physica Philippi Melancht.
 Dialectica Titelmanni et Physica
 ejusdem Logica Pacii, Logica
 Goclenii, Logica Crelli in uno vol.
 Ethices Christianae.
 Physica Secidelii, ejusdem de corpore et anima homin. tractatus
 Rhetorica Mercheteni }
 Epitome Philosophica }
 Logica } in uno
 Ethica } volumine
 Physica }
 Physica Savonarolae }
 Metaphisica Crameri }
 Erasmus
 Rhetorica Dresseri
 Problemata Logica et Physica
 Hippii
 Logica Bartho. Keckermanni
 Axiomata Philosophica Bedae
 Poemata Sabini
 Synonima Rulandi
 Emblemata Alceati
 Aristoteles opera omnia in folio,
 ejusdem opera 2 vol. in 4 minori.
 Organum ejusdem Julio Pacio interprete.
 Henricus decimator de Sylvis vocabulorum.
 Commentarius de Praecipuis divisionum gribus Penceri.
 Epithet. Ravisii. Scholia in J. Euripides Tragedias.
 Senecae opera tribus vol. Nicolai
 Rusneri Symbol. imp. Classes.
 Valerii Maximi opera et Plutarchos
 in Epitom. in uno volumine.
 Medicina Timothei Bricti
 Flores doctorum. Theocritus. Justinus Curtius.
 Lemnii similitudines et Parabolas
 ejusdem Astrologia, item Complexiones.
 Lemnlus de Miraculis natur. et
 adhortatio ad vitam optimam imuno vol.

Franciscus patricius de Republica
 Institutiones imperiales Hopperi
 Henricus Cornelius Agrippa de
 vanitate scientiarum.
 Disputationes Philosophicae Petri
 Poulalioni.
 Terentius.
 Joh. Regiy : Logica.

Medici :
 Andreas Vesalius
 Herbarium Petri Melii
 Nicolaus Piso de cognoscendis
 et curandis morbis Chirurgica
 Gridonis.
 Decretum Gratiani
 Decreta Pontificum Romanorum

XXXVIII. SZÁM.

Halászkok rendtartásából.

Az 1648-ik évből.

„Itt Patakon két rendbéli halászkok vagynak. Első magyar szeresi halászkok, avagy Réthi; másodsor: gyalmos halászkok vagy szegedi.

.

Azonkívül az Urnak (földesurnak!) semmi szolgálattal nem tartozik, hanem *Templomra, Scholára és Praedikátorok* házához mindenféle szolgálattal és fizetéssel tartoznak mint is több jobbágyok.

Tagosítási perkönyv. 310. l.

XXXIX. SZÁM.

Pataki mészárosok rendtartásából.

1648-ik évből.

Valamennyi öreg marhát, ökröt, tehenet, tulkot kik vágnak, tartoznak adni öt-öt pénzt, d. 5, melyet Torok metzésnek hívnak.

.

. De a' Malom Gáth csinálásra, Hidra, Pap házának, Scholanak, Templomnak építtetésére közönségessen minden Emberek kötelesek“.

Tagosítási perkönyv 315—316. l.

X. Névmutató.

Abai T. János 162.
 Ajtai N. Pál 162.
 Albainus T. János 164.
 Andrassy Gyula 24.
 Ar dai P. András 160.
 Ar dai György 161.
 Aszalai Andó István 162.
 Aszalai K. István 160.
 Aszalós Mihály 83.
 Árpádházi Szt. Erzsébet 11.
 Bakai György 163.
 Balai P. Mihály 159.
 Balassa Bálint 9.
 Balassa János 46, 47.
 Balsaráti Vitus János 36, 41, 44, 77,
 82, 87.
 Baranyai Miklós 160.
 Barsi P. János 161, 164.
 Báthory Zsófia 18.
 Benczédi Székely István 29.
 Beregszászi A. István 160.
 Beregszászi L. Péter 58.
 Bereti István 164.
 Bertalanfi Pál 33.
 Bessenyei György 18.
 Bethlen Gábor 17, 23, 49.
 Békefi Remig 3, 14, 50, 85.
 Békési István 162.
 Békési S. István 164.
 Békési S. Mihály 161.
 Bényei P. János 159.
 Bényei Rakatfa Mihály 160.
 Bocskay István 17, 48.
 Bonki C. Tamás 162.
 Böltskei P. Mátyás 158.
 Butkai S. Lukács 161.

Calcagnini 26.
 Cze glédi Ferenc 41, 71, 76.
 Cze glédi F. János 158.
 Cze gényi S. János 159.
 Csanaki M. András 158.
 Csanaki Máté 23, 84.
 Csanaki M. Mátyás 158.
 Csapi Jánosné Bocskai Klára 71, 118.
 Csecsey János 71.
 Csécsi János 33, 84.
 Csécsi B. Mihály 164.
 Csécsi T. György 162.

Debreczeni Ember Pál 33.
 Debreczeni Isiván 163.
 Debreczeni M. Boldizsár 82.
 Debretzeni Nagy Ferenc 157, 158.
 Decsi Csimor János 80, 81.
 Dengelegi Péter 163.
 Dévai Biró Mátyás 30.
 Diószegi Albert 161, 163.
 Diószegi Gáspár 163.
 Diószegi P. István 162.
 Dobai András 30.
 Dobó Anna 47.
 Dobó Ferenc 9, 17, 39, 45, 71, 87, 120.
 Dobó Jakab 45.
 Dobó István 24.
 Dobó Istvánné 45.
 Dobó Krisztina 45.
 Dobrai G. Bálint 160, 163,
 Dudith András 75.

Ecsedi Báthori István 71.
 Enyingi Török Ferenc 43.
 Erasmus D. 21, 27, 28.
 Erdélyi János 3.
 Egresi G. János 159.

Fegyverneki Izsák 80.
 Ferdinánd (I.) király 22, 23.
 Felnémeti János 158.
 Filiczki János 84.
 Fináczy Ernő 3.
 Forgách Ferenc 17.
 Fuxhoffer 38.
 Füleki András 33.
 Frangepán Ferenc 31.

Galgótzai A. István 160, 163.
 Gálszécsi István 24.
 Geleji Katona István 157.
 Gimesi Forgács András 162, 163.
 Göntzi A. Mihály 160.
 Göntzi H. Mihály 163.
 Göntzi M. János 159, 163.
 Göntzi S. György 157, 158.
 Göntzi P. István 163.
 Göntzi S. János 158.
 Göntzi Tonsoris Bálint 162.
 Görgei A. Demeter 160, 163.
 Görgei F. György 161.
 Görgei F. Mátyás 161.
 Görgei K. János 159.
 Gulyás József 3.
 Guthi Országh Borbála 43.
 Guthi Országh Ilona 43.
 Gyalui Torda Zsigmond 35, 97, 113.
 Győri Balázs 163.

Halászi P. Ferenc 158.
 Helymetzi P. Miklós 159.
 Henyei Margit 47.
 Hertzegszőlősi Gáspár 164.
 Hétzei Péter 161, 164.
 Hirschvogel Ágoston 32, 93.
 Homonnai Drugeth Bálint 71.
 Homonnai Drugeth István 71.
 Horváth Cyrill 3.
 Horváth Sándor 11.
 Hóman Bálint 12.

Imre király 12.
 Illyrikus János 157.
 Iratosi János 32.
 Ináncsi G. György 159.
 István (V.) király 11.

Janki T. János 162.
 János király 22, 25.
 Jászay P. István 161.
 Jesznei A. György 160.

Kakas György 77.
 Kapi Miklós 37, 96.
 Kaposi L. István 159.
 Kassai Császár György 39, 77, 79.
 Kassai N. Márton 161.
 Kaposi S. János 157.
 Karácsonyi János 21, 27.
 Kassai András 163.
 Kassai S. István 161.
 Kazinczy Ferenc 19.
 Kálosi P. János 160.
 Károly (V.) császár 23.
 Károlyi András 80.
 Károlyi P. János 164.
 Károlyi L. István 161.
 Károlyi Sz. István 163.
 Kecskeméti E. János 83.
 Kecskeméti K. György 164.
 Kecskeméti M. Mátyás 161.
 Kelecsényi B. Miklós 162.
 Keresztúri L. Ferenc 161, 164.
 Keresztúri Pál 159, 157.
 Keresztúri P. János 160.
 Kevendi Székely György 47.
 Kevendi Székely Jakab 47.
 Kézdivásárhelyi Mózes 82.
 Kiss Elek 8.
 Kiséri K. Lukács 159.
 Kiséri T. György 157, 158.
 Kisfaludi F. Orbán 161.
 Kisszóllósi András 160.
 Kistálliai B. István 158.
 Kollányi Ferenc 14.
 Kisvárdai János 15.
 Komjáti D. Mátyás 162.
 Kornis Gyula 3.
 Komáromi M. Mihály 164.
 Komjáti D. Mátyás 158.
 Kontz József 85.
 Kopácsi István 18, 32, 36, 41, 75, 96, 113.
 Kopácsi Erzsébet 41.
 Kóródi B. István 161.
 Kossuth Lajos 19.

Költsei K. Pál 159.
 Krakai Demeter 80, 81.
 Kugyesi (Kegyesi) Miklós 163.
 Kulusi Márton 161.

Lajos (II.) király 40.
 Laskai P. Miklós 162.
 Laskói Osvát 11.
 Lévai H. János 160.
 Lévai Suba Tamás 158.
 Lipót (I.) király 18.
 Liszkai B. Pál 161., 164.
 Liszkai K. Bálint 160.
 Lorántfy Mária 48.
 Lorántfy Mihály 47., 48.
 Lorántfy Zsuzsánna 17., 48.
 Losontzi B. Tamás 160.
 Losontzi S. Orbán 161.
 Lövei György 83.
 Luther Márton 21., 28.

Madarasi M. János 160.
 Magister Michael concionator 37, 97.
 Makai Lukács 162.
 Makai Mátyás 162.
 Maklári Demeter 159, 164.
 Maklári Mátyás 159.
 Maklári Sámuel 161.
 Mágócsi Ferenc 71.
 Mándoki P. Péter 158.
 Mária királyné 22, 27.
 Mátyás főherceg 47.
 Megyaszai K. Péter 159.
 Megyaszai V. János 162.
 Melanchthon Frigyes 21, 34, 53, 97.
 Melich János 9, 79.
 Miksa király 44, 114.
 Miskoltzi István 163.
 Miskoltzi H. György 160.
 Miskoltzi H. István 158.
 Miskoltzi K. István 161.
 Miskoltzi P. György 158.
 Miskoltzi Puah Pál 160.
 Miskoltzi P. Péter 161.
 Miskoltzi S. János 158.
 Miszti F. János 160.
 Molnár Aladár 51.
 Muraközi Dus Márton 84.

Nagyszombati Pál 159.
 Nagytálya István 81.
 Nánai S. Pál 160.
 Nádasdi Tamás 94.

Ormosdi Székely Klára 27., 36.
 Ormosdi Székely Magdolna 27.

Ónodi P. György 158.
 Óvári B. Péter 158.

Padoni N. Mihály 163.
 Padányi István 162.
 Paksi Cormaeus Mihály 79.
 Pataki István 163.
 Pataki A. Mihály 158.
 Pataki P. Imre 159.
 Pankotai P. Mihály 159.
 Paraeus Dávid 82.
 Pálóczy Antal 14., 17., 22.
 Pálóczy Imréné, Rozgonyi Dorottya 16.
 Pálóczy Mihály 162.
 Pápai Páriz Ferenc 33.
 Pekri Anna 43.
 Pelsótzai B. Miklós 160.
 Perényi Ferenc 26., 28.
 Perényi Gábor 17., 28., 34., 70., 84., 87., 95., 113., 114., 116.
 Perényi Gábor nevelője, (az olasz) Péter 35., 113.
 Perényi Imre nádor 13.
 Perényi Miklós 28., 95.
 Perényi Péter 13., 16., 17., 22., 23., 24., 28., 87., 95.
 Perényi Zsófia 47.
 Petri Z. Ferenc 158.
 Péri S. Lőrinc 162.
 Pilcius Gáspár 80.
 Pinkótzty Basilius.

Ráfáel fia János 91.
 Rákóczy György 9., 17., 48., 70.
 „ Ferenc (I.) 39., 124.
 „ Ferenc (II.) 18.
 „ Zsigmond 71.
 „ Zsigmond 48.
 Ráskay Lea 13.
 Ráskay Magdolna 13.

- Ráskay Mihály 14., 94.
 Révész Imre 21.
 Rozgonyi K. Lukács 168.
 Rozgonyi S. Mihály 159.
 Rudolf király 47.
 Rutkai S. Lukács 164.
- Salamon Ferenc 23.
 Salánki György 162.
 Samarjai Dániel 163.
 Sárai András 163.
 Sárai F. András 158.
 Serédi Gáspár 37, 94.
 Siklósi Mihály 29, 32, 37, 75.
 Simándi B. Mihály 159.
 Simándi Kóltár János 157.
 Simándi S. János 160.
 Sötédi K. András 161.
 Stöckel Lénárd 30, 54, 56, 77, 96.
 Sturm János 21.
 Szabadszállási K. István 160.
 Szalkai László 15.
 Szántai László 162, 163.
 Szántai C. Mátyás 157.
 Szathmári Király György 81.
 Szatmári V. Miklós 159.
 Szatmárnémeti István 157, 158.
 Szegedi Dégi Pál 79.
 Szekfű Gyula 25.
 Szelinus P. István 162.
 Szenczi Boros János 83., 90., 129.
 Szenczi Molnár Albert 52., 59., 81.
 Szendrei B. György 163.
 Szendrei György 161.
 Szendrei István 161.
 Szentpéteri B. Mihály 159.
 Szentpéteri S. András
 Szepsi H. Márton 158.
 Szepsi Korotz Gáspár 160.
 Szepsi Korotz György 83.
 Szepsi L. Pál 164, 161.
 Szepsi Láni Mihály 83.
 Szepsi P. János 161.
 Szepsi P. Ferenc.
 Szétsi T. Ferenc 160.
 Szikszai B. Pál 164
 Szikszai C. András 161.
 Szikszai P. János 161, 163.
- Szikszai Fabricius Balázs 34, 35, 38,
 42, 56, 84.
 Szikszai György.
 Szikszai K. István 160, 162
 Szikszai L. Pál 159.
 Szikszai Lányi István 159.
 Szikszai Sz. András 162.
 Szikszai Siderius István 83.
 Szilágyi Benjámín István 64.
 Szilvásujfalvi A. Imre 81.
 Szinyei Gerzson 3, 33, 51.
 Szombathi János 3, 33, 52.
 Sztárai Mihály 38.
 Szuhai István 47.
 Szücs Lukács 49.
- Takáts Sándor 43, 45.
 Famás plébánus 29.
 Tarcali K. Mihály 161, 164.
 Tarjáni György 161, 163.
 Tassi Miklós 162.
 Tállyai L. Mihály 163.
 Tállyai L. Mihály 166.
 Tállyai Lippai János 162.
 Tárczy Árpád 24.
 Tárkányi P. Pál 163.
 Telkibányai Boldizsár 163.
 Thorakonymus Mátyás 80.
 Thököly Imre 18.
 Thuri Pál 76.
 Thurzó Elek 27.
 Thurzó János 28.
 Thurzó Margit 27.
 Thurzó Szaniszló 28.
 Tihaméri Máté 72, 85.
 Tokaji Gáspár 162.
 Tokaji I. György 164.
 Tolcsvai Márton 161.
 Tolnai Fabricius Tamás 81.
 Tolnai P. István 158.
 Tompa Mihály 19.
 Tonykai Tamás 162.
 Toronyai B. Gáspár 164.
 Toronyai István 161, 164.
 Trotzendorfi Bálint 21, 65.
 Turóczy Tomcsányi Kristóf 161.
- Ujfalvi Katona Imre 82.
 Ujhelyi István 159.

Vajkóczy Márton 161.
Vatai K. Mihály 161.
Vácz J. János 161.
Vácz J. János 161.
Vácz Gergely 81, 95.
Ványai P. János 164.
Váradi K. István 164.
Vásárhelyi János 82.
Vedani Sándor 25.

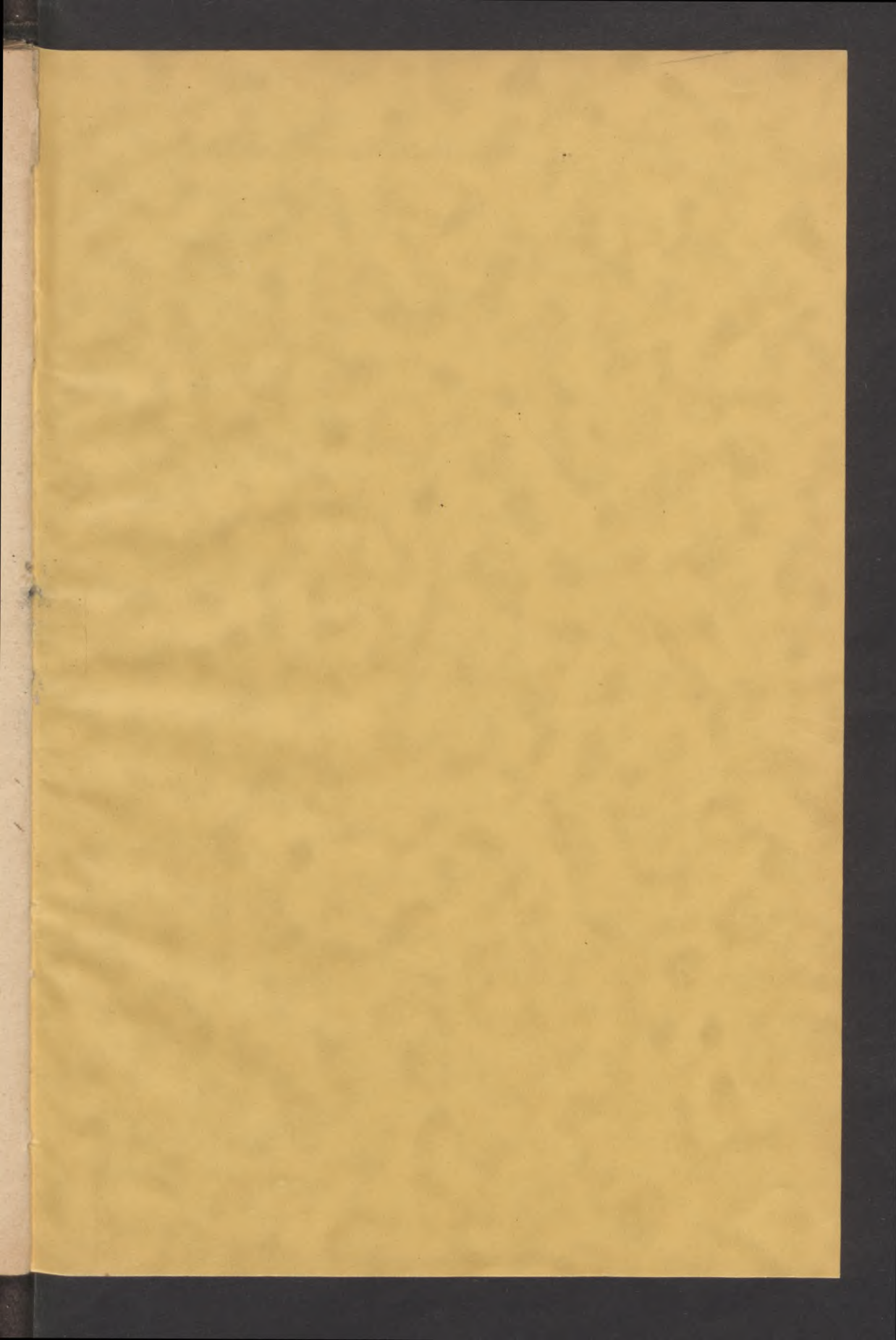
Veress Mihály 36.
Vizsolyi S. András 160.

Zeleméri Kamarás János 47.
Zeleméri Kamarás Miklós 47.
Zemlényi György 162.
Zoványi Jenő 3, 27, 33, 34.
Zsigmond király 12, 93.
Zsindely István 12.

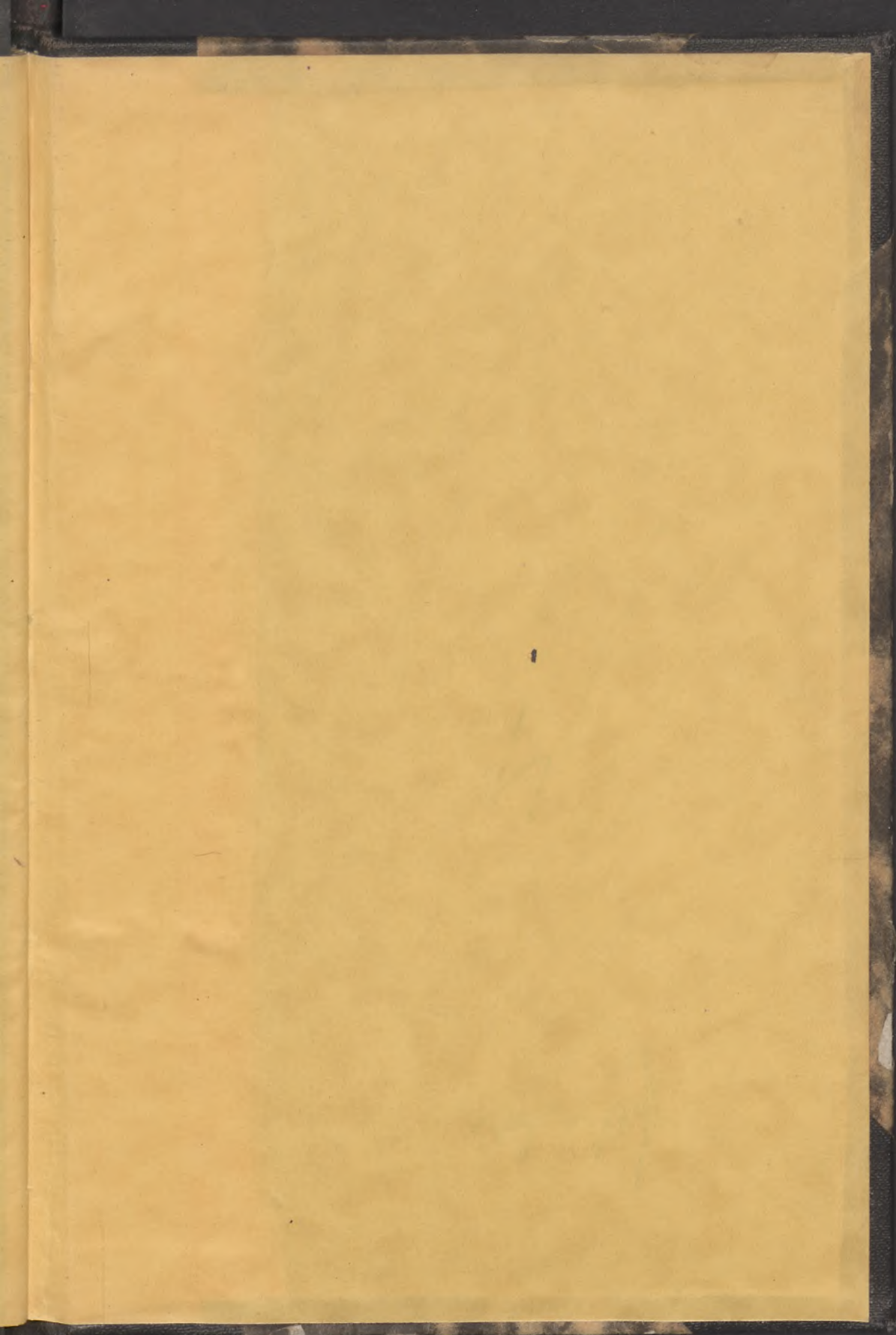
TARTALOMJEGYZÉK.

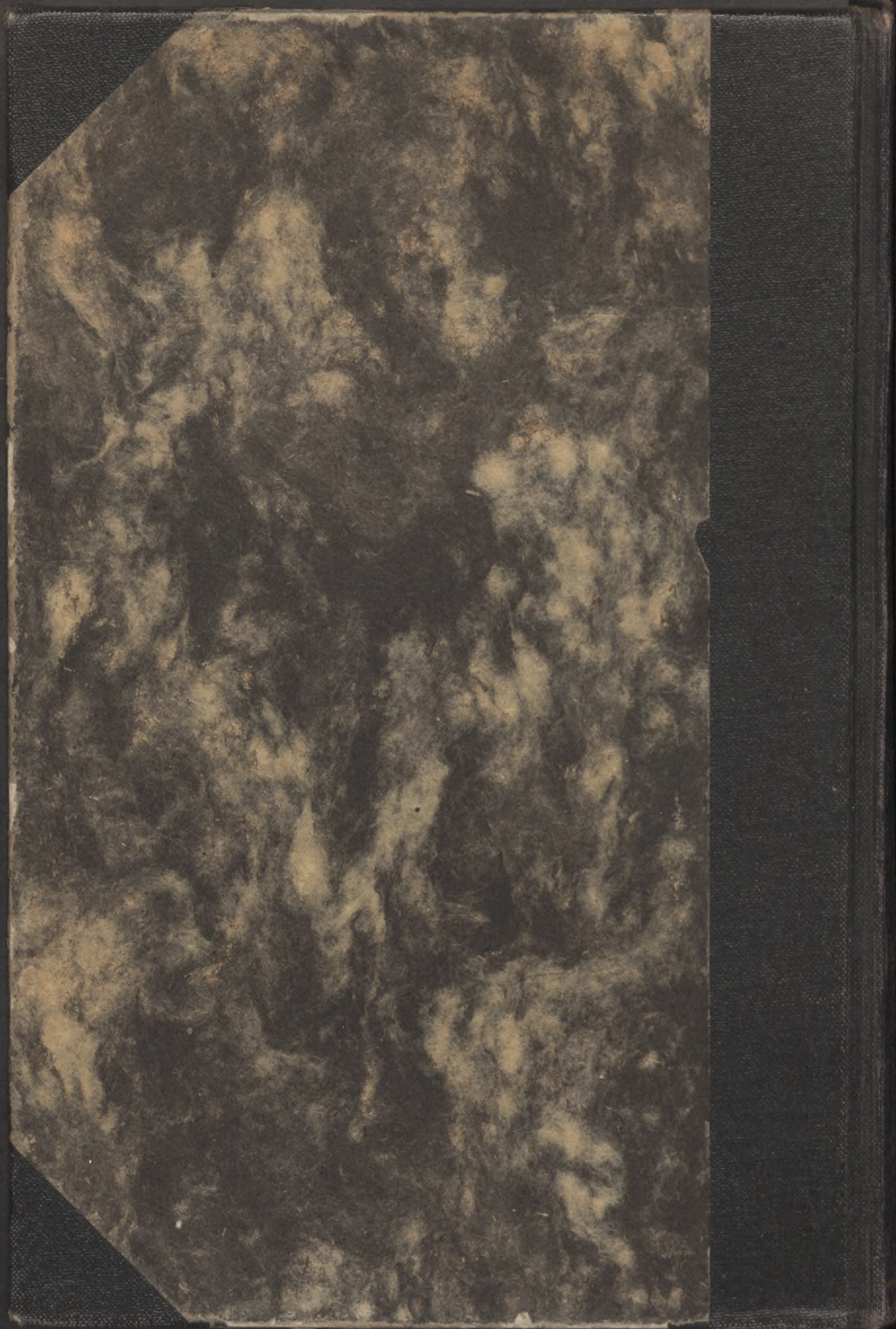
	Oldal
Előszó	3
Bevezetés	5
I. Az iskola külső történetének körvonalai	20
II. Az iskola belső történetének adatai	50
III. Tanítómesterek a sárospataki iskolában	74
IV. Seniorok... ..	84
V. Tanulók	85
VI. Könyvtár	86
VII. Az iskola épületeiről	87
VIII. Képeink	88
IX. Okmánytár	91
X. Névmutató	171

Marton

A
sáros pataki
református
főiskola
története

I
